

AIDAI

1961

NR. 4

TURINYS

APRIL, 1961

AIDAI - ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunkport, Maine. Subscription $6.00, single copy 60c. Second-class postage paid at Kennebunkport, Maine and at additional mailing offices.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1961 METAI BALANDŽIO MĖNUO NR. 4 (139)

VIEŠPATIJOS NAUJOS EPOCHOS BRĖKŠMĖJ

PR. GAIDAMAVIČIUS

Iš įsibėgėjimo didžiuojamės moderniąja epocha, jos nuostabiais techniniais laimėjimais bei išaugusia žmogaus galia. Modernumo žodis tapo magiškas visose srityse ir tuo savo magiškumu pritrenkia žiūrinčius senovėn. Rašytojas ar mintytojas, išeinąs viešumon, nepasiekia savo žmonių, jei pasirodo senumo skraiste prisidengęs. Tai mūsų amžiaus ženklas, su kuriuo visiem tenka skaitytis. Jis reiškia savitą matyseną, jauseną bei galvoseną, susidariusią naujų idėjų ir laimėjimų plotuose. Tai ne kas kita kaip dvasinė linkmė, atspindinti gyvenamos epochos veidą.

Tokį savitą veidą yra turėjusios visos epochos. Pvz. klasikinė epocha buvo paženklinta formos dailumu bei pilnumu. Jos žmogui rūpėjo įpavidalinti save kalos-agathos derinyje. Viduramžių žmogus pasižymi savo santykio su Dievu iškėlimu, savo kylančiomis katedromis ir atitinkamu gyvenimo formavimu. Naujųjų laikų žmogus apsiribojo žeme ir pasinešė gamtos apvaldymo linkme; iškėlė gamtos mokslus, matematiką, techniką, organizaciją ir sukūrė neregėtą viešpatiją, kurioje gimsta stebuklai, svaiginą ne tik žmones, bet ir jų išradėjus. Liko atpalaiduota ligšiol neprieinama gamtos jėga, kuri prašoka nuostabą ir verčia nuogąstauti jos kosmine galybe.

Ties šia viršūne sustoja nevienas dabartinis mintytojas ir pastebi naujos epochos pradžią. Modernioji epocha, pasireiškusi staigiai kylančia galybe ir vis naujai gimstančiu naujumu, užleidžia vietą sekančiai epochai, kurios vardas dar nesurastas. Vieni bando ją vadinti "Nach-Neuzeit" — pomoderniąja epocha, kiti atomine, treti — elektronine, ketvirti — raketine. Kultūros žurnaluose tai gana dažnai prisimenama bei svarstoma. Tai ženklas, kad iš tikro gyvenama brėkšmę epochos, kurios aiškių kontūrų dar neapčiuopiame. Ir gal teks dar ilgai laukti, kol jie išryškės, nes epochos slenkstis niekad nėra tiksliai apčiuopiamas, juoba, kad epochos klostosi šalia viena kitos. Dar nepasibaigus vienai, gimsta kita, kuri tiesia savo kelius ateitin, nors gyvenamoji epocha nėra visai išsekusi. Be to, atgyventos epochos laikosi dar labai ilgai ariergarde ir veikia naujai gimstančias. Pvz. Europos pietuose dar užtinkama klasikinės epochos gyvų pėdsakų, o kai kuriuose kraštuose tebėra gyva viduramžių epocha. Primityviose tautose dar ir dabar užtinkama akmens ar bronzos epochų. Todėl nenuostabu, kad ir dabar nevienas mintytojas jaučia moderniosios epochos baigmę ir naujosios pradžią, nors niekas negali tiksliai nurodyti ribos. Visiems betgi aišku, kad gyvename metą, kuriame modernioji epocha daro paskutines išvadas iš savo sukrauto lobyno. Iki šiol modernusis žmogus didžiavosi savo jėgos iškėlimu, realizuotu technikoj. Joje jis matė savo pergalę prieš gamtos jėgas, jų apvaldymą ir kartu džiaugėsi, nes šiame vyksme įžiūrėjo ir savo būties prasmę. Dabar gi, naujos epochos sąvartoj, jis ima netekti šios jausenos. Vyravęs būties tikrumas bei pastovumas buvo sukrėstas pačių moderniosios epochos padarinių. Dabarties žmogus vėl susimąsto, klausdamas save, ar nuolatinis jėgos didinimas neveda į savęs sunaikinimą? Visuoti-

nis būties prasmės klausimas, iki šiol pridengtas didėjančios mokslinės — techninės pažangos magijos, atbunda iš naujo. Mąstantieji protai ima įžvelgti, kad ir didžiausia technikos pažanga, pasiekusi savo viršūnę, neteikia atsako į pasaulio būties prasmės klausimą. Jie mato, kad iš vienos pusės dabartis reikalauja ne techninės jėgos didinimo, o jos palenkimo bei galutinio apvaldymo, iš kitos — plačiosios sintezės atsakymo į visuotinės prasmės klausimą. Iš to reikalavimo kyla atitinkami bandymai, ir tai globalinio masto. Norima visus ligšiolinius mokslo laimėjimus suvesti į vieną sintezę, kuri apimtų ne tik patirtinę, bet ir antpatirtinę sritį. Jeigu ligšiol vyravo Vakarų kultūra su savo hegemonija, tai dabar išeina pasaulio arenon ne tik Vakarų mokiniai, bet ir kitos kultūros, nešamos naujų tautų su laukiniu gaivalingumu. Jos jau ima keisti senąjį pasaulio veidą, ir ateityje jų svoris bus lemiantis. Dar neseniai buvo keliamas klausimas, kam priklausys 20 šimtmetis? Vieni manė — Amerikai, kiti — Kanadai, treti — Rusijai. Jau aiškėja, kad naujoji epocha nepriklausys nei vienai iš jų. Prisimenant Spenglerio pranašystes, galima pridurti nuomonę, kad ji esą priklausys geltonajai rasei arba iš viso nebaltajai. Stebint naujosios epochos brėkšmę, vis dėlto atrodo, kad ji priklausys visam pasauliui. Su išbujojusia technika visa žemės planeta ima tapti vienu pasauliu. Seniau žemėje vyravo daugelis pasaulių, kurie gyveno vienas šalia kito visiškoj arba dalinėj izoliacijoj. Dabar gi visos planetos suėjimas vienan pasaulin yra eigoje, ir visos žmonijos sąmonė kaip žmonijos, atsakingos už savo būtį, ima kristalizuotis.

Su naujos epochos brėkšme kyla klausimas: kurios idėjos yra ir bus vyraujančios pasauly? Kaip minėta, žemės planetos gyventojai eina apsijungimo linkme, bet tas procesas daugiau yra stumiamas biologinių ir techninių motyvų — žmonių daugėjimo ir jų suartėjimo techninių priemonių pagalba. Aišku, to nepakanka. Neišvengiamai tame procese esminės reikšmės turi idėjos, nes žmogus negali būti apspręstas vien biologinių, ūkinių, techninių ir panašių pradų. Jo biologiškai dvasinė prigimtis gali būti realizuojama tiktai dvasinių vertybių bei idėjų priėmimu. Kaip seniau, taip ir dabar žmonės telkiasi ne vien apie įmones, krautuves ... Didžiausi jų telkiniai susidaro apie didžias idėjas, kurios įkvėpia, patraukia ir gyvenimą įprasmina. Jų dėka kyla ištisos viešpatijos, kurios suveda savon darnon didžiules mases žmonių. Šiuo metu galime pastebėti tris tokias viešpatijas: marksistinę, humanistinę ir krikščioniškąją. Jos yra gimusios skirtingose epochose, turi skirtingas gimimo metrikas, bet daug bendro turi savo užsimojimuose. Visos jos siekia užvaldyti naująją epochą, duoti jai savo turinį ir sutelkti pasaulį savon darnon.

Marksistinė viešpatija

Naujos epochos gimimą marksizmas — ir socialistinis ir komunistinis — aiškiai jaučia ir stengiasi atliepti jos dvasiai. Jis skuba persimest jon ir įsiausti globaliniu mastu visose gyvenimo srityse bei tapti spiritus movens. Jis nesiriboja viena tauta, vienu žemynu ir savo mesianizmą ištiesia visan pasaulin, stengdamasis ir prisitaikyti ir užvaldyti ne tik kraštus, gyventojus, bet ir jų sielas. Jis tiki savo paskirtimi ir skleidžia teoriją, kad komunizmo įsigalėjimas pasaulyje esąs neišvengiamas. Gyvenimas žengiąs nuolatos priekin deterministiniu būtinumu, ir todėl komunizmo įsigalėjimas tesąs laiko klausimas. Komunizmo žengsmą galima esą prilaikyti, sulėtinti, padaryti jį labiau skaudų, bet neįmanoma sulaikyti, sustabdyti. Tai esąs istorijos žengimas, kurio nesulaikomumą rodanti ligšiolinė komunizmo plėtros patirtis. Išmintingam žmogui esą telieka viena išeitis — priimti komunizmą gera valia ir tuo išvengti nereikalingų aukų.

Ši aklo determinizmo teorija randa šalininkų šviesuomenės tarpe — ir Europoj ir Amerikoj. Net diplomatinėse tarnybose yra augšto rango asmenų, tikinčių ta spąstine teorija, laikančia istoriją akla ir vienalinkme evoliucija. Net toks rašytojas Heine, buvęs Markso draugas, anaiptol nekomunistas, tikėjo šia linkme ir masių pergale. Prancūzijoj ir kituose kraštuose yra vadovaujančių šviesuolių, kurie yra įtikėję į šį procesą ir meta jin savąjį svorį. Masių iškilime jie mato ženklą, reiškiantį naujos, ir tai kolektyvizmo, epochos atėjimą, kurį artina nuolatinis pramonės augimas visuose kraštuose. Aiškiai marksistinės ideologijos šalininkai jame mato dialektinį vyksmą, kuriame kertasi priešingybės, stumdamos evoliuciją priekin. Į tą dialektinį vyksmą jie metasi visu svoriu, tikėdami, kad aktyvus prisidėjimas gali pagreitinti marksistinės viešpatijos atėjimą. Užtat jie skelbia klasių kovą, streikus, sukilimus, nes jie sudaro dialektinio vyksmo elementus. Jų determinizmas, galėtume sakyti, nėra pasyvus fatalizmas, bet organizuojamasis. Kadangi tikrovė, jų supratimu, yra materialinė bei empirinė, visai dialektinis vyksmas turi atsiremti į ūkines sąlygas. Sudarius naujas ūkines sąlygas, esą susidarys pagrindas ir naujam žmogui ir naujai viešpatijai. Tai raktas, duodąs kryptį visam

VYTAUTAS KASIULIS

LIEPOS 14-TOJI: PRANZŪZIJOS TAUTINĖ ŠVENTĖ

Aliejus

(Paryžiaus Moderniojo Meno Muziejus)

evoliuciniam vyksmui, kuriame keičiasi paskiras žmogus ir visuomenė, įsirikiuodama į kolektyvnę viešpatiją. Todėl nenuostabu, kad marksistinės viešpatijos kūrėjai pagrindan deda ūkinės — socialinės struktūros esminį pakeitimą. Jų įsitikinimu, tai pakeis žmogų iš esmės, nes jis — ūkinio gyvenimo padaras, o jo vadinamasis kultūrinis — dvasinis gyvenimas tėra anstatas, priklausomas nuo medžiaginės tikrovės. Mesdamiesi revoliucinėn veiklon, radikalieji marksistai siekia sugriauti senąją ūkinę santvarką ir įvesti naują, nes tik tuo būdu esą galima pakeisti žmogų. Anot Erenburgo, "mes taip giliai pakeisime žmones, kad jie nepažins savęs."

Taigi, marksistinei viešpatijai rūpi ne vien socialinės santvarkos pakeitimas, ne vien ūkinio gyvenimo pertvarkymas, bet ir naujo žmogaus išugdymas. Pasak K. Markso, reikia sunaikinti visus dievus ir žmogų padaryti augščiausia būtybe. Tai prometėjiškas uždavinys, kurio ėmėsi radikalieji marksistai. Per keturias

dešimtis su viršum metų jie entuziastingai kūrė naują sovietinį žmogų, pritaikytą kolektyvinei viešpatijai, tačiau ir naujasis kalba ta pačia marksistine kalba apie pakeitimą. Ir juo daugiau jis keičiasi, juo labiau lieka savo esmėje tas pats. Tiesa, pasikeitė jo pažiūros, psichologija, bet ji pasikeitė ir kitų santvarkų žmonėse. Tai nėra esminis žmogaus perkeitimas, kurio siekia radikali marksistinė santvarka. Jis ir toliau pasilieka siekiamuoju uždaviniu, kurio vykdyti eina ir visas sovietinis prievartinis auklėjimas, panašus į didžiulę mašineriją, automatiškai vykdančią formavimo darbą. Marksistinė teorija tebėra įsitikinusi tokio perkeitimo galimumu, nes dalinį — psichologinį pasikeitimą laiko esminiu, ateityje ryškiau pasirodysiančiu. Jie skelbia žmogaus iškėlimą, jo padarymą augščiausia būtybe, tačiau praktiniame gyvenime jis tapo didelės mašinerijos rateliu, milžiniško kolektyvo numeriu, nuliu begalinėje masėje. Jo perkeitimas palinko ne vertikaline, o horizontine linkme, ir todėl jis buvo ne iškeltas, o nustumtas žemyn ir pajungtas didžiajai mašinerijai. Asmens vietoje iškilo kolektyvas, savo mašinerija apvaldąs masę ir ją palenkiąs savo tikslams. Individas joje bereikšmis, o kolektyvas — visagalis, kurio jėgą saugo atitinkami valstybės rėmai. Jų centre sutelkta įsakomoji galia, kuri gali mobilizuoti visą kolektyvą ekspansiniam žygiui, pasiryžusiam nešti savo viešpatiją toli už savo geografinių sienų.

Tas jo žygis nėra vien užkariavimas, kokį nekartą yra vykdę pvz. didieji Lietuvos kunigaikščiai, o ir idėjinė plėtra. Marksistinės viešpatijos plitimas nėra paprastas užkariavimas, imperinis žygis, o ir idėjos nešimas — ginklu ir propaganda. Jį būtų galima palyginti su vidurinių amžių ordinais ta prasme, kad abeji naudojosi ginklu idėjai nešti. Sovietinė valstybė šiuo metu yra "Glaubensstaat", nes savo "tikėjimą" laiko valstybės pagrindu ir dargi jį skleidžia moderniausios technikos bei ginklų jėga. Tai būdinga marksistinei viešpatijai. Pastaroji didžiuosius savo pasistūmėjimus yra padariusi karine jėga. Jinai ja didžiuojasi ir grasina sutriuškinti jai nesilenkiančius. Idėjinis jos pajėgumas yra žymiai menkesnis. Savo filosofiniuose pagrinduose, nežiūrint jai teikiamo mokslinio pobūdžio, turi daug dirbtinumo ir nepasižymi tvirtumu. Marksistinės viešpatijos patrauklumas glūdi jos tikėjime, mesianizme, mistikoj. Ji nuolat rodo ateitin, kuri esą neišvengiamai bus jos pusėj, ir telkia entuziastų būrius jos atėjimui pagreitinti. Tie "misijonieriai" atkakliai dirba bei kovoja idėjinėje srityje, kol vienu ar kitu būdu paima politinę krašto valdžią, iš kurios nebesitraukia. Tuo būdu marksistinė viešpatija plinta ir yra pasiryžusi tapti visuotine.

Humanistinė viešpatija

Šalia marksistinės plėtojasi ir humanistinė viešpatija. Ji yra daug senesnė savo amžiumi, bet silpnesnė savo agresyvumu. Ir tai ne dėl to, kad ji būtų persenusi, bet dėl to, kad ji iš esmės nepakenčia agresyvumo. Plėtojimasis pasaulyje jai yra natūralus individo laisvės augimas. Humanistinė viešpatija tik tada griebiasi jėgos bei ginklo, kai jos ginamoji laisvė yra puolama ir grasinama pačiuose pagrinduose. Josios centre stovi žmogus kaip individas, laisvas savo apsisprendimuose, skelbiąs tą pačią laisvę visiems, tačiau savo mokslo nenešąs ginklo jėga. Humanistinės viešpatijos žmogus tiki evoliucija — vis didėjančiu žmogaus išsilaisvinimu iš visokio pobūdžio vergijų bei varžtų. Tik jo evoliucija nėra aklai deterministinė, o greičiau pažanga, stumiama natūralaus troškimo būti laisvu. Jo įsitikinimu, laisvės veržlumas yra neužtvenkiamas visiems amžiams, lygiai kaip nepakeičiama pati žmogaus prigimtis. Laisvės troškimą esą galima laikinai sukliudyti, suveržti, bet negalima jo sunaikinti. Todėl humanistinė viešpatija yra linkusi savo plėtotę grįsti ne staigiais užkariavimais, o savaimingu augimu. Be to, ji tiki žmogaus gerumu. Anksčiau ar vėliau esą jis ateis sąmonėn, susipras ir gyvens kaip laisvas individas. Jo paklydimas esąs laikinio pobūdžio dalykas, ne tik nesunaikinąs geros prigimties, bet dargi prisidedąs prie jo sąmonėjimo. Patyręs vergiją bei priespaudą, žmogus pakyla kovon ir prasiveržia laisvo individo gyveniman. Tuo būdu humanistinis žmogus tiki irgi savotiška dialektika, kuri esą veikia laisvės naudai.

Iškeldama žmogų gyvenimo viršūnėn, humanistinė viešpatija ryžtasi ir plėstis tik per jį. Jei marksistinė viešpatija remiasi valstybiniu kolektyvizmu, tai humanistinė — paskiru žmogumi. Pastarasis jai, tiesa, nėra eremitas, o visuomeninis padaras, tačiau jis neprapuola visuomenėje. Jis egzistuoja kaip individualus balsas, kurio paiso valdžia, jo prisidėjimu sudaroma. Jo laisvės yra saugomos bei respektuojamos, nes valdžia—jų saugotoja. Humanistinis žmogus tuo didžiuojasi ir dažnai nueina taip toli, kad užmiršta savo gyvenimo turinį, jo prasmę ir padaro jį laisvės šėlsmu. Tada jo laisvė tampa sau tikslu, lieka irracionaliai panaudojama ir kompromituojama. Ir tai todėl, kad humanistinė viešpatija neturi visus apjungiančio ir įkvepiančio idealo bei turinio.

Gyvenimui įprasminti laisvės neužtenka — reikia jį užpildančių vertybių, kurių nevisi pajėgia susirasti. Pvz. vieni telkiasi ties praktine nauda, kiti — ties gyvenimo saugumu, treti — medžiagine gerove ir t.t. Pasitempti iki augštesnių vertybių daugelis nepajėgia, juoba, kad humanistinėj viešpatijoj nėra šia linkme vadovaujančio centro. Tiesos klausimas paliekamas paskiram žmogui. Jeigu jis pajėgia susirasti savo tiesą, ji pagerbiama, o jei nepajėgia — paliekamas ieškojimui arba suburžuazėjimui. Pažiūrų įvairybės humanistinis žmogus nebijo ir nevengia. Jis labiau vertina įvairumą nei pažiūrų teisingumą. Sugyvenimas jam labiau rūpi nei savo pažiūrų skleidimas ar jų gynimas. Tai humanistinės viešpatijos patrauklumas ir kartu silpnumas. Ji tuo bruožu rodosi patraukli, nes leidžia reikštis visokiom pažiūrom, neuždeda varžtų ir sudaro sąlygas galimai darnesniam sugyvenimui nuomonių įvairybėje. Didi jos silpnybė — turinio bei tiesos neturėjimas. Žmonių gi telkinys be jo tampa labai palaida mase, nepajėgia atsispirti įtakoms, einančioms iš kitų šaltinių. Pvz. šiuo metu marksistinės viešpatijos nešėjai lengvai randa kelius į humanistines mases; viena, jie naudojasi visuotine laisve, antra — turi aiškų idealą ir tikslą. Tuo tarpu humanistinė viešpatija tokios doktrinos neturi ir negali nieko prieš tai pastatyti. Atskiros jos grupės ar sektos nepajėgia užimponuoti masėms savoj pusėj, juo labiau anoj. Paskirų individų įtaka toli gražu negali atsverti vieningu frontu skleidžiamų idėjų.

Humanistinė viešpatija, iškėlusi individo laisvę ir nedavusi jai atitinkamo turinio, pastūmėjo žmones eiti savais ieškojimo keliais. Vieni jų susirado tiesą kitur, kiti gi pasuko beprasmybėn, nes nepajėgė jos rasti. Pasaulis jiems pasirodė beprasmė viešpatija, kur laisvė tampa sauvale ir kur žmogus gyvena laisvės svaiguliu, einančiu iki anapus gėrio ir blogio. Tokią viešpatiją pvz. pavaizdavo J.P. Sartre sceniniame veikale "Le diable et le bon Dieu". Ten pagrindinis veikėjas Goetz yra brutalus sukilėlis, vadovaująs kariniams būriams, apgulusiems Wormso miestą, valdomą arkivyskupo. Wormso gynėjas — Goetzo brolis Konradas. Pastarasis nužudomas, miestas — pavojuj. Wormso bankininkai siūlo vesti derybas dėl miesto perdavimo, nes jie tiki visuotine pinigų galybe. Goetzas triumfuoja ir savo laisvei parodyti imasi blogų darbų, nes gerus esą Dievas padaro. Vėliau jis metasi visai priešingon pusėn ir ryžtasi vien geriems darbams, nes blogis esąs perdaug jau visiem bendras. Jis nusprendžia steigti saulės viešpatiją su pavyzdinga visuomene: "Mano dėka, dar nė metų galo nesulaukus, ant dešimties tūkstančių akrų žemės viešpataus laimė, meilė ir dorybė. Ant savo žemės noriu pastatydinti Saulės Viešpatiją, o tu nori, kad iš jos padaryčiau žmogžudžių prieglaudą" (p. 139). Goetzas atiduoda savo žemes ūkininkams, atsisako meilužės, bučiuoja raupsuotuosius, atgailoja ir rodosi didžiausiu filantropu. Savo rankose padaro žaizdas — stigmas ir deklamuoja, kad tai Kristaus žaizdos. Atsiranda jo gerbėjų, bet netrukus griūva visa viešpatija — sukyla kaimynai, ir saulės viešpatija neatsilaiko, nes atsisako gintis ginklu. Goetzas padaro išvadą, kad vienintelė neapgaunama tikrovė yra žemė, kurios valdovas yra žmogus jo, Goetzo, tipo. Žvelgdamas atgal, Saulės Viešpatijon, jis sako: "Aš tebuvau: aš vienas apsprendžiau blogį ir tiktai aš išradau gėrį. Aš apgaudinėjau, aš dariau stebuklus, aš dabar kaltinu save ir aš pats sau galiu atleisti — aš, žmogus. Jei Dievas yra, žmogus yra niekas; jei žmogus yra . . ." (p. 267). Pagaliau Goetzas išreiškia savo nusivylimą ir jame glūdintį pasiryžimą: ". . .aš pasiliksiu vienas su tuščiu dangumi virš galvos, nes nėra kito kelio būti su visais. Belieka tik šis karas ir aš jį kariausiu" (p. 282).

Kaip matyti, saulės viešpatijoj žmogus pastatytas pačiame centre: "Esi laisvas, rinkis, tai yra — išraski". Bet jo laisvė yra siautėjimas čia vienoj, čia kitoj pusėj. Nėra pagrindo, ant kurio galėtų laikytis pastovi viešpatija ir iš kurio plauktų racionalios normos. Tiesa, saulės viešpatijoj kyla užsimojimas idealinio gyvenimo, bet jis tėra ambicija, kuri imasi radikalių priemonių, imituojančių Kristų. Užsimojimas baigiasi nesėkme, nes paremtas apgaule, siekiančia įgyvendinti Kristaus viešpatiją be Kristaus Šis bruožas yra būdingas visokio tipo humanistinei viešpatijai. A. Camus yra sakęs, kad šiuo metu didžioji problema yra — ar galima būti šventu be Dievo. Šią problemą humanistinė viešpatija siekia įgyvendinti jau nuo seno —atskirti krikščioniškumą nuo Kristaus, šventumą — nuo Dievo ir padaryti naujosios viešpatijos pilietį — žmogų visko mastu. Esą žmogus pasiekė etapą, kad krikščionybė jam nebereikalinga, nes jis tapo tobulesniu už ją pačią. Jei seniau reikėjo grumtis su ja, eiti aktyvion kovon, tai šiandien esą užtenka žvelgti į ją kaip istorinę liekaną, kaip atgyventą tarpsnį, vedusį augštesnėn pakopon. Humanistinėn viešpatijon esą pereina krikščioniškieji pradai, jau netekę savo pirminės reikšmės, o pati krikščionybė imama laikyti tik studijų objektu lygioj plotmėj pvz. su helenizmu. Jai pripažįstami praeities

laimėjimai, jos įnašai kultūrai, bet tyliai paneigiama jos gyvybinė, formuojamoji galia. Humanistas žavisi krikščionybe kaip praeities tarpsniu ir kartais sudaro krikščionies įspūdį, tačiau tikrovėje jis lygiai žavisi ir graikų mitologija. Antiklerikalizmas jam irgi yra atgyventa forma, nes nebereikalinga. Ignoruojama krikščionybė esą greičiau nyksta bei transformuojasi humanistinėn viešpatijon nei viešai puolama.

Kaip ir marksistinė, humanistinė viešpatija yra visuotinio pobūdžio. Kad ir lėtai, ji pasiryžusi plėstis visome pasaulyje, ir tai nesiimant jėgos priemonių. Ji mato, kad kelias ilgas, tačiau neabejoja jo tikrumu ir sėkmingumu. Ji pasitiki kultūrine, moksline, technine pažanga, kuri esą aprėps visą pasaulį, jį apjungs ir padarys globaline viešpatija laisvam jos valdovui bei piliečiui — žmogui.

Krikščioniškoji viešpatija

Su Kristaus atėjimu pasaulin atėjo ir nauja galimybė — krikščioniškoji viešpatija, civitas Dei. Ji ir savo pobūdžiu, ir apimtimi, ir sąranga, ir turiniu pasirodė visai skirtinga nuo humanistinės, juo labiau, marksistinės viešpatijos. Nuo pat savo užuomazgos ji ėmė reikštis kaip originalus kūrinys, imponuojąs savo apimtomi bei užsimojimu, bet niekad nepermatomas. Net ir beveik po 2000 metų ji tebėra mįslinga, nuolat skelbianti Kristų ir laukianti Jo viešpatavimo. Žmogiškai žiūrint, atrodo, kad per tiek šimtmečių krikščioniškoji viešpatija turėjo arba įsigalėti visame pasaulyje, arba sunykti. Neįvyko nei viena, nei kita. Ir tai ne dėl to, kad ji būtų nepajėgi. Buvo laikotarpių, kad jos įsigalėjimas Europos kraštuose buvo ryškus ir labai pajėgus; jos tarnybon buvo įsijungusios didelės jėgos, organizuotos valstybiniu mastu. Tos jėgos suiro, bet Kristaus viešpatija nežlugo. Išryškėjo, kad ji negali būti įgyvendinama jėgos priemonėmis, nes yra visai kitos prigimties nei humanistinė ar marksistinė viešpatija. Šios pastarosios savo apimtimi yra globalinės, bet jos telpa šiame pasaulyje. Galutinis jų tikslas yra žmogaus įsigalėjimas žemėje bei jos pavertimas saulės viešpatija. *Krikščioniškoji viešpatija turi visai naują dimensiją, būtent, antgamtinę, ir todėl ji negali tilpti vien šioje žemėje.* Galutinis jos tikslas yra žmonijos pratęsimas anapus žemiškosios ribos, jos perkeitimas bei paruošimas tokiai egzistencijai, kur atsiveria pilnatis ir kurios nei "akis neregėjo, nei ausis negirdėjo. . ." Šis gyvenimas tėra paruošiamoji egzistencija, siekianti, bręstanti ir laukianti, bet niekad neišsipildanti. Tik antgamtinėj dimensijoj ji išsiskleidžia taip, kad gali gyventi visišku atbaigimu. Tokioj dimensijoj iškyla atbaigtoji visuomenė, vadinama šventųjų bendrija, sudaranti ir krikščioniškosios viešpatijos atbaigimą.

Laiko plotmėje krikščioniškoji viešpatija yra nuolat keliaujanti, kenčianti, kovojanti. Ji yra taip įsiaudusi į istorinį vyksmą, kad tas jos antlaikinis pradas sunkiai duodasi pastebimas, tačiau niekad nenykstantis. Jis auga drauge su istoriniu vyksmu kaip garstyčių grūdas, lenkdamas jį krikščioniškojon viešpatijon bei jį taurindamas, nors žemiško rojaus nepranašauja. Ir tai dėl to, kad ši tikrovė iš esmės nerojiška. Joje galima tiktai civitas hominis, bet ne civitas Dei pilnuoju savo turiniu. Marksui, Hegeliui, Comte'ui istorinis vyksmas yra vienintelė tikrovė, niekad nesibaigianti, bet vienos dimensijos. Todėl jų viešpatija laike prasideda, bet virš laiko neprasitęsia. Tuo tarpu krikščioniškoji viešpatija yra dviejų dimensijų: prasideda laike bei istorijoj ir išsipildo antistorinėj bei antlaikinėj egzistencijoj. Tai organiškas kelias visuotinio Kristaus organizmo, vadinamo Mistiniu Kristaus Kūnu, kuris apima ir laikinę ir antlaikinę tikrovę. Pastarosios centras yra Dievažmogis Kristus, į kurį atsiremia ir kurin gravituoja visa egzistencija.

Vis dėlto ši gravitacija, kad ir yra organiška, nėra evoliucinė plėtotė, automatiškai vedanti į visatos centrą Kristų. P. Teilhard de Chardin (L'Avenir de l'Homme; Le milieu divin), įrodinėdamas evoliucijos plėtotę pasaulyje, kelia nuomonę, kad žmonijos evoliucija esanti nuolat kylančia linkme einąs vyksmas, vedąs vis tobulesnėn pakopon, ir ateisiąs laikas, kad žmonija, sąmonėjanti ir visuomenėjanti, pasieksianti viršūnę Omega, apie kurią telksis visi kaip apie centrą. Toji viršūnė būsianti Kristus, kuris laikų pabaigoje išeisiąs iš savo tylaus buvimo ir apsireikšiąs pasauliui bei viską įjungsiąs savo viešpatijon.

Kad Kristaus viešpatija, prasidėjusi laiko tikrovėje, turi augti iki antlaikinio atbaigimo, netenka abejoti. Abejonė kyla, kai ji yra susiejama su visuotine evoliucija, turinčia privesti prie tokio brandos taško, kuris įgalina krikščioniškosios viešpatijos atbaigą šioje tikrovėje. Išeitų, antlaikinė dimensija nebereikalinga, natūralinė evoliucija gali įgyvendinti Kristaus viešpatiją. Tokia išvada peršasi pvz. kad ir iš tokio P.T. de Chardin sakinio: "Vienintelis pasaulio rūpestis — tai fizinis tikinčiųjų įjungimas Kristun, kuris yra Dievui. Ir šis pagrindinis darbas vyksta natūralinės evoliucijos tiesumu bei darna" (L'Avenir de l'Homme, 1959, p. 396). Tokia nuomonė, remiama natūralizmu,

VYTAUTAS KASIULIS NATIURMORTAS (Aliejus. Paryžiaus Moderniojo Meno Muziejus)

nesiderina su pačia Kristaus viešpatijos esme, kuri atbaigą bei pilnatį perkelia antgamtinėn plotmėn. Jei Kristaus viešpatija būtų įmanoma įgyvendinti evoliucijos keliu, ji šiuo požiūriu nesiskirtų nuo marksistinės ir humanistinės, kurios nepretenduoja į transcendentinį pobūdį, esminį krikščioniškajai viešpatijai. Kaip skirtinga yra pastarosios esmė, taip skirtingas turi būti ir jos įgyvendinimas. Tai rodo ir praeities bandymai, kai vieni norėjo įgyvendinti Kristaus viešpatiją teokratiniu keliu — per Eklezijos valdžią, kiti — antropokratiniu, vien žmogiška galia.

Krikščioniškosios viešpatijos įgyvendinimo klausimą iškėlė nekrikščionis Fr. Hochwaelder dramoje "Das heilige Experiment" (Emsdetten, Westf. 1953). Joje autorius vaizduoja ispanų jėzuitus, įsteigusius Paragvajuje savo valstybę. Medžiagą jis ėmė iš istorinės praeities ir ją meniškai apdorojo. Pasak jo, jėzuitai įsteigę "Dievo valstybę", kurioje piliečiams indėnams buvo gera gyventi. Visi buvo pakrikštyti, viskuo aprūpinti, taip kad jų valstybėn neįsijungę prašyte prašėsi priimami. Ispanijos imperatorius betgi nebuvo patenkintas, kad jo imperijoj įsisteigė kita imperija, o aplinkiniai ispanų kolonistai priekaištavo, kad negali išsiversti — darbininkai bėga pas jėzuitus ir dvarininkai negali išlaikyti ūkinės konkurencijos. Atvyksta tirti reikalo imperatoriaus siųstas vizitatorius Miura. Jis patiria, kad priekaištai neteisingi bet įsako provincijolui perduoti savo valstybę imperatoriaus valdžiai. Provincijolas nesutinka ir įsako suimti vizitatorių. Iš Romos slaptai at-

vyksta jėzuitų generolo pasiuntinys Querini, apsirengęs civiliniais drabužiais, ir įsako provincijolui atsisakyti savo įsteigtos valstybės su visa kariuomene ir turtais. Jis pareiškia: "Mes, gerai žinodami esą bejėgiai, siekdami išorinio pasisekimo, įsipainiojom jėgos tinkluosna — mes, kurie nežiūrėdami partijų, visose šalyse turime paruošti kelius prispaustiesiems, kenčiantiesiems ton viešpatijon, kurion mus visus tik mirtis išleis. Tenai Kristus teis prispaudėjus bei piktadarius, tenai bus nubausti persekiotojai ir atlyginti kantrieji. Šis pasaulis netinka Dievo viešpatijai" (p. 82-83). Po ilgoko svyravimo provincijolas sutinka paklusti ir įsako perduoti valstybę imperatoriaus valdžiai. Valdiniai bando priešintis imperatoriaus atstovams, įvyksta ginkluota kova, kurią bemalšindamas provincijolas buvo sužeistas. Šimtmetinės pastangos baigiasi tragiškai — "Dievo valstybės" griuvimu.

Ši drama, kad ir neduodama sprendimo, parodo, kad Kristaus viešpatija negali būti įgyvendinama teokratiniu keliu, kurio centre atsistoja kunigystė, pasigaunanti antropokratinių priemonių, būdingų valstybiniam aparatui. Kunigystė skirta sakralinei misijai — skleisti Kristaus dvasiai, žodžiui, meilei, aukai, o ne kariuomenei, prekybai, pramonei organizuoti. Jos įsipainiojimas medžiaginiuose dalykuose tolina nuo tiesioginio uždavinio ir lenkia materiokratijon, kuri sukelia pavydą, kovą ir veda griuviman. Dramoje prasmingai iškelta, kad Kirstaus viešpatijos įgyvendinimas gali eiti tiktai dvasiniu keliu, kuris nuolat turi susitikti su pasaulio kliūtimis, darančiomis visą vyksmą tragišku. Dramos autorius betgi neparodo to tragizmo prasmės, nes neatsiremia į antgamtinę krikščionybės dimensiją, kurioje žemiškas sudužimas tampa išsipildymu. Jis tik padaro išvadą, kad šis pasaulis netinka Kristaus viešpatijai. Taigi jis neparodo, kokia reikšmė tenka medžiaginiam — organizaciniam pradui bei apskritai krikščionių pastangoms. Juk šis pasaulis yra Dievo kūrinys, Jo duotas plotas, kuriame turi prasidėti Kristaus viešpatija, apimanti visą žmoniją. Jei ši viešpatija turi pasireikšti pasaulyje, privalo naudotis ir jo priemonėmis. Ji ateina pasaulin ne jo smerkti, o įprasminti bei perkeisti. Jos rūpestis — ne atšaukti žmones iš pasaulio, o juos uždegti Kristaus dvasia ir ją paskleisti pasaulyje, kad pastarasis būtų paruoštas galutinei Kristaus viešpatijai ne fataline evoliucija, o malonės lydima branda. Todėl krikščioniui rūpi ir nuolat rūpės, kad pasaulyje būtų įgyvendinta maksimum teisingumo, meilės, taikos. Tai horizontinis Kristaus viešpatijos bruožas, kuris negali būti ignoruojamas. Jis priklauso jos esmei, ir todėl kiekvieno krikščionio pastangos šia linkme turi savo reikšmę, jeigu jos derinamos su vertikaline viešpatijos linkme. Jos atlieka paruošiamąjį vaidmenį, atidaro laisvus kelius į egzistencijos centrą Kristų, kurio dvasioje bei malonėje darosi galimas žmogaus perkeitimas ir jo brandinimas galutinei pilnačiai.

Šis perkeitimo vyksmas yra pagrindinis krikščioniškosios viešpatijos uždavinys. Be jo žmogaus įvesdinimas šion viešpatijon nėra įmanomas. Pirma jis turi būti pakeltas į augštesnį lygį, į tokį santykį su Kristumi, kuriame būtų išgyvenamas sūnaus — Tėvo intymumas. Vien žinojimo apie Kristų neužtenka. Apie Jį daug žino ir netikintieji, tačiau savo gyvenimu Jin neįsijungia. Jie lieka nepaliesti nei krikščioniškai žmogiškos šilimos, nei dieviškojo intymumo — malonės. Pastaroji gi yra tas fermentas, tas perkeitėjas, paruošiąs žmogų Kristaus viešpatijai. Nei marksistinė, nei humanistinė viešpatija to nepripažįsta. Jos tiki į žmogaus perkeitimą, bet visai kitokį — natūralistinį. Jų viešpatijoms žmogus paruošiamas arba ūkinių — socialinių sąlygų pakeitimu arba nuolatiniu auklėjimu bei evoliucija. Krikščionybė neatmeta šių veiksnių, bet jų nelaiko pakankamais ir juos integruoja malonės plotmėn. Tik šitokiu perkeitimu žmogus gali būti paliestas savo gelmėse, savo egzistencijoj ir paruoštas dalyvavimui krikščioniškoj viešpatijoj.

Tokios dvasios žmogus tampa dvasinės energijos spinduliu, veikiančiu aplinkos formavimo linkme. Teisingai pastebi Chr. Dowson, sakydamas: "Krikščioniui užtenka būti, kad keistų pasaulį, nes jo buvimo akte yra sutelkta antgamtinio gyvenimo misterija. Skleisti šią dieviškąją sėklą yra Eklezijos uždavinys, kad išaugtų ne tik geri, bet ir dvasingi žmonės, kitaip tariant, antžmogiai. Ir kiek Eklezija atlieka šį uždavinį, tiek perteikia pasauliui nuolatinę dvasinės energijos srovę. Jei ši druska išblėsta, pasaulis grimsta suirutėn ir mirtin, nes nedvasinga krikščionybė nieko nepajėgia keisti, tai pats nelemčiausias išblėsimas, nes nepasitarnauja nei natūralinei, nei dvasinei tvarkai. Bet Eklezijos gyvastingumas niekad neišsenka, nes joje glūdi nesibaigianti atsinaujinimo jėga. Ji yra išorinis organas, per kurį Dvasia įeina į visuomeninį vyksmą ir kuria naują žmoniją" (Christianity and the New Age, London 1931, p. 110-111).

Krikščioniškoji viešpatija, pergyvendama istorinius sukrėtimus, tragiškus lūžius ir niekad nebūdama laisva nuo smūgių bei žaizdų, gyvena nuolatinėje viltyje. Viena, ji slepia savyje at-

sinaujinimo ištеklius, antra, ji žino, kad galutinis jos likimas ne dabar ir ne čia, o laikų pabaigoje ir antrojoj — antgamtinėj dimensijoj. Savo esme, būdama dvasinio pobūdžio viešpatija, transcendentinė ir imanentinė, ji nesutampa nė su viena valstybe, nė su viena valdymosi forma, nė su viena galybe. Ji yra antvalstybinė, ir negriūva kartu su ja. Ji yra virš bet kokios galybės, ir neišnyksta drauge su jomis. Ji pajėgia gyventi bei skleistis ir persekiojimų ir laisvės laikotarpiais. Jos ribų niekas negali nei nustatyti, nei išmatuoti, nes tai žemėje sklindanti dieviškoji misterija, kurios žaizdotas žmogiškas veidas nereiškia artėjančios mirties. Savo vidiniu dinamizmu, įkvepiamu malonės, ji siekia apimti ir tuos plotus, kuriuose yra įsigalėjusios kitos viešpatijos — marksistinė ir humanistinė. Pasak T. de Chardin, krikščioniškoji viešpatija evoliucijos eigoje suartėsianti su marksistine — neohumanistine; beasmenis kolektyvizmas užsikrėsiąs krikščioniška meile, ir Kristaus viešpatija absorbuosianti neohumanistinę, pakeldama ją krikščioniškon plotmėn (plg. L'Avenir de l'homme, 1959, p. 346-349). Tai viena galimybė. Antra —kad krikščioniškoji viešpatija pragyvens dabartines sau priešingas viešpatijas ir matys jų griuvimą bei sunykimą, kaip jau yra mačiusi praeityje. Kuri galimybė taps tikrove — nebe žmogaus galioje numatyti. Žiūrint šio pasaulio ir krikščioniškosios viešpatijos prigimties, atrodo, kad iki laikų pabaigos žmogus pasiliks žmogumi ir kad Kristaus viešpatija bręs nuolatinės kovos, žaizdos, laukimo ir vilties ženkle.

Vytautas Kasiulis — Apreiškimas (Spalv. litografija)

Leonardas Andriekus

PERGALĖ

Persmeigė mane tas vienas žvilgsnis,
Ir savęs jau nepažįstu.
Kaip vitražas, pasidavęs saulei,
Giedu pergalę.

Giedu pergalę tų sužeistųjų,
Už kuriuos negieda jau nė gulbės.
Vakar naktį pažinau jų kaulus
Šviečiant fosforu.

Gal kiti laikys juos medžiais,
Supjautais senai lūšnelei šildyt.
Bet ar taip švitėti gali medis
Liūdesio vidunakčiais?

Gal kitiems sukels jie baimės,
Gal sapnuos mirtim vaidensis? —
Nebijokit, nebijokit mūsų kaulų —
Mes nemirštame.

Juos tiktai palieskit pirštais,
Ir viduj pajusit keistą šviesą,
Nebeklausite, kodėl naktis taip sunkiai
Gimdė pilnatį.

VĖJAS

Vienur jisai yra ciklonas,
Kitur — taifūnas, uraganas.
Tą patį vėją,
Kuris taip švelniai migdo lelijas
Po mano langu,
Jie pravardžiuoja.

Ar čia jau toks baisus dalykas,
Kad jis išlankstė palmių kūnus,
Išsklaistė plaukus.
Iš jo malonės palmės tapo balerinomis,
Pajūris teatru.

Iš jo malonės eukaliptai
Kas rytmetį suskamba arfom,
Prieš saulei tekant.
Atrodo, kad patsai karalius Dovydas
Vėl paliečia stygas.

O kas gi, ar ne vėjas supa
Lizdeliuos paliktus paukštyčius,
Kas lėkti moko?
Taip nuostabiai nėra vaikų dar supusi
Geriausia motina.

Be jo pagalbos nepajėgtų
Voratinklio palaidas siūlas
Pasiekt šakelės.
Ant ko, ant ko tada ruduo suvarstytų
Manąsias ašaras?

GELMĖ

Baisi gelmė —
Jon puolęs akmenėlis neatsiliepia,
O jeigu ir atsiliepia,
Jo balsas nepasiekia
Žmogaus ausies.

Iš tos gelmės
Nė vienas mano žodis nesugrįžta,
Kai aš tave šaukiu,
Upeliams tylint.
Iš tos gelmės
Į lieknus Dolomitų bokštus žvelgia
Bemiegės naktys
Akim jau be vyzdžių
Ir be blakstienų.

Sumirksi žvaigždės,
Sugaudžia upės,
Tiktai šita gelmė — akla ir nebylė —
Nemato mano veido,
Nesugrąžina balso . . .

SARKOFAGAS

Iškilo baltas ledo kalnas
Šiaurinėj jūroje,
Lyg marmorinis sarkofagas.
Galvoju, ką nuožmus likimas
Tame sarkofage
Taip aklinai uždarė.

Nėra ten išrašyta vardo
Nei epitafijos.
Tai kaip dabar galiu įspėti,
Kieno ten šaltas kūnas ilsis —
Kieno ten palaikai
Į užmarštį keliauja.

Nėra ant sarkofago kryžiaus
Nei Amžinatilsio
Inicijalų ledo marmore.
Meldžiu, kad man nedraustų jūra
Graudingai Libera
Sykiu su ja giedoti.

ŠYPSNIS

Gerai, kad išlaikei tą savo šypsnį
Lig paskutinės valandos.
Perdaug jau buvo pasiilgę saulės
Pašlaičių kiparisai
Po trečiojo nokturno.

Perdaug buvau tavęs aš pasiilgęs,
Ir jau nebegalėjau laukt ilgiau.
Viena akimirka man būtų reiškus amžinybę,
Lyg tam numirėliui,
Kuris palaidotas išbudo.

Dabar nepaisyk, jei virpės man rankos,
Kai džiaugsmo giesmei tiesiu jas.
Žiūrėk: visi žiedai, visi medeliai virpa,
Visi jau džiaugiasi —
Ar aš nesu jų brolis?

Ar aš nesu jų kraujo brolis,
Ar tu nesi jų ašarų sesuo?
Per šitą vieną paslaptingą šypsnį
Mes tapom giminės
Ir tavo lobių paveldėtojai.

Per šitą paslaptingą šypsnį žvelgiant,
Man permatomi tampa net kalnai.
Šypsokis visą laiką. Aš turiu matyti,
Kas darosi tenai —
Kitoj jų pusėje.

Šypsokis ir tuomet, kai kiparisai
Pašlaitėse gimimo naktį keiks.
Tau šypsantis, negali krist jų prakeikimas
Vėlais vidunakčiais
Ant mano gimstančios giesmės.

KARDINOLO JURGIO RADVILOS PIRMOJI KELIONĖ ITALIJON (1575)

PAULIUS JATULIS

Radvilos Juodojo sūnūs grįžta į Kat. Bažnyčią.

Viena iš įžymiausių Lietuvos didikų, kunigaikščių Radvilų, giminė 16-jo šm. vidury priėmusi naują reformatų kalvinų mokslą, iki šių dienų paliko neišdildomus savo veiklos pėdsakus. Apie jų darbus liudija Biržų, Papilio, Kėdainių, Vilniaus ir kitų Lietuvos vietų kalvinai. Radvilos tačiau davė didelį įnašą ir katalikybės atgaivinimui bei sustiprinimui Lietuvoje pačiu lemtingiausiu religinės krizės metu — 16-jo šm. pabaigoje. Į šį darbą su savo jaunatviška energija įsijungė ir mūsų aprašomasis vyskupas, vėliau kardinolas, Jurgis Radvila, kartu su savo broliais: vyresniuoju Mikalojum Kristupu ir jaunesniais už save Albertu ir Stanislovu.

Didžiausias kalvinizmo šulas ir globėjas, Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikštis Mikalojus Radvila, pramintas Juoduoju, kuris buvo Vilniaus vaivada, kartu Didžiosios Lietuvos Kunjos vyriausias maršalka ir kancleris, mirė 1565 m. gegužės 28 d.[1] Nors mirusio vieton Vilniaus vaivada buvo paskirtas jo pusbrolis, Biržų ir Dubingių kunigaikštis, Mikalojus Radvila Rudasis, iki savo mirties likęs ištikimas Kalvino pasekėjas, tačiau buvo laukta, kad Nesvyžiaus šaka, būtent, Juodojo Radvilos vyriausias sūnus Mikalojus Kristupas perims iš mirusio tėvo reformatų veiklos vadovavimą. Juk tėvas buvo siuntęs jį studijuoti į žinomuosius protestantų universitetus: Tiubingeną, Strasburgą, Heidelbergą, Bazelį. Prieš išsiųsdamas sūnų į užsienį, kalviniško sutvirtinimo apeigų metu tėvas su pasididžiavimu buvo jam pasakęs: "Niekuomet mano širdis nebuvo tiek pilna džiaugsmo ..., kaip dabar..., kai girdžiu iš tavęs krikščioniško tikėjimo išpažinimą. Tam tyram tikėjime dabar atiduodu tave bažnyčiai ... visam tolimesniam gyvenimui."[2]

Tačiau koks paradoksas: tėvui mirus nespėjo praeiti pora metų, kai 18-kametis sūnus Mikalojus Kristupas, pramintas Našlaitėliu, 1567 m. pradžioje priėmė katalikų tikėjimą.[3]

Jo trys jaunesni broliai tačiau liko dėdės Radvilos Rudojo globoje ir buvo auklėjami kalviniškai. Vilniaus vaitas, žinomasis teisininkas Augustinas Rotundus, 1567.IX.13 rašė kard. Hosijui: "Apie minėtąjį vaivados sūnų, tapusį kataliku, dabar jau aprimo visi gandai ... Jis turi tris brolius: Jurgį 12-kos, Stanislovą septynerių ir Albertą penkerių metų ... kurie auklėjami Nesvyžiuje klaidatikių mokytojų bei auklėtojų globoje; tačiau yra vilties, kad ir jie, brolio bei seserų pavyzdžiu, taip pat grįš į katalikų Bažnyčią."[4]

Mūsų Jurgis 1570 m. dėdės buvo išsiųstas studijuoti į protestantišką Leipcigo akademiją.[5] Tuomet jis turėjo 14 metų amžiaus, nes buvo gimęs 1556.V.31. Porą metų pastudijavęs, susipažino su katalikais ir, grįždamas namo, kaip atrodo, buvo sustojęs pas jėzuitus Poznanėje, o netrukus, grįžęs į Vilnių, visiškai buvo paimtas jėzuitų globon, kurie čia nuo 1569 buvo įsikūrę. Daugiausia juo rūpinosi pirmasis Vilniaus kolegijos rektorius Tėvas Stanislovas Varševickis ir vėliau atvykęs Tėvas Petras Skarga. H. Barycz[6] liudijimu — bet nenurodant šaltinių— Jurgis Radvila 1573 m. rugsėjo 2 d. Vilniuje bumęs priimtas į katalikų Bažnyčią. Viena yra tikra, kad Jurgį priėmė į Bažnyčią Tėvas Varševickis.[7]

Netrukus kilo sumanymas šį gabų, atviros širdies jaunuolį padaryti Vilniaus vyskupo pagelbininku. Vyskupiją tuomet valdė senelis, podagros ir kitų ligų suvargintas, vysk. Valerijonas Protasevičius. Didelis buvo šio nuopelnas, kad atsikvietė į Vilnių gabius auklėtojus ir uoliausius kovotojus prieš protestantizmą jėzuitus, kurie, vyskupo remiami, įkūrė ten kolegiją ir netrukus akademiją, kurios abi Lietuvos dvasiniam atgimimui turėjo nepaprastos reikšmės.

Jurgis Radvila skiriamas vyskupu.

Būtų įdomu ištirti, kam pirmam atėjo į galvą mintis jaunutį Jurgį Radvilą padaryti vyskupu. Ar tik ne jėzuitams? Vilniaus vyskupų biografas W. Przyalgowskis[8] pasakoja, kaip jėzuitai dažnai lankydavę senelį vyskupą Valerijoną, jam atnešdami žinių, patardami, paprašydami palaiminimo savo darbams. Vieno tokio apsilankymo metu rektorius Varševickis atsivedęs kartu su savim jauną 12-kos metų klieriką Jurgį Radvilą, kuris, kilęs iš augštos giminės, neseniai atsivertęs ir įstojęs į dvasinį luomą.

Kard. Jurgis Radvila

Vyskupas juo susidomėjęs. Vėliau jėzuitai pasiūlė jam Jurgį į koadjutorius. Kaip ten bebūtų, jei ne 12-kos, tai bent 16-kos ar 17-kos metų jaunuolį (jeigu jis priimtas į kat. Bažnyčią 1572 ar 1573 m.) galėjo atsivesti ir rekomenduoti. Jie geriausiai pažino Jurgį, beruošdami krikštui, bemokydami, pamilę dėl jo švelnaus būdo ir atviros, tiesą mylinčios sielos. Toli numatydami, gal jau jį buvo pradėję ruošti didesniems uždaviniams. Susidomėjimo šiuo dalyku ėmė rodyti ir brolio kandidatūrą visais būdais remti vyresnysis Jurgio brolis Mikalojus Kristupas. Iki šiol, kaip matysime, jis per didelio uolumo dar nerodė katalikybės propagandai.

Jau bendromis jėgomis jėzuitai ir M. Kristupas įtikino vyskupą Protasevičių, kad pasirūpintų savo diecezijos ateičiai gabų ir įtakingą vadovą. Vyskupas savo ruožtu 1574 m. gegužės mėn. kreipėsi į Vilniaus katedros kapitulą, prašydamas, kad Jurgį Radvilą išrinktų jo koadjutorium su įpėdinystės teise. Kapitulai gegužės 28 d. parašius elekcijos raštą, vyskupas jį kartu su savo laišku popiežiui pasiuntė į Romą savo reikalų vedėjui-prokuratoriui kun. Jurgiui Ticinijui,[9] kad išrūpintų Apaštalų Sosto patvirtinimą. Tuo klausimu tiek vysk. Protasevičius, tiek M. Kristupas Radvila kreipėsi į apašt. nuncijų Lenkijai ir Lietuvai, vysk. Vincentą Laureo, gyvenusį Varšuvoje, prašydami, kad šį reikalą vestų.[10]

Tuo pačiu metu buvo kreiptasi į karalių Henriką Valois, kuris 1574.VI.I iš Krokuvos išsiuntė popiežiui Grigaliui XIII Jurgio Radvilos nominacijos raštą. Išdėstęs kokie dabar sunkūs esą Lenkijos karalystėje ir D. Lietuvos Kun-joje religinių perversmų laikai, o Vilniaus vyskupas senas ir paliegęs, — kaip svarbu ir naudinga būtų jauną vyrą, kng. Jurgį Radvilą, duoti vyskupui Valerijonui su įpėdinystės teise ko-

adjutorium, nes jį pats vyskupas pasirinko, o "kurio ir giminės bei šeimos kilnumas ir ypatingas gyvenimo dorumas bei taurumas, taip pat ir šiame jaunystės amžiuje mažiausiai laukiamas elgesio rimtumas ir kiti dalykai. . ." leidžia spręsti, kad tai bus didelė vyskupui parama. Kadangi dar jis tepasiekęs 19-uosius savo amžiaus metus, prašoma dispensos dėl amžiaus, o kiek tai liečia vyskupui reikalingą mokslą, "jis tuo tarpu geriems mokslams galės atsidėti Italijos universitetuose".[11]

1574.VI.6 ir vėliau VII.15 Mik. Kristupas rašė laiškus savo pažįstamam, buvusiam popiežiaus legatui Lenkijoje, kard. Commendonui,[12] kad brolio kandidatūrą paremtų Romos kurijoje. Jėzuitai parašė rekomendacinius raštus savo ruožtu. Popiežiui siuntė laiškų ir kiti Radvilų prieteliai, matyti, Našlaitėlio priprašyti: Vladislavijos vysk. Stanislovas ir Lenkijos maršalka Andrius Sborovskis.[13] Apašt. nuncijus apie tai pranešė popiežiaus valstybės sekretoriui kard. Galli (vad. Komo kardinolui), vėliau pakartotinai jam aiškindamas, kaip svarbu esą kat. Bažnyčios reikalui turėti Vilniuje vyskupą koadjutorių tokį sumanų ir dorą jaunikaitį, kuris ir savo išvaizda gerą įspūdį teikiąs, be to, neblogai jau esąs pramokęs lotynų kalbos ir kilęs di casa principalissima in quella provincia (iš vienos žymiausių anos provincijos šeimų).[14] Tiek nuncijaus, tiek kitų asmenų tuo klausimu rašytuose laiškuose vis pažymima, kad Jurgį numatoma siųsti į Romą ar Italiją teologijos studijoms.

Reikalas, taip smarkiai judintas, rodos, turėjo būti greitai atliktas. Tačiau buvo ir kliūčių. Nekalbant apie jauną kandidato amžių ir kad jis buvo gimęs iš eretikų tėvų, pati svarbiausioji kliūtis buvo ta, kad Radvilų namuose Vilniuje tebebuvo jo tėvo įsteigtas kalvinų maldnamis, kurį katalikai tuomet vadino "sinagoga"; maldnamio rūsyje buvo palaidoti ir kalvinais mirusių Jurgio tėvo ir motinos kūnai. Be to, du jaunesnieji kandidato į vyskupus broliai tebebuvo dėdės auklėjami Kalvino įtakoje.

Nors M. Kristupas visu nuoširdumu buvo priėmęs kat. tikėjimą ir viešai save laikė kataliku (pvz. žinomojo 1569 m. Liublino seimo dalyvių sąrašuose jis — Lietuvos dvaro maršalka — figūruoja kaip katalikas)[15], tačiau didelio uolumo nerodė. Varmijos vyskupą kard. Hosijų, kuris, matyt, buvo prisidėjęs prie Našlaitėlio atsivertimo, buvo pasiekę gandai, kad šis "nedrįstąs viešai išpažinti Kristų". Taigi 1568. XI.5 Hosijus jam rašė laišką, nuoširdžiai skatindamas uoliau laikytis šventojo tikėjimo, kurį džiaugsmingai buvo priėmęs; jeigu jau kartą Antikristo esąs atsižadėjęs, su visu pasitikėjimu dabar atvirai turįs išpažinti Kristų.[16] Vėliau, atsakydamas į M. Kristupo laišką, 1571.X.6 kard. Hosijus jam iš Italijos pranešė, jog gavęs daug žinių apie jo tvirtumą ir drąsą ginant katalikų tikėjimą; ir tai teikią daug gražių vilčių ateičiai.[17] Nepaisant to, Našlaitėlis kalvinų atžvilgiu buvo nuolaidus ir toliau leido jų "sinagogai" (zborui) veikti savo namuose.

Dabar nuncijui pareikalavus, kad minėtos kliūtys būtų pašalintos, M. Kristupas jam pasižadėjo kalvinų sinagogą tuojau iš namų iškraustyti, o dėl jaunesniųjų brolių teisinosi, kad jie esą mažamečiai, o juos globojąs dėdė, iš kurio globos jų negalįs tučtuojau išimti.[18] Jau 1574m. birželio pradžioje M. Kristupas rašė savo dėdei Radvilai Rudajam, kad "sinagogą" atsiimtų ir iškeltų kitur,[19] tačiau jos iškėlimas užsitęsė net iki spalio mėn. Įdomus yra Našlaičio laiškas, rašytas iš Klecko 1574.IX.17 pusbroliui, Radvilos Rudojo sūnui Kristupui Perkūnui, Trakų vaivadai. Nors buvo įsakyta laišką tuojau sudeginti, jis užsiliko iki šiol. M. Kristupas teisinasi, kad šiuo metu būtinai reikia iškelti kalvinų zborą kitur: jei jis pasiliks, Jurgio vyskupu skyrimo reikalas bus verčiamas augštyn kojom. Jis galutinai nusprendęs, kad per 2 savaiti — kol jis grįš į Vilnių — tas maldnamis būtų iškraustytas. Reikia sudaryti broliui *non impedit*, o kai šis gaus augštesnį dvasinį laipsnį, kai bus *in altiori gradu*, tuomet ir pusbroliui ir visai giminei galės daugiau pasitarnauti. Taigi čia esąs visos Radvilų šeimos garbės reikalas.[20] Iš tikro, "sinagoga" spalio mėn. jau buvo iškelta kitur; tų pačių metų pabaigoje buvo priimti į kat. Bažnyčią ir abu jaunesnieji Jurgio broliai.[21]

Tuo tarpu, kol vyko susirašinėjimai, nuncijus Laureo sudarė ir 1574.X.6 pasiuntė į Romą informatyvinį procesą apie nominuoto vyskupo Jurgio asmenį, kartu su jo pasirašytu tikėjimo išpažinimo aktu. Nuncijus tikėjosi, kad bent kalvinų maldnamis bus tikrai iškeltas iš Radvilų namų.[22]

Roma tačiau dar nesiskubino, nes norėjo sulaukti pilnesnio užtikrinimo. Tuo tarpu karalius Henrikas, vos parašęs Jurgio nominacijos raštą, birželio 18 d. išvyko į Prancūziją, nes ten buvo miręs jo brolis, ir jis tikėjosi užimti Prancūzijos karališkąjį sostą. Kadangi daugelis Lietuvos ir Lenkijos didikų tikėjosi, kad Henrikas ir vėl grįš į Lenkiją, ir todėl jį tebelaikė teisėtu karaliumi, — dar kartą jis buvo prašomas, kad pakartotinai prezentuotų Jurgį Radvilą Apaštalų Sostui. Tituluodamasis "Prancūzijos ir Lenkijos karalium", Henrikas 1574.XI.14 iš Lyni parašė popiežiui laišką — šį kartą prancūziškai —, prašydamas patenkinti Vilniaus vyskupo Valerijono troškimą ir paskirti Jurgį Radvilą jam koadjutorium su įpėdinystės teise.[23]

VYTAUTAS KASIULIS GĖLĖS (Tempera. Paryžiaus Moderniojo Meno Muziejus)

Kard. Galli, gavęs nuncijaus siųstą informatyvinį procesą, nebuvo patenkintas: procesas jam atrodė esąs perdaug lėkštas, kadangi buvo sudarytas Krokuvoje, pakvietus tik po ranka pasitaikiusius liudininkus. Jis todėl įsakė nuncijui pasikviesti iš Vilniaus tinkamesnius liudininkus ir iš naujo sudaryti procesą. Be to, ir tikėjimo išpažinimo formulė esanti ne pagal paskutinius reikalavimus: joje trūkstą žodelio "ita". Taigi ir tikėjimo išpažinimą Jurgis turįs pakartoti.[24] Tačiau kadangi laiškai iš visų pusių plaukė, o įvairių asmenų Romoje daromi žygiai buvo energingai vedami, popiežiaus kūrija nusprendė išsiųsti Jurgiui nominacijos patvirtinimą.

1574.XII.11 Komo kardinolas rašė nunc. Laureo: nors dar ir esą svarbių kliūčių prieš Jurgio paskyrimą vyskupu—jo jaunas amžius, tėvas žymus eretikas, o ir sinagoga dar nesanti pašalinta (apie jos pašalinimą Romos dar nebuvo pasiekusi žinia), nutarta patenkinti prašymą.[25]

Tuo būdu gruodžio m. 13 d. popiežius Grigalius XIII parašė Henrikui, Prancūzijos ir Lenkijos karaliui, laišką,[26] kuriuo pranešė patenkinęs jo prašymą, tvirtindamas Jurgį Radvilą vyskupu. Gruodžio 18 d. buvo parašyta brevė pačiam Jurgiui Radvilai, kuria jis skiriamas Vilniaus vyskupo koadjutorium su įpėdinystės teise,[27] o XII.22 paruoštos brevės: 1) vysk. Valerijonui, 2) Vilniaus Bažnyčios kanauninkams ir kapitulai, 3) kilmingam vyrui Mikalojui, Olykos kunigaikščiui, 4) Stanislovui, Vladislavijos vyskupui ir 5) kilmingam vyrui Andriui Sborovskiui, Lenkijos karalystės maršalkai.[28]

Tai dar ne viskas. Komo kardinolas išsiuntė čia suminėtas breves 1575.I.1 ne paskiriems asmenims, kuriuos jos lietė, bet nuncijui. Gi nuncijus, gerai apsvarstęs reikalą, turėjo spręsti, kada bus tinkamas momentas įteikti doku-

mentus. Tas breves gavęs tik 1575 m. kovo pradžioje, laišku III.6 Komo kardinolui nuncijus pranešė, kad visos kliūtys jau galutinai pašalintos — kalvinų maldnamis iš namų iškeldintas, o jaunesnieji Jurgio broliai priimti į Bažnyčią; rašo, raginsiąs kng. Mikalojų Kristupą, kad netrukus Jurgį siųstų Romon studijoms, kaip kad buvo žadėta; tačiau jis dar sudarysiąs naują informatyvinį procesą ir pasikviesiąs Jurgį naujam tikėjimo išpažinimo aktui; tik tuomet įteiksiąs, kam reikia, atsiųstas breves.[29]

Tuo tarpu apie breves nieko nežinodami, vis rašė laiškus į Romą vysk. Protasevičius ir M. Kristupas,[30] prašydami pagaliau prašymą patenkinti. Nuncijus, paruošęs naują procesą ir kitus dokumentus, tik 1575 m. gegužės pabaigoje įteikė adresatams atsiųstąsias breves. Birželio 25 d. jis pranėšė Romai, kad Vilniaus koadjutorius (*Coadiutore di Vilna* — kaip jis vėliau paprastai visų buvo vadinamas) šiomis dienomis vėl buvo atvykęs pas jį į Varšuvą. Nuncijus jam suteikęs pirmąją tonzūrą ir po kelių dienų keturis mažesniuosius šventimus.[31] Tuo metu iš Romos atėjo laiškas, kad nei naujai paruošto proceso, nei tikėjimo išpažinimo akto nebereikią siųsti Romos kūrijon. Nuncijus pranešė juos pasilaikąs savo archyve Varšuvoje.[32] Deja, nei pirmojo proceso, nei šio antrojo iki šiol nebuvo galima surasti — jie greičiausia bus dingę.

Pagaliau atėjo metas, kad vysk. Jurgis Radvila vyktų į Romą studijoms. Jo globėjas, vyresnysis brolis M. Kristupas popiežiui dėkodamas pranešė, kad Jurgis dar turįs dalyvauti labai svarbiuose Lenkijos bekaralmečio seimo posėdžiuose ir tik rudenį galėsiąs išvykti.[33]

Iš tikro, Sventoslavas Orzelski savo veikale Interregni Poloniae libri 1572-1576[34] yra užrašęs, jog į seimą 1575.VI.4 yra atvykę, be kitų, "Nicolaus Christopherus Radivilius Aulae Lithuanae Marschalcus *una cum fratre . . .*" Taigi 19-kos metų vyskupas jau ėmė eiti viešas valstybės pareigas kaip pilnateisis senatorius, atstovaująs Lietuvai.

Vysk. Jurgis vyksta Italijon studijoms.

Jauno vyskupo kelionė Italijon prasidėjo 1575 m spalio 11 dieną. Jis vyko Romon kartu su savo broliu Albertu. Tėvas Skarga jam į rankas įdavė laišką, kad nuvežtų jėzuitų generolui,[35] o M. Kristupas — rekomendacinį laišką kard. Hosijui, kuris tuomet dirbo Romos kūrijoje, prašydamas globoti jo jaunesniuosius brolius.

Turime lotynų kalba parašytą tos kelionės dienoraštį, kurį paruošė pats vysk. Jurgis. Jo nuorašas yra patekęs į Čartoriskių biblioteką Krokuvoje (nr. 2242, p. 369-379), kurį lenkų istorikas Henryk Barycz 1935 m. išspausdino "Kwartalnik Historiczny"[36] žurnale. Dienoraštis pateikia išsamų vaizdą apie pačią kunigaikščių kelionę, kurios kai kuriuos etapus galime papildyti iš kitų šaltinių.

Kelionės aprašymas pradėtas spalių 11 d. ir baigtas gruodžio 7 d., Radviloms nuvykus į Paduvą. Iš jo sužinome, kad, be Alberto, jauno vyskupo palydovas buvo Jonas Skarga, žinomojo jėzuito Petro brolis, kuris 1574 m. Našlaitėlio pavedimu buvo vykęs į Paryžių pas karalių Henriką ir į Romą Jurgio vyskupu tvirtinimo reikalu; taigi jau buvo patyręs keliautojas. Kiti palydovai buvo Sinovskis, Luščevskis ir Grajovskis, neskaitant tarnų ir vežėjų.

Dienoraštyje kasdien tiksliai sužymima, kiek mylių važiuota, kur nakvota, kas aplankyta, kur pusryčiauta ar pietauta, su kuo kelionėje susitikta. Pažymima, kas pravažiuojamą miestelį valdąs, ar tai esąs karališkas miestelis, ar karaliaus medžioklės kaimas, ar kam kitam priklausąs. Ilgesni sustojimai buvo Varšuvoje, Vienoje, Venecijoje ir Paduvoje. Į dieną jie nuvažiuodavę nuo 4 iki 7 mylių (viena lenk. mylia — apie 7½ km.) Tuo būdų jie iki Varšuvos padarę 80 mylių su ketvirčiu, iš ten iki Vienos — 84 mylias su ketvirčiu, o paskui iki Camporosso Italijoje — 49 mylias. Toliau skaičiuojama itališkomis myliomis, kurios buvo trumpesnės

Dienoraštyje mažai kalbama apie gamtos grožį, istorinius paminklus, meno kūrinius. Kaip dvasinio luomo atstovui, vysk. Jurgiui svarbiau buvo atžymėti, kur kokias matė relikvijas ar šventųjų paveikslus. Pvz., Čenstakavos šventovėje jo dėmesį patraukė "stebuklais pagarsėjęs Švč. Mergelės paveikslas, kuris, sakoma, buvęs pieštas šv. Luko evangelisto."[37] Vienos jėzuitų bažnyčioje matęs taip pat labai gražų senovinį Dievo Motinos paveikslą ir jos apsiausto dalį, kaip ir kai kurias relikvijas iš vienuolikos tūkstančių šv. Mergelių kankinių galvų. Jaunuolio akį žavėjo Olmuco (Moravijos sostinės) aikštės vidury puikiausias meniškas laikrodis, o Vienoje — nuostabaus dydžio dramblys, Ispanijos karaliaus Pilypo dovanotas imperatoriui Maksimilijonui II. Kaip geram jėzuitų auklėtiniui, jam miela buvo lankytis jėzuitų kolegijose: jis matė Olmuce "gražiausią, bet dar nebaigtą statyti, Jėzaus Draugijos brolių kolegiją prie miesto vartų",[38] o Vienoje XI.13 pietavo jėzuitų kolegijoje, "kuri yra gražiausia, didžiausia ir puikiai pastatyta, kuri pagarsėjusi mokytais vyrais, o dabar joje gyvena Austrijos provincijolas Tėvas Laurynas Majus, italas, mokyčiausias vyras ir daugelį kalbų mokąs".[39] Gal tąjį Tėvą Majų (ital. Maggio) Jurgis jau buvo pažinęs Vilniuje, kai jis lankėsi 1570 m.

Kaip iš teksto matyti, dienoraštis buvo baigtas redaguoti, greičiausia, Jurgiui grįžus į tėviškę 1577 m., nes, aprašydamas gruodžio 5 d. įvykius, jis užsimena apie ką tik Italijos šiaurėje prasidėjusį marą, kuris trukęs dvejus metus.[40]

Kelionės aprašymą vysk. Jurgis pradeda tokiu būdu: "Vardan Viešpaties. 1575 metais. Spalio 11 d., antradienį, išvykau iš Budziviškio,[41] ten palikęs savo sergantį brolį p. Mikalojų Kristupą, D. Lietuvos Kun-jos kūrijos maršalką, keliaudamas į Italiją su savo jaunesniu broliu Albertu, ir tą pačią dieną pasiekiau Rudnikus, karaliaus medžioklės kaimą, esantį 5 mylias atstu nuo Budziviškių. Iki ten mane lydėjo mano jauniausias brolis Stanislovas ir daugelis draugų."

Tokiu stilium rašoma ir toliau. Iškilmingai pradėję kelionę, rytojaus dieną atsisveikinę su Stanislovu, studentai vykę per Eišiškius, Radzynią, Vasiliškius ir spalio 13 d. pasiekę Rozanką. Čia pernakvoję Kijevo vyskupo Mikalojaus Paco dvare, kur savininko buvę maloniai priimti ir pavaišinti. Tas vyskupas, karaliaus nominuotas, bet popiežiaus nepatvirtintas, vėliau tapo eretiku ir pačiam Jurgiui Radvilai suteikė nemažai rūpesčių: jį turėjo atstatyti iš Vilniaus prepozitūros ir daryti žygių, kad karalius jį pašalintų iš Kijevo vyskupo vietos.[42]

Dar keletą miestelių prakeliavę, spalio 19d. jaunuoliai atvykę į Czarnawczyce, M. Kristupo dvarą, kur gavę naujus arklius, kurie turėję vežti juos į Italiją. Tęsdami kelionę per Tryšyną, Brestą, Bialam, Losice, Podlachijos sostinę Drohyčiną, spalio 24 d. mūsų keleiviai pasiekę Masovijos sostinę Varšuvą. Čia vysk. Jurgis pietavęs Poznanės vyskupo rūmuose kartu su apašt. nuncijum Laureo, aplankęs Lenkijos karalystės prokanclerį Petrą Volskį ir kitus Šviesiausios Lenkijos Infantos Onos Jogailaitės dvariškius. Kitą dieną aplankęs Šviesiausią Infantą ir jos rūmuose pietavęs, o rytojaus dieną su Vilniaus arkidiakonu Andriejum Palatio Viderskiu vykęs pietums pas apašt. nuncijų.

Iš nuncijaus pranešimo Komo kardinolui, rašyto spalio 27 d., sužinome, [43] kad vysk. Jurgis savo brolio M. Kristupo ir kitų Lietuvos didikų vardu labai šiltai rekomendavo į Žemaičių vyskupo sostą Vilniaus katedros kustosą Merkelį Giedraitį. Nuncijui tai padarę įspūdžio. Jis parašęs keletą laiškų, skirtų Romai, kuriuos įteikęs vysk. Jurgiui, Giedraitį ir jį patį maloniai pristatydamas.

Dar pasimatęs su kitais Varšuvos didikais, spalio 27 d. prieš pietus Jurgis išvykęs iš Varšuvos. Kelionė vedė pro įvairius miestelius, kurių tarpe buvo Petrikovija, žinoma dėl dažnai ten vykstančių Lenkijos seimelių. Toliau jie keliavo pro Čenstakavą į Sileziją ir Moraviją.

Pervažiavę Olmucą, Niemčycės miestely XI.10 jie išgirdo, kad čia ima reikštis maro pėdsakai; taigi reikėjo skubėti. Skarga tuojau išvykęs link Vienos, matyt, ruošdamas kelią kunigaikščiams. Jurgis su kitais palydovais, važiuodamas per Mistelbachą ir Gaunersdorfą, taip pat lapkričio 12 d. pasiekė Vieną, "garsiausią ir kariškai sutvirtintą miestą, Austrijos sostinę, kur savo sostą turi Nenugalimasis Romos imperatorius Maksimilijonas Antrasis." Kaip tik tą pačią dieną imperatorius su sūnumis grįžo iš Regensburgo, kur jo vyresnysis sūnus Rudolfas buvo išrinktas Romos karaliumi. Jurgis matė iškilmingą imperatoriaus, jo brolio Karolio ir sūnų — Rudolfo, Ernesto, Motiejaus ir Maksimilijono — sutikimą: kaip jie važiavę keturių baltų kumelių traukiama karieta, kaip didikai juos lydėjo ir t.t.

Vienoje reikėjo užtrukti ilgiau. Pabuvojęs jėzuitų kolegijoje, aplankęs kai kuriuos įžymius didikus ir apžiūrėjęs miestą, lapkričio 16 d. rytą Jurgis vyko prisistatyti Romos imperatoriui ir jo sūnums. Sakosi, buvęs labai maloniai priimtas. Tą pat dieną po pietų jis pasakęs oficialią sveikinimo kalbą imperatoriui, "kuris su manim elgėsi daugiau negu žmoniškai". Kitą dieną vyskupas lankėsi už miesto esančiuose puošniuose imperatoriaus soduose, apžiūrėjęs netoliese esančią jo vilą, vad. Lusthaus, kurios sode buvę tiek daug gražių fazanų bei kitų paukščių. Imperatoriaus ir jo sūnų draugystėje Jurgis XI.18 vykęs medžioti šernų. Kiek buvę visiems džiaugsmo, kad pasigavę net penkis šernus. XI.20 kartu su imperatoriaus šeima vykęs bažnyčion į pamaldas, kur buvęs pasodintas greta apašt. nuncijaus. Po pietų atsisveikinant, imperatorius įteikė Jurgiui rekomendacinį laišką — puošnų pergamentą, kurį turėjo įteikti popiežiui. Jame Maksimilijonas II šiltai pristato ir prašo globoti žinomojo kng. M. Kristupo Radvilos abu jaunesniuosius brolius — vysk. Jurgį ir Albertą.[44]

Apašt. nuncijus Austrijoje, vysk. di Torcello, tuo tarpu XI.22 pranešė į Romą Komo kardinolui: "Čia aštuonias dienas yra buvoję du Olykos kungaikščiai broliai, kurie vakar išvyko Romos link. Jo Augštybės (imperatoriaus) jie buvo labai mielai puoselėjami ir pagerbti; taip pat ir aš jiems rodžiau visokį mandagumą, kai jie atvyko manęs aplankyti. Kadangi jie vyksta tenai, kad pasiliktų mėnesius ir metus, tikiuosi, kad ir Jūs juos pažinsite kaip maloniausius, ypač vyresnįjį, kuris yra Vilniaus Elektas (išrinktas vyskupas), panašiai kaip kad mes esame juos pažinę. . ."[45]

Iš Vienos vysk. Jurgis vyko per Wiener-

VYTAUTAS KASIULIS

ŽVEJAI (Pastelė. Kilimui projektas. Paryžiaus Moderniojo Meno Muziejus)

Neustadto, Kindbergo, Brucko ir kitus miestelius, jau kalnuose, lapkričio 28 d. pasiekė Saifnitzą (Camporosso), o tytojaus dieną — pirmąjį italų miestą Pontebbą, esantį prie upės. Iš ten išvykę, tik apie vidurnaktį pasiekę Resciuttą: niekur neturėję tiek kelionės vargų, kaip keliaudami čia per grubius kalnus. Kelias toliau ėjęs per Venzoną, Santo Avocato, kol pagaliau jie įžengę į gražiausią Italijos slėnį — lygumą su puikiausiom sodybom. Toji Forum Julii, arba liaudies kalba Friuli, apylinkė jiems labai patiko, nes "per neregėtus Alpių kalnų aštrumus atvykstančius ji atgaivina, taip kad galima manyti, jog iš pragaro pereinama į rojų".[46]

Gruodžio 2 d. Jurgis pusryčiavęs mažame veneciečių miestelyje, vardu Sacile, kur pirmą kartą ėmęs valgyti tą "labai delikatišką italų valgį — varles" (delicatissimum illum Italicum cybum ranas).[47] Pakelyje, netoli Treviso, jie sutikę du lenkus, kurie iš Ferraros pėsti keliavo namo.

Pasiekę gražų Treviso miestą, mūsų keleiviai vėl pasidalino: Skarga su keliais vežimais išvyko tiesiog į Paduvą, o Jurgis su broliu ir kitais trim palydovais traukė į Margherą, kur įsisėdę į gondolą 7 mylias plaukę į Veneciją, "dėl savo grožio ir padėties tikrai pirmąjį visame pasaulyje miestą." Ten jie apsistojo vokiečių Baltojo Liūto viešbutyje.

Gruodžio 4 d. aplankę puošnią šv. Morkaus baziliką ir didžiulį miesto arsenalą, kur tarp kitko matę veneciečių laivus ir ginklus iš garsaus mūšio su turkais prie Lepanto, kur krikščionys turėję didžią pergalę (1571 m.). Kitą dieną po mišių išgirdę gandus apie bekylantį marą, nutarė ilgiau Venecijoje nepasilikti; taigi vėl sėdo į gondolą ir per Mestrę vyko į Paduvą, didelį, gerai sustiprintą ir mokslo vyrais pagarsėjusį miestą. Čia pirmiausia sutiko kun. Chodzinskį ir Ulriką Hosijų, Varmijos kardinolo giminaitį. Kitą gi dieną, aplankę šv. Antano baziliką, susitiko du brolius Andriejų ir Petrą Čarnkovskius, kurie Paduvoje studijavo. Nuo šiol jie ėmė vadovauti mūsų keleiviams, rodydami miesto bažnyčias ir kitas įžymybes. Černkovskiai, matyt, mėgo pramogas. Taigi ir vysk. Jurgį jie nuvedė į cirką, kur buvo progos pasigėrėti mikliais akrobato judesiais, o iš ten visi ėjo žiūrėti komedijos vaidinimo, kuris taip pat labai patikęs.

Gruodžio 7 d., išklausę mišių šv. Justinos bažnyčioje ir pamokslo šv. Antano bazilikoje, vysk. Jurgis ir Černkovskiai aplankė nepaprastai gražią ir didelę salę alla Piazza del Vino, o popiet vėl ėjo žiūrėti komedijos. Čia gavo progos dar geriau susipažinti su italais. Vaidinimo metu, — rašo vysk. Jurgis — "iš mano tarno Grajovskio buvo pavogta mano piniginė su 37 vengriškais (taleriais) ir sidabriniu antspaudu, 5 talerių vertės". Tos vagystės atžymėjimas užbaigia ir dienoraštį.

Kaip vyko jauno vyskupo kelionė toliau į Romą, nežinome. Viena tik aišku, kad Amžinąjį Miestą jie pasiekė laimingai. O kard. Galli 1576 m. sausio 21 Varšuvoj esančiam nuncijui Laureo taip pranešė: "...Tas Vilniaus koadjutorius su broliu čia atvyko prieš keletą dienų ir man perdavė Jūsų Malonybės laišką; Jus gerbdamas, aš stengiaus neatsilikti jį puoselėdamas ir rodydamas jam prielankumą, o tai darysiu vis labiau, nes ir vienas ir antras yra jaunuoliai su tikrai gerom ir vertingom savybėm".[48] Popiežiaus ir jėzuitų globojamas, vysk. Jurgis Romoje tuojau ėmėsi studijų, nes buvo atvykęs pilna to žodžio prasme "mokytis į vyskupus".

Vėliau Jurgis Radvila vyko Italijon dar 5 kartus (1579-80, 1586, 1591, 1594 ir 1599 m. gruodžio mėn.). Paskutinioji kelionė buvo skiriama Šventiesiems Metams. Čia kardinolą Radvilą staiga ištiko mirtis: dalyvaudamas šv. Durų atidarymo iškilmėse, jis peršalo ir, neilgai sirgęs, mirė 1600 m. sausio 21 d. Jo palaikai ilsisi Jėzaus Vardo jėzuitų bažnyčioje, Romoje. Pernai suėjo 360 metų nuo jo mirties.

---

1 Taip teisingiau su **H.M (erczyng)** Mikolaj Krysztof Radziwill Sierotka i jego przyjęcia katolicysma w r. 1567: Przegląd Historyczny 12 (1911) p. 1 — **H. Barycz,** Dziennik podrozy do Wloch biskupa Jerzego Radziwilla w 1575 r.: Kwartalnik Historyczny 49 (1935) p. 342 rašo: birželio 28 d.

2 Cit. iš Przegląd Hist. 12 (1911) p. 1-2.

3 Ankstyviausią liudijimą apie Našlaitėlio atsivertimą turime iš 1567.IV.19: kaip neseniai grįžusį į Kat. Bažnyčią, jį sveikina popiežiaus šv. Pijaus V-jo valstybės sekretorius kard. Mykolas Bonelli, vad. Card. Alessandrino. Jo laiško Našlaitėliui tekstą iš originalo, buvusio Petrapilio Imperat. Bibliotekoj, atspausdino **I. Ostoja Mioduszewska:** Roemische Quartalschrift 25 (1911) Gesch. p. 57-58. Tekstas pilnai sutinka su laiško juodraščiu, kuris yra **Vat. Arch.,** Arm. 44 vol. 7 fol. 475-476. Tiktai paties kardinolo vardą ji netiksliai užrašė "Alessandro," vietoj "Alessandrino". Minėtas laiškas atspausdintas ir Kwartalnik Litewski I 3(1910) p. 3, tik čia su klaidomis.

4 Arch. Kap. w Fromborku D. 33 f. 17; cit. iš **H. Barycz,** op. c.p. 342.- Reikia pastebėti, kad Našlaitėlio keturios seserys dar ne taip greitai tapo katalikėm — vėliau už jaunesniuosius savo brolius. Be to, Rotundus netiksliai jauniausiuoju Jurgio broliu laiko Albertą, tuo tarpu Stanislovas buvo jauniausias.

5 **Barycz,** op. c. p. 342.

6 **Barycz,** ten pat.

7 Kas aišku iš Mik. Kristupo laiško vysk. Protasevičiui, rašyto 1574. VI.16: Scriptores rer. polon. VIII (Arch. domu Radz.) p. 8. Mik. Kristupas tik sakosi neprisimenąs, ar jį priėmė in foro conscientiae, ar kartu in foro fori. Iš to galima spręsti, jog jau anksčiau Jurgis galėjo būti priimtas į Bažnyčią, negu 1573 m. rugsėjo mėn.

8 **W. Przyalgowski,** Zywoty Biskupow Wilenskich, I, Petersburg 1860, p. 196.

[9] **W. Przyalgowski,** op. c.p. 197.

[10] Plg. **Vat. Arch.,** Polonia 7 fol. 197 r; **Th. Wierzbowski,** Vincent Laureo, Varsovie 1887, n. 30 p. 104. — Apie karaliaus nominaciją, kapitulos elekciją ir popiežiaus paskyrimą, kas buvo reikalaujama naują vyskupą skiriant, žr. **Z. Ivinskis:** Merkelis Giedraitis arba Lietuva dviejų amžių sąvartoje; Aidai 1951, Nr. 5. p. 208-209.

[11] **Vat. Arch.,** Principi vol. 35 fol. 48 pergam.; **A. Theiner,** Annales Eccl. I, p. 278.

[12] **Vat. Arch.,** Principi 26 fol. 232r ir 233r ir 233 rv, originalai. M. Kristupas rašė ir kard. Commendono sekretoriui Gratiano: žr. ten pat fol. 234. — žr. taip pat Tėvo Skargos laišką Jėzaus Draugijos Generolui, atsp. J. Syganski, Listy Ks. Piotra Skargi T.J. z lat 1566-1610, Krakow 1912, p. 56-57.

[13] **Vat. Arch.,** Polonia 7 fol. 106 rv ir 107 r. orig.

[14] **Vat. Arch,** Polonia 7 fol. 197 rv; **Wierzbowski,** op. c.n. 30 p. 104.

[15] Žr. **H. Merczyng:** Prz. Hist. 12 (1911) p. . 2.

[16] Roemische Quartalschrift 25 (1911) Gesch. p. 58-59.

[17] Roemische Quartalschrift, op. c. p. 63-62.

[18] Plg. **H. Barycz:** Kwart. Hist. 49 (1935) p. 343.

[19] Žr. M. Kristupo laišką vysk. Protasevičiui iš 1574 VI.16: Scriptores rer. polon. VIII, p. 6-7.

[20] "...iž WM tak raczysz byc laskaw na nas i užyczysz milosciwie tego gradum bratu memu, ktory im więcej będzie **in altiori gradu,** tem godniej WMsci swemu milisciwemu Panu sluzyc będzie ..." Przegląd Hist. 12 (1911) p. 7.

[21] Apie tai praneša Tėvas Varševickis 1574.XII.18: Jo laiško nuorašas iš nuncijaus Laureo Kanceliacijos yra **Vat. Arch.,** Polonia 7 fol. 249 rv.

[22] **Vat. Arch.,** Polonia 7 fol. 198v-199r; **Wierzbowski** op. c. p. 105-106.

[23] **Vat. Arch.,** Principi 33 I fol. 77, orig.

[24] Komo kardinolo laiškas nuncijui iš 1574.XII.18: **Vat. Arch.,** Polonia 171 fol. 506r-509v. orig.

[25] **Vat. Arch.,** Polonia 171 fol. 503v-504r.

[26] **Vat. Arch.,** Epist. ad Principes 8 fol. 288r ir Arm. 44 vol. 22 fol. 286 rv.

[27] Žr. pas **Przyalgowski,** op. c.p. 197-198.

[28] **Vat. Arch.,** Arm. 44 vol. 22 fol. 290v-293v.

[29] Kard. Galli laiškas nuncijui iš 1575. I.1: **Vat. Arch.,** Polonia 171 fol. 517 r. orig. — Nuncijaus atsakymas iš III. 6 yra Polonia 8 fol. 51r-52r. Šis atsp. pas **Wierzbowski,** op. c.n. 45 p. 150-151.

[30] **Vat. Arch.,** Principi 27 fol. 208 rv (vysk. Valerijono); Principi 26 fol. 235rv (M. Kristupo laiškas).

[31] **Vat. Arch.,** Polonia 8 fol. 259 r; **Wierzbowski,** op. c.n. 61 p. 220.

[32] **Vat. Arch.,** Polonia 8 fol. 264 r; **Wierzbowski,** op. c. n. 62 p. 222.

[33] **Vat. Arch.,** Polonia 8 fol. 244 r, originalas.

[34] Script. rer. polon. XXII, p. 347.

[35] **J. Syganski** (wydal), Listy KS. Piotra Skargi T. J. z lat 1566-1610. Krakow 1912, p. 78-79.

[36] Henryk **Barycz** (podal), Dziennik podrozy do Wloch biskupa Jerzego Radziwilla w 1575 r: Kwartalnik Historyczny 49 (1935) p. 346-356.

[37] Kwart. Hist., op. c. p.349.

[38] Kwart. Hist., op. c. p. 350.

[39] Kwart. Hist., op. c. p. 351

[40] Kwart. Hist., op. c. p. 355.

[41] Tai bus Budziškiai ar Budiškiai, Trakų aps.; Kwart. Hist., op. c. p. 346.

[42] Žr. daug tekstų, kuriuos išleido **Ed. Kuntze,** Monumenta Poloniae Vaticana VII, Krakow 1950, p.119, 173-174 ir kt.

[43] **Vat. Arch.,** Polonia 8 fol. 382 r-383r; Polonia 11 fol. 11 rv (šifruotas laiškas); **Wierzbowski,** op. c. n. 74-75 p. 264-265..

[44] **Vat. Arch.,** Fondo Borgh. III 85 A.1 fol. 3, orig. pergam.

[45] "Sono stati qui otto giorni dui fratelli del Duca d'Olica, che hieri si partirono per venire a Roma, essendo stati grandemente accarezzati et honorati da S. Maesta, ne io ho mancato d'usare loro ogni cortesia, essendomi stati a visitare. Et perche vengono per fermarsi costi qualche mese et anni, io spero che saranno conosciuti da lei per gentilissimi, et massime il maggiore, che e Eletto di Vilna, come habbiamo trovati noi." **Vat. Ach.,** Gmana 72 fol. 411v-412.

[46] Kwart. Hst., op. c. p. 354.

[47] Kwart. Hist., tn pat.

[48] "...Questo Coadiutor di Vilna co'l fratello arrivo qua piu giorni sono, et mi diede la lettera di V.S., per il cui rispetto io non ho mancato di fargli ogni carezza et cortesia, et lo faro ogni di piu, essendo giovini l'uno et l'altro di buone, veramente, et honorate qualita." **Vat. Arch.** Polonia 171 fol. 552v. orig.

DANGUOLĖ SADŪNAITĖ

G O L G O T A

Medi

Nukirstas pavasarį.
Medi —

Pienė laiško kartume
Kalasi iš žemės.
Oras pilnas spindulių —
Žiemkenčio aštrumo.

Jauną kryžių
Ištiesei —

Tarp Dievo ir žmogaus.
Medi

Didelėj Malonėj.

DAIKTAVARDŽIŲ LAIPSNIAVIMAS

PR. SKARDŽIUS

Mūsų kalboj daugiausia yra laipsniuojami būdvardžiai ir būdvardiniai prieveiksmiai: *gražus, gražesnis, gražiausias; gražiai, gražiau, gražiausiai* ir kt. Kiek mažiau turime laipsniuojamų skaitvardžių, įvardžių ir dalyvių, pvz.: *pirmas, pirmesnis, pirmiausias; kitoks, kitokesnis; suktas, suktesnis, sukčiausias* ir kt. Visų šios rūšies žodžių laipsniavimas yra gana aiškus: jais pažymime įvairaus laipsnio daikto ypatumą.

Bet šalia to, kad ir žymiai rečiau, mes galime laipsniuoti dar ir kaikuriuos daiktavardžius. Vienas iš plačiausiai visoj Lietuvoj pažįstamų tokių daiktavardžių yra *vyras: vyresnis, vyriausias.* J. Jablonskis savo "Liet. kalbos gramatikoj" (1922, 28 psl.) mini augštesniojo laipsnio būdvardžius *ponesnis* ir *šunesnis:* jis ir už tave buvo *ponesnis*; jis ir už sukčių suktesnis, ir už šunį *šunesnis.* Iš dabartinės gyvosios kalbos dar galime pridėti: anis bernas *bernesnis* (t.y. vyresnis. Leipalingis); šitas vaikas *darbininkesnis*, anas *tingesnis* (Pagiriai); aš *darbininkesnė* už tave (Ramygala) ir kt. Kapsų zanavykų tarmėse šalia *šunèsnis, ponèsnis* sakoma ir *šuniáusias, poniáusias*, pvz.: jis už visus *šuniausias*, t.y. blogiausias, niekiausias, pikčiausias (Geistarai, Vilkaviškio aps.), žr. Lietuvių kalbotyros klausimai (1960) III 136.

Lyginant daiktavardžių ir būdvardžių laipsniavimą, tuojau galima pastebėti tam tikrą skirtumą: *geras, geresnis, geriausias* — tai vis būdvardinės lytys, pažyminčios tam tikro laipsnio daikto ypatumą; bet iš daiktavardinių laipsnių tik augštesnysis ir augščiausiasis (*vyresnis, vyriausias*) tepažymi šį ypatumą, o *vyras,* iš kurio sudaryti šie laipsniai, to ypatumo, panašiai kaip *geras*, jau neberodo. Tad kaip tai reikia suprasti?

J. Otrębskis savo liet. kalbos gramatikoj (Gramatyka języka litewskiego, 1956, III 133) mano, kad lytys *vyresnis* ir *vyriausias* galinčios būti kilusios ne tiesiogiai iš *vyras*, bet iš kokio nors daiktavardinio, dabar jau išnykusio būdvardžio. Panašiai, sako, galėję būti ir su *šunesnis:* jo nuomone, ši lytis galinti būti sutrumpėjusi iš **šuninesnis*, kuris toliau savo keliu buvęs sudarytas iš *šuninis* "psi". Bet šis galvojimas, kaip jau esu trumpai nurodęs tos knygos recenzijoje (1957 m. Aiduose, 272-73 psl., ir Zeitschrift fuer slav. Philologie, 1959, XXVII 441), neatrodo įtikinamas. Visų pirma būdvardžiai su *-inis* daugiausia yra priklausomybiniai ir paprastai nėra laipsniuojami; pvz. iš *gyvulinis* "gyvulių, gyvuliams skirtas ar priklausąs" *gyvulinis* bėralas, *gyvulinis* mėšlas, gyvuliniai miltai ir kt.) nesudaromas **gyvulinesnis*, ir iš tikrųjų nėra pagrindo manyti, kad seniau būtų kitaip buvę.[1] Antra vertus, J. Otrębskis, laikydamas laipsniavimą specifiška būdvardžių (ar būdvardinių darinių) savybe ir jos neįžiūrėdamas daiktavardžiuose, pamiršta labai svarbų reikšminį (semasiologinį) vaidmenį morfologinių lyčių daryboje. Sakydami *jis už mane yra darbininkesnis, šunesnis, tinginesnis,* mes norime pažymėti, kad jis yra geresnis (nagingesnis) darbininkas, prastesnis (blogesnis) šuo ar didesnis tinginys, t.y. jis turi daugiau darbininko, šuns ar tinginio ypatybių; plg. prc. *je suis plus enfant que toi* "aš esu vaikesnis už tave, t.y. aš esu daugiau vaikas kaip tu." Ir tam didesniam ypatybių turėjimui nusakyti mes vartojame arba galime visai panašiai kaip būdvardžių vartoti ir daiktavardžių augštesniuosius ir augščiausiuosius laipsnius su *-esnis* ir *-iausias.* Taigi kaip *geresnis* žmogus yra tas, kuris turi daugiau gerumo, taip *ponesnis, šunesnis, tinginesnis* yra tas, kas turi daugiau ponumo, šunumo, tinginumo. Dėl tos tad priežasties pvz. *šunesnis* galėjo būti tiesiogiai sudarytas iš *šuo* (km. *šuns*), ne iš kažkokio tariamo nesančio būdvardžio.

Kad tiesiogiai iš daiktavardžių gali būti sudaromi laipsniai, rodo tas faktas, kad mūsų kalboj yra pažįstama visa eilė augštesniojo ir augščiausiojo laipsnio prieveiksmių, tiesiogiai sudarytų iš daiktavardžių, ne iš būdvardžių, pvz. *apačiaũ* "labiau po apačia", *kloniaũ* "labiau į klonį", *lobiaũ* "žemiau į lobą (klonį)", *pakalniaũ* "žemiau į pakalnę", *paviršiaũ* "labiau į paviršių", *piečiaũ* "toliau į pietus", *ryčiaũ* "toliau į rytus", *vakariaũ* "toliau į vakarus", *žiemiaũ* "toliau į žiemius" ir kt. A. Juškevičiaus žodyne duodamieji būdvardžiai *bėdùs* "vargingas, sunkus" ir *galùs*

[1]) Tokios lytys kaip *paskutinèsnis, paskutiniáusias* ir *pirmutinèsnis, pirmutiniáusias,* (vartojamos pvz. Geistaruose ir kitur) yra visai retos išimtys ir, be abejonės, vėlesnio kilimo; jų vietoje kitur dažniau sakoma *paskesnis, paskiausias, paskučiausias* ir *pirmesnis, pirmiausias, pirmučiausias.* Galimas daiktas, kad pagal *pirmutinis, paskutinis* šios pastarosios lytys analogiškai galėjo būti perdirbtos į *pirmutinesnis, pirmutiniausias* ir kt.

VYTAUTAS KASIULIS VIZITAS (Tempera. Paryžiaus Miesto Muziejus)

"galutinis, paskutinis" daugiau gali būti paremti gyvosios kalbos prieveiksminiais, ne būdvardiniais pavyzdžiais: dabar *bėdžiau* gyventi kaip seniau (Vilkaviškis); su mergaitėms tėvams visada *bėdžiau* negu su vaikais (Geistarai); *bėdžiausia*, kad nėra pinigų (Pilviškiai); ji gyvena *galiau* (pačiame gale. Šakiai); pasakojo *galiau* (aliai) žodelį (Linkuva); sveikina *galiau* vieną (aliai vieną, visus. Pociūnėliai) ir kt.

Didžiajame liet. kalbos žodyne (V 149, 167) būdvardžiai *kalnùs* "nuokalnus, pakilus, augštas" ir *kalvùs* "pakilus, poaugštis" yra jau geriau paliudyti: šitas labai *kalnus* kelias (Daugailiai); mūsų bulbos *kalnioj* vietoj (Suvainiškis); *kalnūs* laukai, labai akmenuoti (Linkuva); baltiesiems žirniams *kalnių* laukų reik (Smilgiai, Panevėžio aps.); ten žemė *kalvi* (Raseiniai); vieta *kalvi,* sausa (Vadžgirys) ir kt. Bet yra vietų, kur dažniau vartojami atitinkami prieveiksminiai laipsniai: *kalniau* čia, o ten *lomiau* (Jušk. žod.); kur *kalniau*, ten jau sniego nebėra (Suvainiškis); kur *kalniau*, ten sausiau (Žeimelis); ten *kalniau*, kur žemė menkesnė (Valkininkai); kur *kalniau*, ten jau būtų galima sėti (Ramygala); *kalnesniai* (t.y. kalniau) reik namus statyti (Šatės); kur *kalnėliaũ* (labiau į kalną, augščiau), geresni javai (Pašvitinys); baravykai daugiausia dygsta kur *kal*neliau (Saldutiškis) ir kt. Subačiuje (Panevėžio aps.), kiek atsimenu, buvo plačiai sakoma *kalniau* (šiemet rugius pasėjom *kalniau*), bet būdvardžio *kalnus* visai nesu girdėjęs. Taip pat ir J. Otrębskis savo Tverečiaus tarmės apraše (Wschodniolitewskie narzecze litewskie, I 431) pastebi, kad augštesniojo laipsnio prieveiksmiai *kalniaũ* ir *lobiaũ* yra sudaryti ne iš atitinkamų būdvardžių, bet iš daiktavardžių *kálnas* ir *lóbas* "klonys." Plg. dar latvių *laĩkâk* "anksčiau, laikiau" (augštesniojo laipsnio lytis nuo prieveiksmio *laĩkâ* "laiku"),

lejâk "žemiau" (augštesniojo laipsnio lytis nuo *lejâ* "žemai"), *malâk* "labiau į kraštą, kraščiau" (nuo *mala* "kraštas") ir kt., žr. Endzelynas, Latviešu valodas gram. (1951) 480 psl.

Iš viso to, kas augščiau sakyta apie daiktavardinius prieveiksmių laipsnius, jau galima matyti, kad tam tikrais atvejais pirmiausia galėjo būti pradėti daryti augštesnieji ir augščiausieji laipsniai, visai dar nesant atitinkamų nelyginamojo laipsnio lyčių, plg. *apačiau, kloniau, pakalniau, paviršiau, ryčiau* ir kt. Čia buvo reikalinga tam tikra, kategorinė reikšmė ("labiau po apačia", "labiau, toliau į klonį", "toliau į pakalnę", panašiai kaip "toliau į gilumą" ir kt.), ir buvo pradėta vartoti *apačiaũ, kloniaũ, lobiaũ, viršiaũ, paviršiaũ, pakalniaũ, piečiaũ, ryčiaũ* ir kt., visai panašiai kaip *giliaũ, slėniaũ* (šalia *slėnỹs* ir *slėnùs*) ir kt. Tuo būdu ilgainiui galėjo atsirasti ir daiktavardiniai augštesnieji ir augščiausieji laipsniai (pvz. *apačiausias* "pačioj apačioj esąs", *galiausias* "(pačiame gale esąs; vėliau) pats paskutinis, paskučiausias", taip pat *kalnesnis, kalvesnis* ir kt., o vėliau šalia jų jau lengvai galėjo būti pridaryti ir nelyginamojo laipsnio būdvardžiai *kalnùs, kalvùs, kraštùs* ir kt., juo labiau, kad šalia *a*-kamieno daiktavardžių mūsų kalboj lengvai gali būti sudaryti ir atitinkami *u*-kamieno būdvardžiai; plg. *draũgas* ir *draugùs* "linkęs draugauti, malonus", *kélmas* ir *kelmùs* "kelmingas, kelmuotas" (Daugėliškis), *kraũjas* ir *kraujùs* "piktas" (Šėta), *nãgas* ir *nagùs* "nagingas" (Bartninkai, Ariogala, Alsėdžiai), *tvaĩkas* ir *tvaikùs* "tvankus" (Rimavičiai, Vilkaviškio aps.), *vaĩgas* ir *vargùs* "vargingas", *žénklas* ir *ženklùs* "žymus" (Punia) ir kt., žr. mano Liet. kalbos žodžių daryba 58 t., J. Endzelynas, Filologu Biedribas Raksti XX 258. Bet ši darysena nėra visai nuosekli: vienur šalia augštesniojo ir augščiausiojo laipsnio lyčių jau yra vartojamos ir atitinkamos nelyginamojo laipsnio būdvardinės lytys, pvz. *kalniau, kalnesnis* ir *kalnus; lomiau, lomesnis* ir *lomus* šalia *lomà* ir kt.; bet dažnai nelyginamojo laipsnio būdvardinių lyčių šalia to dar ir lig šiol neturime; pvz. šalia *apačiaũ, apačiáusias, kloniaũ, klonèsnis, ryčiaũ, viršiaũ, viršesnis* "didesnis, vyresnis" (jis buvo *viršesnis* už visus) ir kt. nėra paliudyti būdvardžiai **apačias* ar **apatus* (plg. *ýpačias* ir *ypatùs), *klonus, *rytas* ar **rytus, *viršus, *paviršus* ir kt. Tai yra dėl to, kad mums tokių darinių lig šiol arba nereikėjo, arba jų vietoj buvo susidaryti kiti patogesni, suprantamesni dariniai; pvz. užuot **apačias* ar **apatus, *rytus, *viršus, *paviršus* paprastai sakome *apatinis, rytinis (rytykštis), viršinis, paviršinis, viršutinis, paviršutinis* ir kt.

Dabar darosi visai suprantama, kodėl šalia daiktavardžių *vyras, šuo* ir kt. turime augštesnįjį ar augščiausiąjį laipsnį (*vyresnis, vyriausias, šunesnis...*) bet neturime atitinkamų ypatingų būdvardinių nelyginamojo laipsnio lyčių: viena, tokios nelyginamojo laipsnio lytys čia ir nebuvo reikalingos, nes nereikėjo tokiais atvejais nusakyti vieno daikto ypatumo nelyginamai su tokiu pat kito daikto ypatumu; antra, prireikus pažymėti tik augštesnįjį ar augščiausiąjį daikto ypatumo laipsnį, mes galėjome ir galime pridėti laipsniuojamąsias priesagas *-esnja-, -ausja-* tiesiogiai prie atitinkamų daiktavardinių, kaip ir prie būdvardinių, šaknų ar kamienų, visai nesirūpindami, ar yra nelyginamojo laipsnio atitinkama būdvardinė lytis ar ne. Jeigu pvz. mums reikia pažymėti *apačiau* esančią lentą, sakome tiesiogiai: *apatesnė* lenta. Jeigu kas yra *didesnis tinginys* arba *bjauresnis už šunį*, galime irgi pasakyti: jis yra *tinginesnis, šunesnis*. Dabartinės lytys *vyresnis* ir *vyriausias* yra tokios pat darybos, kaip *šunesnis* ir kt., tik jos, kaip rodo jų dabartinė vartosena, yra jau seniai sudarytos, ir todėl jų reikšmė jau gerokai pakitėjusi.

Visi panašiai kaip mūsų *šuo: šunesnis, vyras: vyresnis,* daiktavardžiai gali būti laipsniuojami ir kaikuriose kitose indoeuropiečių ir net neindoeuropiečių kalbose; plg. sen. indų *vi:rátara-* "karžygesnis", *vi:rátama-* "karžygiausias" (su laipsniuojamomis priesagomis *-tara-, -tama-*, kurios savo reikšme atliepia mūsų *-esnja-, -ausja-*, sudaryta iš daiktavardžio *vi:ra-*, mūsų *výras*), *aśvatará-* "arklinis asilas, asilėnas, mule, Maultier" (mūsiškai būtų **ašvesnis* "arklesnis" iš **ašvas* "arklys": K. Sirvydo *ašva* "kumelė", *Ašvà, -ōs* "kairysis Veiviržo įtakas"; kaip rodo dabartinių persų *astar* iš sen. persų **asatara-*, sen. ind. *aśvatara-* yra veikiausiai kilęs iš indų iranėnų prokalbės), *gótama-* (nuo Rigvedos laikų plačiai vartotas asmenvardis, su augščiausiojo laipsnio priesaga *-tama-* sudarytas iš *gauh*, km. *góh* "galvijas", taigi iš pradžios bus reiškęs "galvijausias, am meisten Rind seiend"), sen. graikų (Homero) *basileúteros, basileútatos* (augštesnysis ir augščiausiasis *basileús* "karalius" laipsnis, vartotas visų pirma kreipiantis į dievus:*Zeus basileútatos* "karaliausias, t.y. didžiausias karalius, Dzeusas), *kýnteros* "šunesnis, t.y. įžūlesnis, bjauresnis, begėdis"), *kýntatos* "šuniausias" (iš *kyõn*, km. *kynós* "šuo"), rus. (tarm.) *berežeje* "artesnis prie kranto" (t.y. krantesnis, iš *bereg* "krantas"), vengrų *gyermek-ebb* "vaikesnis, kindischer" (iš *gyermek* "vaikas") ir kt., žr. Wackernagel - Debrunner Altind. Gram. II 2, 601 tt.; T. Burrow, The Sanskrit language 149 t.; P. Chantraine, La formation des noms an grec ancien (1933) 235 t.; J. B. Hofmann, Etym. Wb. des Griechischen 167;

ANTRAS GRĮŽIMAS

ALOYZAS BARONAS

Iš viso, ką aš keisto pamačiau Amerikoje, man labiausiai krito į akis lietuvė moteris. Senutės čia buvo guvios, turėjo drąsos viešai salėje kalbėti, jas užtikdavau karčiamoj besėdinčias drauge su vyrais. Muzikos mašinoms grojant, jos šokdamos tvirtai trepsėdavo koja, o susiginčijus, rasdavo į vatą nevyniotą atsakymą. Laisvė ir kova už augštesnį postovį jas grūdino ir keitė įprastinį lietuvės moters veidą. Visa tai skamba labai abstrakčiai, tačiau be viso kito, kas liko gimtoje žemėje, buvo gaila ir tos senutės moters, tylios, darbščios, mokančios daugiau aukotis negu kovoti. Bet tai pagaliau šiai istorijai nėra taip svarbu.

Apsigyvenau pas vieną senyvą moteriškę, panašią į tokią, kurią aptariau anksčiau. Jos sūnus buvo vedęs, o dukra buvo įstojusi į vienuolyną ir vadinosi sesuo Liucija. Gyvenau, palyginti, neblogai. Butas buvo erdvus, galėjau naudotis salionu ir virtuve, pakankamai buvo laisvės, o tai, reikia pripažinti, šio to verta. Galėdavau vėlai grįžti namo, ir senė nieko nesakydavo. Kartais ji ištraukdavo butelį degtinės ir siūlydavo išgerti po pora stikliukų, esą, jai po širdžia negera. Išgerdavom, ir bobulė prašviesėdavo. Jos akys įgaudavo blizgėjimo. Suvytusiom, grublėtom rankom skeryčiodama ir sukumpusiom ir storom kojom trepsėdama tarp senamadiškų baldų, ji sakydavo:

— Ką tu pasakysi, Jurgi, aš jauna našlė. Galėčiau vėl tekėti. Sūnus kaip sūnus, vedė ir išsikraustė, bet duktė tai niekais nuėjo. Va, išvažiavo į vienuolyną, ir baigta.

— Žinoma, tu jauna, — sakydavau moteriškei, nors ji buvo gerokai vyresnė už mano motiną, — dar galėtum ir ištekėti, linksmiau senatvėj, bet apie dukterį taip nekalbėk. Tu turi ja didžiuotis. Ji daro daug gero. Čia vienuolės labai gerbiamos, o tavo duktė tikrai labai verta pagarbos. Ką, gal norėtum, kad šokėja būtų kokiam nors naktiniam klube? Turėtum didžiuotis ir džiaugtis.

Seniokė patylėdavo, o paskui pakeldavo savo papurtusį, rausvą ir raukšlėtą veidą, įsmeigdavo į mane pilkai užneštas akis ir tardavo:

— Negaliu sakyti, mergaitė buvo gabi, bet tie kungiai susuko galvas. Tu žinai, aš ne bažnytinė. O duktė, va, nei šis nei tas.

— Ji verta pagarbos, — sakydavau bobulei pensininkei, drąsiai ir guviai moterėlei.

— Visi žmonės verti pagarbos. O jūs galvojat, kad tik bažnytiniai. Seniau, kai lydėdavo į kapus bedievį, bažnytiniai sakydavo, va, lydi arklį, o dabar, žiūrėk, kiek šviesių žmonių palaidota tautinėse kapinėse.

Ginčytis su nemokyta moterim buvo sunku. Jos argumentai būdavo labai nelogiški, visai ne į temą, kartais net juokingi, ir todėl ji mane beveik visada įveikdavo. Nebežinojau ir dabar ką sakyti ir mąsčiau, kaip greičiau viską baigti ir išeiti į savo kambarį, bet senė norėdavo mane visai sutriuškinti. Aš, gindamas Europą nuo bolševizmo, buvau patekęs į ugnį, ir maža granatos skeveldra buvo įskėlus lūpą, todėl, kad netaip matytųsi randas, nešiojau ūsiukus. Senė, žiūrėdama į mano ūsiukus, vėl pradėjo:

— Va, taip merginą pabučiuoja toks ūsorius. O kas pabučiuoja tą, kuri viena? Žmogui vienam labai blogai gyventi.

Tokia buvo mano šeimininkė. Ji šaukė, kad reikia naudotis gyvenimu, ir pati kaip išmanė gyveno. Ne, ji buvo praradus tą tylų lietuvės motinos ir moters būdą ir veidą. Ji buvo triukšminga ir keista, kaip didmiestis ir visa tai, kur ji gyvenimą leido.

Šeimininkės sūnų aš sutikau pora kartų, tačiau dukters, sesers Liucijos, net nuotraukos nebuvau matęs. Ir vieną kartą labai nustebau, kai, grįžęs iš darbo, radau salionėly besėdinčias dvi vienuoles. Viena jų buvo senesnė, o kita, palyginti, jauna, liesa ir išbalusi. Aš pasisveikinau. Viena jų, atrodė, nekalbėjo lietuviš-

---

Vondrák, Vgl. Slav. Gram. II[2] 238; H. Kronasser, Handbuch der Semasiologie 86 t.

Taigi, kaip matome, daiktavardžių laipsniavimas yra senas dalykas, iš dalies siekiąs net prokalbės laikus. Bet kadangi laipsniuojamų daiktavardinių lyčių tiek mūsų kalboj, tiek kitose kalbose yra žymiai mažiau kaip būdvardinių, — apskritai, jos niekur nėra plačiai išplitusios, — tai yra galimas daiktas, kad jos, kaip T. Burrow ir P. Chantraine mano, veikiausiai yra antrinio, ne pirminio kilimo. Tačiau dėl to nėra jokio pagrindo manyti, kad pvz. mūsų lytys *vyresnis, vyriausias* nebūtų galėjusios būti su priesagomis *-esnja-*, *-ausja-* tiesiogiai sudarytos iš *vyras*; kaip rodo mūsų bei kitų kalbų pavyzdžiai ir reikšmėmokslis, tokia daryba yra visai galima ir neabejotina. Dirbtinė *šunesnio* kilmė iš **šuninesnio* arba *vyresnio* iš kažkokio būdvardžio (turbūt, iš **vyrus*), kaip kad J. Otrębskis galvoja, yra netikėtina ir nepriimtina.

VYTAUTAS KASIULIS RESTORANE (Aliejus. Paryžiaus Moderniojo Meno Muziejus)

kai, tačiau jaunesnioji ir tokio išbalusio veido sesuo pasakė:

— Mama tuoj grįš.

— Tai nieko, man nereikia, — atsakiau ir rengiausi eiti į savo kambarį. Nežinojau, ką kalbėti su tokio luomo moterim. Jaučiausi nejaukiai ir stengiausi kaip galima greičiau pasišalinti. Tačiau tuo pačiu momentu pro virtuvę į salioną įėjo šeimininkė. Ji atrodė truputį išgėrus, trepsėjo klišom kojom ir buvo, reikia pasakyti, gana linksma. Diena už lango buvo niūri ir drėgna. Daugiau buvo panašu į rudenį kaip į žiemą. Aš žvelgiau pro langą į tamsiai pilką prietemą, ir kažkodėl buvo graudu. Prie mano nuotaikos nesiderino tos senutės linksmumas, ypač, kad aš prisiminiau visus jos pasakojimus apie nepaklusnią dukterį. Liucija žiūrėjo tyliai. Suprasdamas, kaip ji blogai jaučiasi, nuėjau į savo kambarį. Tačiau ten viskas buvo girdėti iki paskutinio žodžio.

— Mamute, aš čia pabūsiu dvi dienas, — sakė duktė, — o kitas dvi dienas pas Filomeną.

— Yes, — girdėjau antros vienuolės pritarimą. Matyt, ji, tai sakydama, suktelėjo sofoj, kad buvo girdėti traškėjimas.

Bet senė buvo išgėrus ir pikta. Jos balsas, truputį šveplas nuo išgertų stikliukų, buvo duslus.

— Nenoriu čia tavęs matyti. Be mano valios išėjai ir gali dabar važiuoti.

— Aš išvažiuosiu, — pasakė duktė, ir jaučiau — jos balsas virpėjo. Galimas daiktas, ji rijo ašaras.

— Atėjai, pasirodei ir išeik, nenoriu tavęs su tais rūbais matyti. Nusivilk, gali gyventi, — senė buvo pikta.

Mane krėtė nemalonus šiurpas. Aš atsikėliau ir per virtuvę išbėgau lauk. Ten susisagsčiau apsiaustą ir išėjau iš kiemo.

Buvo prietema. Drėgnas oras smelkėsi ligi kaulų. Nežinojau, kur eiti. Gatvėse buvo tuščia. Gyvenau ne krautuvių rajone. Toli viršum didmiesčio kabojo pilkas gaubtuvas. Miestas buvo šviesus. Mirgėjo bokštuose žvaigždės.

Užėjau į mažą kiną ir stebėjau, kaip žmogus šaudo žmogų. Žūna, kaip kralikai. O juk ir jie mirdami ką nors galvoja. Gal švystelia per pasąmonę skurdi šviesa apie gyvenimo prasmę. Tačiau tai neįsivaizduojama. Kaubojai krito nuo arklių ir mirė kaip daiktai.

Kai grįžau, senukė, atmetusi galvą, sėdėdama miegojo sofoj. Dukters nebuvo. Kampe degė silpna šviesa. Kažkaip blyškiai, kaip laidotuvinė žvakė.

Praėjo keletas dienų. Šeimininkė beveik neprisiminė dukters. Ji gyveno kaip paprastai. Sėdėdavo verandoj, o kartais pareidavo šneki ir sakydavo:

— Einam į karčiamą, kokį stiklą užfundysiu.

Žinoma, aš neidavau, bet kartą sutikau ją prie smuklės durų, ir abu užėjom. Iš savo senos piniginės ji traukė po vieną dolerį ir mokėjo už mane ir dar porą kitų geriančių. Kažkas įmetė į mašiną pinigą, ir mano šeimininkė vieną iš geriančių ištempusi šokti, kirto kumpa koja į grindis. Esą, reikia gyventi. Ir jos supratimu tai buvo geriausia, ką ji galėjo iš gyvenimo gauti.

Taip atėjo ruduo. Gražus, pilnas gęstančios saulės, tačiau šiltai glostančios. Lapai buvo nukritę, o mažas vėjas juos gainiojo šlamančius ir kvepiančius puvėsiais. Grįžau iš darbo namo. Durys buvo praviros. Vidury kraustė dulkėtus daiktus šeimininkės sūnus.

— Va, motina mirė, — sakė jis ramiai.

— Aha, — nustebau.

— Kaimynai pranešė. Nukrito lapus bešluodama prie pat laiptų, — sakė sūnus, mesdamas salione ant grindų kažkokius moteriškus rūbus. — Tu galėsi gyventi kol kas. Paskui reiks išnuomoti visą butą, — pridėjo jis.

— Taigi, — tariau.

Laidotuvių koplyčioj mano šeimininkė atrodė beveik tokia pat kaip visada. Ir galvojau, kad ji tuoj kelsis ir atsikėlusi pradės bartis, kam ją čia paguldė. Ji iš negalvojimo ar kažkokio buko supratimo nenorėjo tikėti Dievą. O gal tai buvusių šviesesnių bedievių įtaka. Ir aš dabar mąsčiau, kad jai jau viskas išsisprendė. Dabar jai aišku, o mes stumdomės dar už tų nežinojimo durų pilni abejojimo. Bet visa tai ateis. Prasivers tos durys į aiškumą.

Kitą dieną atvažiavo sesuo Liucija. Ji su drauge stovėjo koplyčioj ir tyliai šnirpštė. Aš išgyvenau pas jos motiną trejetą metų ir buvau lyg giminė. Kai laidotuvių metu stovėjau kapinėse, galvojau, kad štai ji atsigulė svetimoj žemėj. Intensyviai mąsčiau ir negalėjau melstis. Degtuko žybtelėjimas užgeso. Gyvenimas, dėl kurio buvo kovota net ligi charakterio pasikeitimo, buvo baigtas. Žmonės skirstėsi. Buvo daug rūpesčių prieš akis, o ir kapai neįdomi vieta: ji skirta ne tau, bet tiems, kurie iš čia nebegali sugrįžti.

Prie vartų aš sutikau Liuciją. Jos veidas buvo baltas ligi melsvumo ir drėgnas. Ir baltumą ryškino nedažytos melsvos lūpos. Ji atrodė maždaug taip, kaip tuo metu, kai ją motina išvarė. Jos skruostai priminė perskalautus baltinius. Taip, vargšė mergaitė.

— Žiūrėkite, — aš pasakiau jai,—jūs galite dabar čia pabūti. Su drauge pagyventi mano bute. Susitiktumėte savo drauges, su kuriomis mokėtės.

Liucija pakėlė drumzlinas akis. Jai šis antras grįžimas buvo graudesnis už pirmąjį.

— Jūs geras, pone. Ne, aš važiuosiu ten, kur gyvenu. Brolis viską baigs tvarkyti.

Grįžau namo tramvajumi. Buvau nusiminęs. Keista, žmogus, atvažiavęs į čia, praranda savo tautai būdingą charakterį, o kitas, čia augąs, vėl jį įgyja.

Liucija tą pačią dieną išvažiavo. Ji galėjo čia palikti, tačiau nepaliko nė vienai dienai, nes ji nebeturėjo, kas ją išvaro.

J. ŠOLIŪNAS

A K M E N S K A L D Y S

Jau nuo pirmos rasos kritimo
Tašiau aš akmenis ant smėlio,

Bet vėjas jį išpustė,
Ir grimzdo iškalti paminklai
Ir skeveldros,
O diena man darėsi rūsti,
Nebesuprantama,
Nors mano kojas šildė smiltys.

Paskum aš pririnkau kriauklių,
Kuriose maži perlai dar augo.

Ir akmeniniai kūjo smūgiai
Vėl kėlė miegančius artojus,
Bėgo miesto gatvėm,
Kabinosi lyg apynys
Į mirusių varpų dūžius.

Aš nebegirdėjau smūgių.
Nudriskusias skeveldras tik skaičiavau
Ir pūsles ant savųjų rankų.

Klausiausi žingsnių aš tylos,
Pareinančios iš nuvargusių laukų.

Tada padėjau ašen kūjį,
Akmuo nuskendo smėly,
O saulė horizonte . . .

SALOMĒJA NĒRIS

DR. JONAS GRINIUS

Širdis mana —
Audrų daina,
Visiems tu vėjams atvira —
Kaip jūra.
S. NĖRIS

Salomėja Nėris-Bačinskaitė-Bučienė (1904-1945) yra viena tų moterų, kurią sovietinė spauda ir prokomunistiniai rašytojai okupuotoje Lietuvoje dažniausiai mini ir kurios poezija labai džiaugiasi. Ten gana dažnai pasirodo didesni ar mažesni S. Nėries poezijos rinkiniai, jos poezija verčiama į rusų bei į kitas sovietinamų tautų kalbas, apie jos sovietinį patriotizmą daug kalbama mokyklose, apie poetę leidžiamos studijos (D. Sauka, Salomėjos Nėries kūryba 1920-1940 m., 1957), o neseniai (1959 m.) sovietinė Lietuvos Mokslų Akademija jai paskyrė visą Lietuvių kalbos ir literatūros instituto darbų IV tomą (Literatūra ir Kalba). Šito instituto bendradarbis V. Kubilius savo straipsnį pradeda panegyriškai: "S. Nėriai ne nuo šiandien pripažintas didžiausios lietuvių poetės vardas. Ji daugiausia skaitoma ir labiausiai mylima iš visų mūsų poetų. Niekas taip stipriai neveikia nūdieninės lietuvių tarybinės poezijos raidos, kaip S. Nėries lyrika", sako V. Kubilius.

Be to, atrodo, kad S. Nėries poeziją mėgsta ne tik sovietinės propagandos paveikti asmens, bet ir tie lietuviai, kurie vertina grynąją lyriką, nes tokios rūšies kūrinių S. Nėries raštų rinkiniuose yra pakankamai. Tačiau šitų lietuvių jausmai nėra gryni. Kaip neseniai iš Lietuvos atvykę liudija, lietuviai, kurie nesusitaiko su sovietine okupacija, dažnai prisimena, kad S. Nėris komunistams yra nemažai padėjusi savo poezija, kad ji 1940 metais pirmoji pradėjo garbinti Staliną savo neva "Poema apie Staliną". Visai suprantama, kad dėl šitos priežasties lietuviai laisvajame pasaulyje taip pat negali susilaikyti nuo priekaištų S. Nėriai. Nieko nuostabaus, jei šituose priekaištuose yra nemažai kartumo.

Antai, V. Lozoraitienė savo straipsny "Salomėjos Nėries kelias" (Europos Lietuvis, 1960. IV.7) tarp kito ko rašo: "Kokia Nėris maža ir primityvi atrodo šalia tų visų kovotojų už tikrąją laisvę! Nėris savo noru pakišo galvą po bolševikų peiliu. Ji jau nebe tyli ir kukli, bet drąsi ir ryžtinga, lietuviškame kostiume važiuoja į Maskvą ir tvirtu balsu skaito poemą apie žmogžudį ir jam po kojų aukoja savo tėvynę. . . Tokio Nėries elgesio bolševikų atžvilgiu kitaip negalima paaiškinti kaip tik jos sunkia liga. Nėris buvo perdėm lietuvaitė. Net Paryžius, nei iš viso užsienis nepakeitė jos kaimo mergelės išvaizdos. Pirmiau tyli ir nedrąsi, staiga darosi kovinga bolševikė, kuri tuo metu, kai Tėvynė kraujuoja ir ašaroja po bolševikų okupacija, stato jiems altorius, o savo Tėvynę niekina ir teršia". Kadangi S. Nėris mirė kepenų vėžiu, autorė straipsnį baigia klausimu: "Ar negalėjo kraujo keliais vėžio ląstelės pasiekti ir jos smegenis?"

Aiškinti S. Nėries visus skaudžius klystkelius ankstybu vėžiu, kaip sugestionuoja V. Lozoraitienė, man atrodo, per toli nueiti ir nieko neišaiškinti, kaip S. Nėris pateko į klystkelius ir į komunistų pinkles. Manau, joks gydytojas nesutiks, kad S. Nėries smegenyse vėžys galėjo būti pasislėpęs kokius 20 arba bent 15 metų, nes poetės klystkelių pradų galima buvo užtikti jos sveikiausioje jaunystėje.

Kadangi Nėrį arčiau pažinau asmeniškai kaip tik šituo jos gyvenimo metu (1924-26 m.), kada ji buvo neseniai atvažiavusi iš Vilkaviškio gimnazijos ir pradėjusi studentauti Kauno universitete ir vėliau nebuvau niekad nustojęs domėtis poetės psichine bei poetine evoliucija, todėl jos vingius čia mėginu aiškinti kitaip, negu V. Lozoraitienė, ir kitaip, negu aiškina prokomunistiškieji kritikai. Atrodo, kad ir dokumentinės medžiagos apie S. Nėrį jau yra pakankamai paskelbta, kad būtų galima vispusiškiau atskleisti poetės psichinę evoliuciją, negu tai buvo daroma ligi šiol. Tiesa, didžioji dokumentinės medžiagos dalis yra perėjusi per komunistinės cenzūros koštuvą. Taip pat yra žinoma, kad nevisą medžiagą komunistai yra paskelbę apie S. Nėrį. Tačiau jos vis dėlto yra tiek, kad galima mėginti paanalizuoti gyvenimą poetės, kurios įnašas lietuvių literatūroje vistiek pasiliks, nors ir bus apgailestaujamos poetės klaidos, skaudžios jai pačiai ir lietuviams.

Kad nebūčiau blogai suprastas, norėčiau iš anksto pasakyti, kad negaliu S. Nėries laikyti nei prokomunistine heroja, nei niekšiška lietuvių išdavike. S. Nėris man atrodo tik širdies

moteris-poetė, savo jausmų bei vaizduotės poskrydžių nemokėjus vertinti kritiškai ir nesugebėjus jų derinti su gyvenimo tikrove, kuri už šitą nepajėgumą jai skaudžiai atsikeršijo. Ir dabar priekaištai poetei gal nebūtų taip stipriai pabrėžiami, jei Salomėja jaunystėje nebūtų buvusi ateitininkė ir savo universitetinių mokslų nebūtų baigusi katalikiškame Teologijos - Filosofijos fakultete. Jei S. Nėris būtų atėjusi į lietuvių literatūrą, turėdama tokią pasaulėžiūrą, kokią jaunystėje turėjo A. Venclova, K. Boruta, B. Sruoga, šiandien gal niekas jos taip rūsčiai nesmerktų, kaip didelių smerkimų nesigirdėti nei K. Borutos, nei B. Sruogos atžvilgiu, nors tiedu autoriai taip pat yra parašę prokomunistinių raštų. Bet S. Nėris buvo pamaldžios motinos išauklėta katalikiškai; ji buvo katalikiško "Ateities" laikraščio redakcijos narė (1925-27 m.); jos pirmąjį eilėraščių rinkinį "Anksti rytą" buvo išleidęs tas pats "Ateities" žurnalas; ji buvo baigusi katalikų fakultetą ir artimai draugavo su žinomais katalikais; todėl ir S. Nėries klaidos labiau matomos, labiau smerkiamos, o jos psichologinė evoliucija atrodo sudėtinga arba bent gerokai susipainiojusi. Bet tai neturi būti kliūtimi pažiūrėti į poetę iš arčiau ir giliau, nors pernai liepos 7 d. tėra suėję tik 15 metų, kai S. Nėris stojo į gailestingojo Dievo teismą.

Jaunystė (1904-1929 m.).

Norint suprasti S. Nėries psichinę ir poetinę evoliuciją, pirmiausia reikia žvilgterėti į jos išvaizdą ir psichinę struktūrą.

S. Nėris buvo mažo ūgio ir beveik negraži, išskyrus jos gana dideles akis. Šitokia išvaizda drumstė psichinį gyvenimą tokiam V. Krėvei, juo labiau dėl šitokios neimponuojančios išvaizdos kentėjo moteris, S. Nėris. Šį savo trūkumą S. Nėris jautė nuo tada, kai tik buvo pradėjusi domėtis savo išvaizda. Jai mažai vienas elgeta buvo išpranašavęs, kad ji užaugsianti didelė, bet tai neišsipildė. Kai jaunos studentės širdis šaukė: "gyventi ir džiaugtis meile", S. Nėris 1925 metais savo dienorašty užrašė: "Aš pasilikau tik tokia spirgutis. Na, nėr ko nusiminti, gal siela išaugsiu didelė, didesnė už tuos, kuriems gamta nepavydėjo kūno grožio". Bet būti "spirgučiu" vistiek buvo nemalonu. Todėl šitą savo fizinę silpnybę S. Nėris stengėsi atsverti keliais būdais, pirmiausia pasipuošimu.

Vilkaviškio gimnazijos mokslo draugė E. Adomaitytė-Kaunienė apie S. Nėrį moksleivę šitaip rašo: "Ji buvo nepatenkinta savo figūra ir visaip stengėsi plonesnė atrodyti. Tuo tikslu net marškinių nenešiodavo, kurie buvo siuvami iš neplono naminio audeklo". Kartais dėl nesugebėjimo pasipuošti S. Nėris net nenueidavo į gimnazijos pasilinksminimus. Minėta E. Adomaitytė-Kaunienė tai pailiustruoja šitokiu faktu: "Apsirengus nauja suknele, ji atėjo pas mane pasižiūrėti į veidrodį. Ilgai sukinėjos, nepatenkinta derino suknelę. Pagaliau piktai pratarusi "stora kaip velnias", trenkė durimis ir išėjo iš kambario. Ir į pasilinksminimą tą vakarą visai nebeatėjo". Ar bereikia pridurti, kad menka išvaizda yra suteikusi nemažai kartumo S. Nėriai ir skatinusi rūstauti dėl to?

Ir būdama studentė, S. Nėris stengėsi išviršinėmis priemonėmis išlyginti savo išvaizdos trūkumus. Nors dažnai dėvėdavo kuklia suknele, bet "mėgdavo šalikus ir sagas. Avėdavo nepaprastai augštomis kulnimis batukais", liudija apie poetę jos universitetinių studijų kolegė P. Stankūnaitė, o buvęs jos kolega mokytojas Lazdijuose J. Baltrukonis dar aiškiau tai pasako, rašydamas: "O, kaip aš trokštu dailiai rengtis! — girdžiu sakant poetę". Kitoj vietoj tas pats mokytojas dar labiau išryškina tą vieną moteriškiausių S. Nėries troškimų, atpasakodamas šitokius jos žodžius: "Kai matau gražų moters veidą, noriu būti naujuoju Rafaeliu. Aš nutapyčiau mūsų laikų madoną, madoną liūdinčią dėl dabartinio žmogaus. Kartais aš pati noriu būti labai graži, kad galėčiau įkvėpti dailininkus tokios madonos paveikslui".

Dėl noro būti gražia bei įdomia S. Nėris mėgo fotografuotis tokiose pozose, kurios išryškina tai, kas jaunoje poetėje yra gražiausio — jos veidą, jos žvilgsnį. Užtenka tik pavartyti jos atminimui išleistą albumą Vilniuje 1955 metais, kad pastebėtum, kiek daugel kartų jaunoji S. Nėris yra fotografavusis, įvairiai pozuodama. Gal niekur kitur ji nemėgino taip save apgauti ir gal kitiems pozuotai užimponuoti, kaip savo biustinėse fotografijose. Apie šią moterišką silpnybę piešimo mokytojas J. Baltrukonis rašo: "Poetė mėgsta fotografuotis, bet tik keliose nuotraukose ji panaši į save. Dauguma nuotraukų nevaizduoja tikros Salomėjos. Tai dirbtinės pozos, nieko bendro neturinčios su poetės veido ir sielos tikrove". Be abejo, dėl tų dirbtinių pozų atsakinga ne tik ji, bet ir jos atvaizdus darę fotografai. Tačiau didelis susidomėjimas savo fotografijomis liudija S. Nėries norą matyti save kitokia, negu ji buvo.

Nepatenkinta savo kuklute išvaizda, S. Nėris dar buvo be galo jautri, pasiduodanti kiekvienam naujam įspūdžiui, beveik nuolat gyvenanti nepastoviais jausmais, kurie jos vaizduotėje sukeldavo įvairiausių minčių. Tą nepaprastą jautrumą — čia greitą nudžiugimą bei susižavėjimą, čia dar greitesnį užsigavimą bei nuliūdimą — liudija visi S. Nėries draugai bei pažįstami. Nevienas visai aiškiai S. Nėrį vadina mimoza. Retas kuris jų nebuvo matęs jos

verkiančios įvairiausiomis gyvenimo aplinkybėmis. Ašaros tartum buvo jos kasdieninė duona. Taip pat ir tylumas nebuvo jos charakterio sąmoningai išugdyta dorybė, bet jos didelio įgimto emocionalumo pasėka. S. Nėris nemėgo kalbėti apie save, dažniausiai būdavo rezervuota bei tyli ne dėl to, kad jai būtų buvę neįdomu arba nemalonu kalbėti apie save bei savo kūrybą, bet todėl, kad ji bijojo parodyti kitiems savo neapskaičiuojamą jautrumą. Kalbėdamasi su žmonėmis, ji beveik nuolat turėjo saugotis bei tramdyti save, nes negalėjo numatyti, kokia emocija gali prasiveržti ir paimti viršų greta kitų. O ji prasiverždavo čia ašaromis, čia staigiu pykčiu (užsigavimu), čia baime, ypač mirties baime, čia staigiu džiūgavimu, čia sielvartu.

Dėl besikaitaliojančių emocijų ir nuotaikų S. Nėris dažnai atrodė vaiku ir pati save ilgai laikė vaiku, tiesa, nekaltu, tik atvirumo ješkančiu vaiku. "Ak, aš kūdikis, kūdikis!" — rašė ji dienorašty 1925 m., jau turėdama 20 metų. — Nejau taip visą gyvenimą ir būsiu tik silpnas kūdikis. Ir kvaila, kvaila gi aš, kaip pamanau, o iš šalies žiūrint dar kvailesnė atrodau! Taip, aš nieko nedrįstu. Neišdrįstu aš pasipriešinti savo likimui ar gyvenimą kitaip tekėt priversti. Neišdrįstu aš ir neturiu teisės imti iš gyvenimo, ko taip aistriai kartais širdis geidžia. Ne man pasaulis, ne man jo rožės". Ir todėl S. Nėris dažnai slėpė savo skausmą, kaip neprakalbinamas sfinksas.

Bet vos tepraėjo diena kita, ir jau S. Nėrį pagauna priešinga emocija: "Gyvent, gyvent, gyvent! taip aitriai šaukia širdis. Gyvent ir jausti laisvę, jausti gyvenimo džiaugsmą, būti stipriu, nieko nebijančiu aru". O štai dviem dienom prabėgus, Salomėjos nuotaika vėl kita. Galvodama apie savo atostogas kaime, ji savo dienorašty rašė: "Mane baimė ima. Kaimas .... Suakmenėję veidai ... Slegianti tyla ... Melancholija, tamsi melancholija ir nuolatinė baimė nežinia ko, nežinia dėlko ... Liga, stačiai liga, kai pamanau. Rodos, stovi kažin kokia baidyklė . . . Nevalia berūpestingai nusišypsoti. Širdis, lyg varpelis ant siūlo pakabintas, neramiai burzda — budėk ir būk pasirengęs sutikti ką nors klaikaus". Tačiau kai nuvažiuoja į kaimą, kurio sakėsi bijanti, Nėris nejaučia jokio klaikumo: "Kaip smagu pavasarį mano tėviškėj. Ir visuomet čia smagu. Tikrai neužeičiau pasauly poetiškesnio kampelio".

S. Nėriai nesvetimas nei vaikiškas išdykavimas, nei gaivalinis džiaugsmas: "Aš negaliu susilaikyti, perpildytas džiaugsmas veržiasi visu kūnu viršun (štai mano silpnybė, kad savo jausmų neįstengiu paslėpti). Aš nuolat šypsausi ir džiūgauju, ir juokiuosi ... Šokinėdama ir pusiau dainuodama parėjau ... Turbūt, pasigėrus — pamanė mano Michalina, kai šūkaudama apsukau ją kelis kartus".

Tiesa, čia pavaizduotos S. Nėries emocijos iš jos pačios dienoraščio kaitaliojosi meilės paliestoj jaunoj širdy. Bet argi erotinė meilė ką nors pakeičia žmogaus prigimty? Ne. Ji tik išryškina labiau tai, kas joj yra. Šiuo atveju ji teišryškina S. Nėries blaškymąsi tarp įvairių prieštaraujančių emocijų, kurios negali pakreipti į nuoseklumą nei praktiškame gyvenime, nei kūryboj. Nuoseklumo būtų galima buvę daugiau tikėtis, jei S. Nėris būtų buvusi kritiškesnė, jei jos protas būtų buvęs pajėgesnis svarstymui bei analizei. Bet šitaip nebuvo. S. Nėries gimnazijos draugai ir mokytojai liudija, kad jai gerai sekėsi kalbos ir literatūra, bet mokslas nesisekė matematikoj, kurioj reikia svarstymo bei nuoseklumo. Gimnazijoj matematikos rašomuosius darbus jai padėdavo atlikti kiti. To dalyko mokytojas užmerkdavo akis tik dėl jos poetinio talento. Kitaip S. Nėris nebūtų išlaikiusi nė brandos egzaminų. Ir universitete ji neparodė didesnio intelektualinio pajėgumo bei intereso filosofinėms problemoms. Nė vienas jos pažįstamas, jokia jos studijų kolegė neliudija apie S. Nėries aktyvų dalyvavimą universitetinių seminarų diskusijose, arba apie kokį nors svarų seminarinį referatą. Šitokios rūšies pratybose ji tebuvo eilinė tyli studentė, kuriai abstraktinis protavimas buvo per sunkus ir neįdomus. Tiesa, bebaigdama universitetą ir ką tik jį baigusi, S. Nėris mėgino skaityti filosofinių raštų — Schopenhauerio "Meilės metafiziką", Nietzschės "Taip kalbėjo Zaratustra". Bet tokie pusiau literatūriniai kūriniai nedaug tegalėjo pasitarnauti kritiškam protavimui, kuris būtų padėjęs kontroliuoti emocijų bei vaizduotės spontaniškus poskrydžius. Jie tiko jos talentui — nedideliems, daugiau ar mažiau spontaniškiems lyrikos gabaliukams, bet ne refleksijos reikalingiems kūriniams.

Per savo neilgą gyvenimą S. Nėris daug sykių yra kartojusi maždaug šitokį posakį: "Mano menas (arba mano talentas) man yra viskas". Po vieno savo nusivylimo meile 1926 m. jauna poetė pamėgino šito posakio prasmę plačiau pasiaiškinti, savo dienorašty rašydama: "Visa kuo ir kam gyvenu, yra menas. Jis kaip saulė gaivino mane nuo pat lopšio dienų. Dėl jo tik aš nemirsiu ir krisiu į bedugnę. Šioji saulė nušvies mano gyvenimo skeveldras, ir jos nemažiau gražios ir brangios man bus. Kiekviena šukelė, spindulio atgaivinta, nauja saule visam pasauliui spindės." Kitaip tariant, savo kuklutę išvaizdą ir meilės nepasisekimus jaunoji S. Nėris buvo numačiusi atsverti savo talentu, kuris pasauliui gali duoti ne kažin kokius kelrodinius

VYTAUTAS KASIULIS

VARGONĖLIŲ GROJĖJAS

(Spalvota litografija)

blokus, bet greičiau krištalines šukutes, atspindinčias poetės nuotaikas bei jausmus. Todėl, susipažinęs su jaunosios S. Nėries poezija, jos profesorius V. Mykolaitis-Putinas sakydavo, kad jos lyrikos charakteringiausias bruožas — dainiškumas. Šitą savo talento ypatybę — individualių emocijų sužadintą dainą — poetė ne tik jautė, bet ir sąmoningai suprato (tai liudija daugumo jos poezijos rinkinių vardai). Lakštingala negalėjo nečiulbėti savų džiaugsmų, nusivylimų bei sielvartų. Tačiau kai poetė panoro būti galingu aru ir stengėsi lakštingalos dainą pakeisti aro kalenimu, tada S. Nėries poezija tapo dirbtine, kurioj neliko nei gyvos lakštingalos nei gyvo aro garsų (Poema apie Staliną, Bolševiko kelias, Marija Melnikaitė, Pratizanė). S. Nėris negalėjo nesusentimentalinti aro kalenimų, nes joj per mažai tebuvo protu pagrįstos valios, bet su kaupu asmeninių jausmų, ypač meilės ir ilgesio. Ji negalėjo būti aru, nes jos prigimtis buvo perdaug moteriška.

Troškimas mylėti ir būti mylima, beveik

nepaisant galimybių, buvo viena didžiųjų jaunosios S. Nėris nelaimių. Kas ją mylėjo, to ji nemylėjo, o ką ji mylėjo, tas dažniausiai jos nemylėjo. Kartais vyriškio draugišką palankumą jos lyriniam talentui arba jos trapiam asmeniui ji palaikydavo meile. Bet kai paaiškėdavo, kad tai tebuvo tik draugiškumas, jauna poetė jausdavosi apvilta. Neabejotinai S. Nėrį mylėjo jos gimnazijos mokslo draugas, už ją jau vyresnis, S. Balsys. Jis gal nekartą ją išgelbėjo nuo viešųjų suklupimų per matematikos rašto darbus. Jis metus ar ilgiau mėgino S. Nėrį globoti universitete. Bet S. Balsys buvo vyras ramus, lygus, be poetinių poskrydžių, realiųjų mokslų mėgėjas. Gal kaip tik dėl to S. Nėris šito draugo meilės ištikimybės neįvertino. Jis netiko būti svajonių karalaičiu, kuriam jauna poetė būtų galėjusi nupinti savo dainų amžiną vainiką.

Tokiu karalaičiu 1925 metais S. Nėris vaizdavosi kitą studentą mėlynom akim. Ji liūdėdavo, kai savo garbinamo jaunikaičio nepamatydavo ten, kur tikėdavosi išvysti, ir džiūgaudavo, kai jis ją draugiškai prakalbindavo arba į ją pažvelgdavo. "Ar tu žinai, mano skaistusis karalaiti, jog vienas tavo šiltas ir saldus pažvelgimas begalinį džiaugsmą, giesmių giesmes mano sieloj kūria. Tik nuo vieno mano saulės šilto pažvelgimo visa širdis žieduos paskendo", rašė tada poetė savo dienorašty. Ji tam baltajam savo berneliui keletą dainų sudėjo, nors jų tik vieną antrą teišspausdino. Kai paaiškėjo, kad šis išsvajotasis jai neturi kitų jausmų, išskyrus draugiškumą, S. Nėris savo dienorašty 1926 m. užrašė: "Nemokėjau aš branginti savo pavasario dienų, nei savo gyvenimo, nei savo meilės. Turbūt, taip įvyko todėl, kad aš einu sau, o gyvenimas sau. Aš iškylu į padanges, o mano gyvenimas pasilieka žemai. Čia žemėje pažinau aš jį ir jis į mano gyvenimo vainiką įsipynė. Pamylėjau aš jį padangių meile iš augštumos. Savo gyvenimo krišpolinį indą aš norėjau pasiimti augštumon ir jį drauge ... Šiandien mano gyvenimo indas sudužo. Veltui aš rymau ašarota, žiūrėdama į išbarstytas šukes". Vargšė Salomėja! Ji naktimis ašarodavo, dieną būdavo neprakalbinama, kaip juoda žemė, kai jos išsirinktasis jaunikaitis nepažvelgdavo arba nepasakydavo to, ko ji tikėdavosi, o jis net nežinodavo, kad dėl jo jauna poetė kankinasi.

Kaltindama save dėl savo meilės nerealumo, vis dėlto S. Nėris negalėjo suvaldyti savo širdies, kuri skatindavo jos jautrią vaizduotę kurti meilės svajones. Pajutusi tai, S. Nėris mėgino būti realesne ir dėl savo meilės atkakliau kovoti, kai įsimylėjo vieną savo profesorių. Įsimylėti jį nebuvo nieko nepaprasto, nes S. Nėries studijų draugė J. Laurinavičiūtė rašo: "J. Eretas studentams darydavo didelį įspūdį, sugebėjo patraukti universiteto jaunimą, ypač tą jo dalį, kuri ateidavo iš kaimo. Visos studentės bubuvo jį įsimylėjusios. Juo žavėjosi ir S. Nėris". Jis patiko studentėms, nes turėjo patrauklią išvaizdą, gerą iškalbą, mėgo muziką ir mokėjo dailiai šokti. O S. Nėris turėjo pramuštą galvą šokiui, kaip liudija Ign. Malėnas. Reikia manyti, kad per studentų pobūvius (initium semestri, arba stud. ateitininkų steigiamos "Šatrijos" draugovės savybinius vakarus) S. Nėris ir palinko į prof. J. Eretą, ėmė svajoti apie jį, rašyti apie tai eilėraščius. Tai nebuvo dar didelė nelaimė, nes ir kitos jaunos studentės svajodavo apie tą šaunų vyriškį. Tačiau S. Nėries nelaimė buvo ta, kad ji buvo mažiau kritiška negu jos kolegės: ji nesuprato, kad J.E. negalėjo jos mylėti, nes 1925 m. rudenį jis jau buvo vedęs, o 1927 metais, kada S. Nėris karščiausiai apie jį svajojo, profesorius jau buvo susilaukęs pirmgimio sūnaus. Gal jis S. Nėriai, kaip pradedančiai poetei ir trapiai mergaitei, buvo parodęs daugiau simpatijos negu kitoms savo studentėms, bet romantikei Salomėjai to užteko palaikyti tikra meile. Ja užsidegusi, ji vėl kūrė laisvas svajones, kurios neatitiko tikrovės. Poetės naujas širdies riteris nebebuvo baltas karalaitis, kaip anas studentas, bet "jaunas sakalas iš Alpių", kurio "juodos akys žemę vėrė, o sapnai padangę", ir kuris "pavargo ir nuliūdo, kaip narve be saulės, be gimtųjų savo kalnų, be draugų, be meilės". Taip S. Nėris rašė bevardyje eilėrašty 1927.V.29.

Šitaip įsivaizdavusi savo profesorių, poetė pasijuto pašaukta jį išvaduoti iš žemų slėnių, iš gyvenimo prozos. Svajonių valandomis pasijutusi galinti "mylėt lig beprotybės, lig mirties", Salomėja stengėsi savo "misiją" įvykdyti tikrovėje: ji duodavo savo eilėraščius skaityti mylimam profesoriui, neva klausdavo jo patarimo, įvairiais pretekstais stengdavosi apsilankyti jo bute, dalyvauti ten, kur jis dalyvavo. Kai 1927 m. vasarą jis išvyko į Bazelį paviešėti pas savo motiną, S. Nėris bent eilėraščiais svajoja apie jį, nors tą vasarą Palangoje jos dėmesį buvo patraukęs kažin kas kitas. Bet rudenį ji vėl svajoja apie sakalą iš Alpių, mėgina su juo suartėti, nors jos žingsnius lydi nusivylimas. Kitą 1928 m. vasarą, nors ir pinigų neturėdama, poetė viena važiuoja į Vakarų Europą, pirmoje eilėje į Šveicariją, kur pas motiną viešėjo jos profesorius. Jai tikriausiai ateina į galvą mintis, kad jis bėga nuo jos meilės priekabių, bet poetė, atrodo, visai vilties nenustoja, nes 1926 m. dienorašty buvo įrašiusi: "Širdis ir jausmas stebuklus daro. Kai tik juos laisvėn paleidžiu, jie visada laimi".

Šitos nelaimingos meilės ir įsivaizduotos

moteriškos misijos — išvaduoti sakalą — įtakoje S. Nėris 1927 m. ir parašė savo išgarsėjusį eilėraštį "Be bažnyčios, be altorių, be sumainymo žiedų". Bet ilgai jo neskelbė, kaip nespausdino daugelio kitų savo nuodėmingų eiliuotų svajonių. Ji vis negalėjo jų atsikratyti. Ji 1928 m. vasarą Bazelio katedros didžiajame varpe įbrėžė savo ir profesoriaus vardus, "kad skambėdamas varpas mūsų vardus kartotų žaliajam Reinui". Tų pačių metų gruodžio mėn., jau gyvendama Lazdijuose, S. Nėris parašė "ilgų vakarų" vaizdelį, kuriame vėl pasakojo, kaip Nemuno krantų mergaitė išėjo ieškoti mylimojo" į tą kraštą, kur kalnai baltomis karūnomis į dangų atsirėmę". Ten prie Reino ant didžiojo katedros "varpo ji užrašė jo ir savo vardą". Tai paskutinės Salomėjos svajonės apie J.E., o eilėraštis "Be bažnyčios, be altorių", paskelbtas "Židiny" 1928 m. lapkričio numery, buvo paskutinis mėginimas jį "susigrąžinti", paskutinis beviltiškas demaršas. 1929 m. sausio pradžioje S. Nėris savo dienorašty jau rašė: "jis, mano sakalas, mano audringas demonas, pasidarė jaukus naminis paukštis. Su juo nebepakilti daugiau į bežmogiškas augštybes. —Aš likau viena".

Šis plačiau pavaizduotas nelaimingos meilės epizodas svarbus tuo, kad jis parodo, kokios subjektyvios ir individualios buvo S. Nėries įkvėpimo versmės jaunystėje. Bet čia pat gali kilti klausimas, ar jos katalikiškas religinis ir moralinis auklėjimas neturėjo jokios reikšmės poetės nelaimingoj meilėj bei sielos audroj? Deja, katalikiško auklėjimo ir katalikų moralės reikšmė Salomėjai tebuvo minimali. Atsidavusi savo erotinėms svajonėms, poetė jautėsi nusidedanti, bet drauge ir teisinosi. 1927 m. dienorašty ji rašė: "Mano Dievas ir aš. . . Mano Dievas gailestingas, liūdnas ir be galo geras, ir aš nuodėminga, nužeminta ir tikra, be kaukės. Aš be kaukės, nors nuodėminga ir keista, bet esu protingesnė ir mano Dievui daug geriau patinku". S. Nėris įsivaizduoja esanti Dievui meilesnė už kitus todėl, kad ji atvira, neveidmainiaujanti, kai tuo tarpu tie kiti, kurie savo jausmus slepia, klaidžioja prisidengę melo bei apgaulės kauke. Tai matyti iš šitokio 1928 m. pradžios ketureilio:

Aš nuodėminga, Viešpatie!
Nesiginu — aš nuodėminga,
Bet mano "nuodėmė" —
Šventesnė už "šventųjų" "dorybes".

Meilės svajonių ir jausmų įaudrintoj S. Nėries sieloj katalikų religijos bei dorovės principai žymios reikšmės neturėjo, nes poetės religija pirmiausia buvo jausminė ir tradicinė. Nei iš jos jaunystės dienoraščių, kiek jų yra paskelbta, nei iš jos poezijos nematyti, kad S. Nėris būtų Dievą branginusi, jame paguodos ieškojusi, apie jį galvojusi. Dievą ji pripažino, Kristaus švenčių proga yra parašiusi keletą eilėraščių, kurių labiausiai bene pasisekęs "Prisikėlimo varpai". Bet ir šitame eilėrašty nėra Kristaus vardo, o tik skaidriai džiaugsminga nuotaika su Dievo-Meilės vardu. Religiškesnis S. Nėries eilėraštis "Prie kryžiaus", kurio paskutinėj strofoj skaitome:

Prie kryžiaus — klūpau kojas apkabinus,
Bučiuoju kruvinas vinis —
Su juo numirti! Jį žmonės nukankino —
Man žmonės — svetimi.

Tai gal pats reikšmingiausias S. Nėries religinis trupiniukas tarp gausių spausdintų ir nespausdintų jaunystės eilėraščių. Taip pat ir mirtis, kurios poetė bijojo nuo pat vaikystės ir kurią dažnai minėdavo savo eilėraščiuose ir dienoraščiuose, joj nesužadindavo religinių transcendentinių minčių. Kai staigiai mirė jos studijų draugė T. Spudaitė (1925 m. pabaigoj), S. Nėris parašė net tris eilėraščius, bet juose neprasiveržė nei sielos nemarumo, nei sielų bendravimų problemos, nei maldos atodūsiai. Viename šitų eilėraščių juodrašty poetė amžinybę buvo pavadinusi simboliniu Džiaugsmo Pilies vardu, bet 1926 m. "Ateity" išspausdintame tekste šito simbolio nepaliko. Mirtis ten suprasta kaip vagis, kuris nesugrąžinamai išplėšė mielą draugę. Jos gyvenimas poetei atrodė, kaip vos pražydusi laukų aguonėlė, kurią Juodas vėjas taip pabučiavo, jog niekas neatmins, "kad čia liepsnojo aguonėlė rytmety". Taigi, šituose eilėraščiuose tėra tik gilus liūdesys dėl persiskyrimo bei išnykimo — tik natūralūs žmogiški jausmai be antgamtinio žvilgsnio bei atspindžio. Todėl būtų galima pasakyti, kad S. Nėris jaunystėje neturėjo krikščioniškai suprastos religijos, kaip asmeninio kontakto su Dievu, arba Dievas jai nebuvo suteikęs tos savo didžios malonės, arba ji nebuvo išgirdusi jo, kai Dievas buvo pasibeldęs į jos sielos duris. Gal todėl jaunos S. Nėries religija atrodo gamtinė, jausminė, negili, nepatvari, tik tradicijų palaikoma.

Jei S. Nėries religija tebuvo jausminė ir tradicinė, kodėl ji per keletą metų gimnazijoj ir universitete buvo ateitininkė? Man atrodo, kad ji buvo ateitininkų organizacijos narė ne dėl religinių, bet dėl patriotinių ir kultūrinių motyvų. Ji žinojo, kad buvo nemažai ateitininkų, kurie buvo mirę dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės; ateitininkai turėjo žymiai platesnę spaudą negu kitos moksleivių ir studentų organizacijos; ateitininkuose buvo jaučiama jaunų talentų globa; juose 1922-26 metais jau buvo mokslo bei literatūros vyrų, kurie S. Nėriai

labiau imponavo negu kiti. Šitie motyvai jaunai poetei daugiau reiškė negu ateitininkų religiniai, filosofiniai ir visuomeniniai principai. Ir 1924 metais išrinktas "Ateities" redaktorium, kviečiau S. Nėrį redakcijon literatūros skyriui vesti su slapta intencija sustiprinti pradedančią poetę pasaulėžiūros klausimuose. Maniau, kad darbas redakcijoj savaime paskatins Salomėją nesitenkinti vien literatūra, bet gilintis ir į gyvenimo, filosofijos problemas. Deja šitaip nebuvo. Per metus laiko susitinkant redakcijos reikalais, S. Nėris tesidomėdavo ir tekalbėdavo arba literatūriniais klausimais, arba apie pažįstamus, o savo eilėraščius, skiriamus "Ateičiai", ji rašydavo egotistinėmis temomis. Nekitaip ji elgėsi ir nuo 1925 m. rudens, kai "Ateities" redaktorium buvo išrinktas A. Januševičius, kuris Nėrį pakvietė toliau rūpintis dailiosios literatūros skyriumi.

Apie S. Nėrį studentę ir "Ateities" redakcijos narę būtų galima pasakyti tą patį, ką apie gimnazistę yra pasakęs jos buvęs mokytojas kun. J. Juraitis: "Salomėja buvo jausmo žmogus. Principų pasaulis jai nedarė įspūdžio, ir ji rimčiau į tą pasaulį nesigilino. Aš nesu sutikęs liudytojo, kuris būtų pasakęs, kad Salomėja, tiek metų Vilkavišky buvusi ateitininke, būtų nors vieną trumpą idėjinio ar organizacinio turinio paskaitą skaičiusi, kalbą sakiusi. Ji tik savo eilėraščius . . . paskaitydavo . . . Tikėjimas Salomėjai savo esme buvo tradicijos dalykas. Kol atmosfera buvo palanki, tikėjimas joje laikėsi, bet kai tik sąmonėn ėmė brautis kiti įspūdžiai, kiti jausmai, tikėjimas paliko Salomėją" (Lit. ir Kalba IV, 53-54 psl.).

Religija paliko S. Nėrį, nes poetė į ją žiūrėjo savo jausmų ir savo poezijos žvilgsniu. Jauna gavusi sunkų ir jai nemalonų mokytojos darbą Lazdijų užkampy 1928 m. rudenį, S. Nėris nebeteko šalia savęs artimųjų universitetinių draugų, kurie būtų ją globoję ir domėjęsi jos poezija. Lazdijų aplinka buvo kultūriškai skurdi ir siaura. Jos darbo kolegos mokytojai katalikų "Žiburio" gimnazijoj jauna poete, jau pagarsėjusia "Anksti rytą" lyrikos rinkiniu, beveik nesidomėjo, o 1928 metų žiemą, kai buvo išspausdintas jos eilėraštis "Be Bažnyčios, be altorių, be sumainymo žiedų", ji pasijuto daugiau negu nejaukiai. Gimnazijos direktoriui, kuris pradedančią pedagoginį darbą S. Nėrį globojo, tas jos laisvamaniškai skambąs eilėraštis negalėjo patikti, nes jam natūraliai kilo klausimas dėl mokytojos eilėraščio neigiamos įtakos mokiniams. Gal šito rūpesčio paakintas, jis vieną rytą to eilėraščio pirmąją pastraipą paskaitė mokytojų kambary, kolegas mokytojus prajuokindamas autorės akivaizdoj. Kontrastas tarp tylios ir kuklios S. Nėries žmonėse ir jos drąsių posakių eilėrašty buvo savaime juokingas. Bet šitą juoką jautrioji Nėris priėmė skaudžiai asmeniškai, kaip pasityčiojimą, nes savo gyvenimo pašaukimą ji matė savo mene, o cituotą eilėraštį ji buvo parašiusi savo beviltiškos meilės įtakoje. Kokia galėjo būti tada poetės savijauta, jos studijų kolega Ing. Malėnas, tą epizodą papasakojęs, apie ją rašo: "Man, gerai pažįstančiam Salės jautrumą ir jos itin didelį ambicingumą, buvo aišku, kad ji tuo metu būtų mieliau prasmegusi skersai žemės, negu kentėjusi anas Tantalo kančias".

Vėliau kolegų mokytojų juokas poetei gal nebebuvo šitaip skaudus, tačiau jautrios ir ambicingos S. Nėries širdy jis kėlė protestą prieš katalikus. Savo draugės H. Vilčinskaitės Kaune užtariama, nepatenkinta bendradarbiais, ji pradėjo galvoti, kad katalikai ją apgavo, kad jie kalti dėl uždaros ir jai sunkios Lazdijų aplinkos. Ji užmiršo, kad kaip tik jai norėdamas gero — suteikdamas jai darbo, — "Žiburio" gimnazijos direktorius ją be pedagoginės praktikos, bet pažįstamą iš Vilkaviškio, drauge su J. Vičkauskaite pakvietė į savo vadovaujamą mokyklą ir tėviškai įvesdinėjo į pedagoginio darbo painius reikalavimus. Jei S. Nėris būtų buvusi objektyvesnio ir platesnio žvilgsnio, ji būtų nesunkiai pastebėjusi, kad katalikai ir direktorius po jos laisvamaniškai skambančio eilėraščio jai pasiliko palankūs: jos nesugebėjimą suvaldyti mokinius klasėse bei jos dažną nepasiruošimą auklėjimo pamokoms direktorius savo autoritetu dengė prieš Švietimo Ministeriją ir net sudarinėjo galimybes jai išvykti į užsienį pasimokyti vasarą vokiečių kalbos, kurią poetė dėstė gimnazijoj. Bet, deja, S. Nėris šitokio žvilgsnio neturėjo, pedagoginio darbo nemėgo, dėl jo sunkenybių bei nepasisekimų jame dažnai kentėjo ir verkė, draugų, kurie ja būtų domėjęsi, kaip moterim ir poete, ji greta neturėjo, o parėjusi po darbo į savo kambarį pastogėje, ji neretai jautėsi lyg karste. 1928 m. gruodžio mėnesį ji savo dienorašty užrašė: "Mano kambarys karsto išvaizdos. Jis ilgas, ir jo lubos — kaip karsto dangtis . . . Mano jaunos dienos čia palaidotos. Mano jaunystė, čia uždaryta, kaip paukštelis blaškosi ir ilgais vakarais suokia šiurpią vienumos dainą. Mano žydinčios jaunystės dienos tirpsta po viena kitos šitam šaltam nykiam karste". Keliems mėnesiams praslinkus, būtent, 1929 m. kovo pradžioje poetė savo psichinę savijautą Lazdijuose dar labiau paryškino, savo dienorašty rašydama: "Aš kasdien sutinku žmones, kurie mirę. Jie lavonai. Vaikščioja ir kalba. Kaip sunku, kaip sunku tarp lavonų kasdien gyventi". Šitaip nepalan-

kiai vertindama savo aplinkos žmones, S. Nėris ilgėjosi meilės, motinystės, draugų.

Todėl iš Lazdijų poetė dažnai važinėdavo į Kauną, nes ten gyveno jos draugė Hėlė Vilčinskaitė, kuri retai teprisiversdavo atvykti į Lazdijus. S. Nėris veržėsi į Kauną, nes ten be H. Vilčinskaitės, dar buvo vienas antras draugas (J. Ambrazevičius, Ign. Malinauskas, su kuriuo nuo 1927 m. vasaros ji buvo artimai susidraugavusi); ten buvo laisvų studentavimo dienų malonūs prisiminimai, ten viliojo netikėtinumai, ten traukė platus gyvenimas ir pasaulis, kurį iš jos buvo pagrobę Lazdijai. "Jį kažkas atėmė, pagrobė iš manęs ir juo tolyn, juo labiau jo netenku," — rašė dienorašty Nėris 1929 m. kovo mėnesį. "O tie pasižadėjimai vaikystėj. Ar tik jie nebuvo apgavimas? Aš jaučiu, kad kažinkas mane apiplėšė, apgavo. Begėdiškai apgavo".

Šitaip suabejojusi dėl savo jaunystės idealinių pažadų (tikriau — dėl ateitininkų idealų ir pareigų), beveik svaigdama ilgesiu pasivyti bėgančią jaunystę ir pagauti plačiojo pasaulio gyvenimą, dvidešimt penkerių metų S. Nėris 1929 m. vėlyvą pavasarį prisirašė prie prof. B. Sruogos organizuojamos ekskursijos į Vakarų Europą. Joje ji arčiau susipažino su liberalais, kairiaisiais, socialistais. Su jais ji patyrė naujų įspūdžių bei nuotykių, o vieną jų Vienoje įsimylėjo. Šitaip gimė joje nauji persiorientavimo motyvai, subjektyvūs motyvai, labai panašūs į tuos, kokie ligi tol ją siejo su katalikais bei ateitininkais. Nuo 1929 m. vasaros prasideda S. Nėries abejonių bei posūkio metai, nors dar dvejus metus laiko ji tebedirbo "Žiburio" gimnazijoj Lazdijuose ir tebespausdino eilėraščius katalikų žurnaluose.

(B. d.)

VYTAUTAS KASIULIS — CIRKO MUZIKANTAI (Pastelė. Paryžiaus Miesto Muziejus)

VYTAUTAS KASIULIS

SPALVŲ MAGIJOS MEISTRAS IR LINIJŲ POETAS

HENRIKAS NAGYS

Romantiškas Kasiulio pasaulis mus nukreipia nuo įprastinių kelių. Švelnus ir nostalgiškas — jis mus iš karto nustebina: jis dainuoja su dideliu džiaugsmu savo vaizduotės pasaulį, kur visi žmonės — poetai, visi daiktai — papuošalai ir visi sodai yra Rojaus sodai.

Jean Chabanon

Kai prabėga prieš mano akis — kaip keistam kaleidoskope — Vytauto Kasiulio paveikslai: nuo skurdžių ir nostalgiškų Kauno senamiesčio gatvelių ir pavidalų iki rafinuotų ir gracingų paryžietiškų nature morte ir nerūpestingų bohemiečių, — prisimenu vienintelės ir niekad neužmirštamos Alain-Fournier knygos Didįjį Molną. Aną savotišką vaikiną, atnešusį vieną rudenio dieną, staiga, į pilkos ir monotoniškos kaimo mokyklėlės vaikų kasdienybę didžiųjų nuotykių ilgesį. Atvėrusį slaptingas duris į žavų, kerintį ir nepažįstamą pasaulį: keliaujančių cirkų žibintais nušviestus veidus, smėlio arenas, keistų karnavalų pilis, trapių mergaičių juoką ir degančių vasarų tuštumą, gatvių muzikantų gailias melodijas ir klounų besišypsantį skausmą.

Po visų pripažinimų ir pasisekimų, kurių Kasiulis susilaukė daugiau, nei bet koks lietuvis dailininkas šiandien, jis man — ir daugeliui mano draugų liko tas pats keistas vaikinas, atvėręs mums duris į savo spalvotosios magijos pasaulį, artimą ir savą pasakos šalį, Didžiojo Nuotykio žemę, jis mums liko tas pats Le Grand Meaulnes — visų neramios dvasios ieškotojų brolis.

Prisimenu pirmąją Kasiulio kūrinių parodą. Ji skyrėsi nuo kitų matytų parodų daug kuo. Pirmiausia, savo neįprasta tematika ir be galo subtiliu pastelių spalvingumu. Ir — absoliučiu piešinio apvaldymu. Kasiulis yra vienas tų retų fenomenų (kaip muzikoje apdovanoti absoliučia klausa), kuriam ir sunkiausius piešinio sprendimus pavyksta išspręsti žaismingu lengvumu.

Jau pirmojoj parodoj Kasiulis atvedė visus savo pasaulio personažus: gatvės muzikantus, cirkininkus, kritiškus modelius keistų dailininkų atelje, žmones, žvelgiančius lengvu sarkazmo šypsniu miestelėniškam pasaulyje, liūdnus pirklius žaismingose turgavietėse, skurdžius žemdirbius savo kasdieniškoj aplinkumoj, žvejus, paukščius, žuvis. O kiek vėliau, mes matėme jo aliejaus darbus, kur iš tamsaus fono žvelgė į mus vėl tie patys savotiško pasaulio žmonės — dailininko dvasios bendraveidžiai ir bendrasieliai.

Vokietijoje į jo paveikslus vienu metu įsiliejo spalvota ornamentika. Ir vėl su tokia pat aistra ir su tokiu pat užtikrintumu, dailininko niekad nesustojusio vietoje, bet nuolat ieškojusio savo pasauliui autentiško braižo ir tikrojo šifro. Vienintelio šifro, kuris išskirtų jį iš visų kitų menininkų tarpo. Ne dėl garbės, ne dėl viešo pripažinimo, bet dėl būtinybės pasisakyti, vienintelio tikro akstino dideliam kūrėjui.

Ir tarpe visų šių spalvingų kompozicijų nuolat žavėjo Kasiulio meistriški piešiniai. Tušo škicai, kur keliom linijom apibrėžta žmogaus kūno gracija, anglies eskyzai, stulbiną savo išbaigtumu ir tikrai eterišku lengvumu.

Kasiulio kūrybos pasiekimas Paryžiuje ir pasaulyje nestebina nei vieno, kuris jį geriau pažino. Tokių duomenų ir tokio atkaklaus veržlumo kūrėjas turėjo būti pripažintas ir iškeltas. Todėl taisingai sako garsiosios Paryžiaus galerijos savininkas ir kritikas Christian-Gilbert Stiebel — Kasiulis susilaukė vieno iškiliausiųjų Paryžiaus dailininkų vardo be jokių išorinių triukų, be jokių protekcijų ir būgnų, vien tiktai savo neeilinio talento dėka. Savo kūrybinės technikos ir tematikos originalumu ir šviežumu.

Iš tiesų, vargu ar kuris dailininkas, per tokį trumpą laiką, susilaukė tokių stebinančių palyginimų — jį lygino su Dufy ir Chagall, Daumier ir Matisse, Rouault ir viduramžių meisteriais. Ir visa tai rašė Paryžiaus kritikai, labai retai ir labai šykščiai daliną tokius komplimentus nepažįstamiems ateiviams. Nepamirškime, kad Paryžiuje, pačių prancūzų tvirtinimu, yra tūkstančiai gerų ir puikių dailininkų. Būti išrinktųjų šimte — o toks šiandien yra Kasiulis — yra tikrai reta garbė.

Kokia gi Kasiulio atrasta slaptinga kūrybinė formulė taip sužavėjo ir užkerėjo Paryžių ir kitas Europos sostines? Jų daug. Jų nenusakysi keliais žodžiais. Todėl grįžkime prie Kasiulio paveikslų ir pradėkime juos stebėti.

Jo įvairumas? Jo kūrinių ir tematikos turtingumas? Be abejo, tai vienas tos paslapties aspektų. Būti nuolat kitokiu ir vis dėlto išlikti tokiu pačiu — yra viena didžiųjų dailininkų privilegijų. Kasiulio tapybinis stilius iš esmės niekad nepaskeitė. Jo savotiškas žvilgsnis į tikrovę liko nuolat tas pats: savotiškas nostalgijos, pietizmo, lengvos ironijos ir lyrizmo mišinys. Stebinanti alchemija. Taupiom detalėm fiksuojami kompoziciniai ir dvasiniai niuansai, trapūs, lengvi, transparentiški.

Jo kūriniuose jungiasi šiaurės žmogaus integralumas su pietietiška Paryžiaus gracija, todėl jį kritikai yra pavadinę lietuviu, galėjusiu gimti Paryžiuje. Gal kaip tiktai jo lietuviškos žemės žmogaus nuovoka išgelbėjo jį iš pavojaus, kurin puola visi Paryžiun atvykę užsieniečiai — patekti Paryžiaus šablonan, nes ir toks egzistuoja tame absoliutaus originalumo ištroškusiam (ir jį adoruojančiam) mieste.

Kasiulio paveikslų dekoratyvus pobūdis, dažnai toks artimas orientališkiems kilimams, atmieštas lengvumo, gracijos ir nepaprasto koloritinio grynumo. Jo tamsus kūrinių fonas tarnauja magiškiems šviesų efektams, kokių retai ir Paryžius tematė. Rembrandto kompozicijų magiška šviesa dažnai kritikų minima, kai aptariami Vytauto Kasiulio paveikslai. Ir viduramžių mistika, kuri, atrodo, buvo tokia gimininga jaunajam dailininkui. Tačiau mistika interpretuojama modernaus dailininko. Mistika, panaši į Chagallio rytietišką ir slavišką transcendenciją. Panaši, bet kitokia, nes atmiešta groteskos ir šilto žmogiškumo. Šiauriečio ramybės, kuriam egzaltacija svetima. Kurio personažų galeriją sudaro menininkai, mėsininkai, piemenys ir piemenaitės, sėjėjai ir žvejai, muzikantai ir komiškai tragiški gamtos pavidalai: žuvys, paukščiai, daiktai.

Vytauto Kasiulio drąsa ieškoti neįprastų spalvinių ir kompozicinių sprendimų stebina kritikus. Jo nepaprastas pasitikėjimas savo technika ir neišpasakyta meilė savo vaizduojamiems objektams. Jo liekni, grakštūs, tiesūs žmonės vaikščioja savo pasaulyje tokiu lengvumu ir tokia gracija, tarsi, jie vieninteliai būtų radę neįmanomąją sintezę tarp viduramžių askezės, mistikos ir mūsų moderniosios eros skepticizmo ir ironijos. Terenas, kuriuo jie vaikščioja, taip pat neįprastas, kasiuliškas: miestelėniška, pirmu žvilgsniu, paviršutiniška interieur aplinka, banalios kasdienybės dekoracijos, idiliškos gamtos iškarpos, bet visa tai tiktai kaip vitrinų stiklas, nes už jų įžvelgiame tikrąjį mūsų laikmečio foną. Už visų tų niekingų smulkmenų dvelkia į mus mūsų vienatvė, mūsų buitis, užgožta materijos. Todėl Kasiulio nature morte negyvi paukščiai tarytumei merkia mums akį, demaskuodami savo nykią ir kartu drovią mirties nuogybę. Todėl jo kūrinių įsimylėjėliai tokie bejėgiškai naivūs, truputį juokingi, bet kartu ir graudūs.

Todėl jo paveikslų visi žmonės išlieka dekoratyviam plane— tik dalinai angažuodamiesi, tarsi, sąmoningi savo pusiau žmogiška, pusiau estetiška egzistencija.

Vytautas Kasiulis savo kūrinių apipavidalinime atidengia vieną esminį fenomeną: neišsemiamą techninių galimybių resursą. Kiekviena nauja paroda liudija, kad jis savyje dar nešiojasi šimtus naujų būdų ir kelių, kaip išsakyti savo kūrybinę tiesą. Pastelėse mus stebina iki smulkiausių detalių išjieškoti spalvų akordai, užtikrintai akcentuoti reljefai, iš tamsaus fono išgauta vienkartinė kolorito šviesa, subtilių kontrastų pagelba. Grafikos kūriniai pasižymi ta pačia įgimta gracingo dekoratyvumo visuma — jie ornamentalūs, transponuojami taupiausiom priemonėm, kurios pabrėžia ir iškelia vaizduojamųjų objektų esmingiausius elementus bei bruožus. Ir visa tai atlikta skoningai iki rafinuotumo, nevartojant tradicinės perspektyvos (dažnai, beveik kilimine technika), atmetus bet kokį šabloną ar trafaretą, švelniai ir subtiliai, drąsiai, o tačiau kartu ir begaliniu lyriškumu, gracingai ir visuomet įtikinamai.

Dėl šių įgimtų neeilinio dailininko savybių Kasiulį pamilo ir norėtų pasisavinti Paryžius. Dėl šio vienkartinio šviežumo ir autentiškumo jis liks garsių vardų galerijose ir mūsų dailės istorijoje, kaip vienas šio amžiaus kūrėjų, radusių magišką raktą į pasaulį, kur "visi žmonės — poetai, visi daiktai — papuošalai ir visi sodai yra Rojaus sodai".

Pabaigai kelios biografinės apybraižos:

1918 — Vytautas Kasiulis gimė Simne. Tėvas dailininkas, studijavęs dailę Varšuvoje. Sūnus nuo pat mažens domėjosi teptukais ir spalvų tūbomis. Tapė ir piešė visur — ant sienų, sniego, smėlio, apšalusių stiklų.

1928 — 10 metų jaunasai dailininkas sulaukia pirmojo užsakymo — nupiešia didžiulę karvės galvą mėsinei.

1930 — Kasiulis laimi 3 pirmas premijas už Velykų margučius.

1932 — Alytuje gauna pirmąją premiją už tapybą mėgėjų parodoje.

1934 — Aistringai įsigilina sportan. Laimi daug pirmų vietų ir Lietuvos rekordą šuolyje į augštį.

1937 — Įstoja Kauno Meno mokyklon.

1938 — Laimi pirmą premiją už plakatus Lietuvos žemės Ūkio parodai.

1942 — Laimi pirmą premiją už vitražą. Baigia Meno mokyklą (dviems metais anksčiau) ir jo diplominis darbas pripažįstamas geriausiu nuo Meno mokyklos įsikūrimo.

Pakviečiamas dėstytoju Meno mokyklon. Dėsto iki 1944 metų.

1942 — Gauna valstybinę premiją už tapybą.

1943 — Pirmoji Kasiulio individuali paroda. Išstatyti 102 paveikslai. Laimi pirmąją premiją už paveikslą "Avių kirpimas".

1946 — Parodos (kartu su Viiralt) Vokietijoje—Hamburge, Kielyje, Segelburge.

1947 — Paroda Freiburg i. Br. Susilaukia plataus žiūrovų ir vokiečių kritikų pripažinimo.

1946-48 profesorius Dailės Institute, Freiburge.

1948 — Kasiulis atvažiuoja Paryžiun. Dirba naktiniu sargu ir tapo.

1949 — R. Duncan suruošia pirmąją Kasiulio parodą Paryžiuje. Paroda susilaukia didelio pasisekimo. Vienas paveikslų premijuojamas. Iš 6000 kandidatų Kasiulis įtraukiamas kilnojamon 50 rinktinių dailininkų parodon.

1950 — Stiebel garsioji galerija suruošia Kasiulio kūrinių parodą. Nuperka 30 paveikslų. Paryžiaus meno kritikas Georges Pillement parašo puikų įvadą katalogan. Visi parodos eksponatai parduodami ir galerija pasiūlo pasirašyti ilgalaikę sutartį.

1951 — Piešinių paroda Stiebel galerijoje.

1952 — Ten pat tapybos paroda.

1953 — Kasiulis įstoja Paryžiaus meno mokyklon studijuoti litografijos meno. Tapybos ir, vėliau, litografijų paroda.

1954 — Dekoracijos filmui "Dvigubas likimas". Tapybos parodos Stiebel galerijoje ir Springerio galerijoje Berlyne.

1955 — Tapybos paroda Stiebel galerijoje. Valstybė užsako du kilimų projektus.

1956 — Parodos New Yorke ir Paryžiuje.

1957 — Paroda Modernaus Meno galerijoje Stokholme.

1958 — Litografijų ir guašo paroda Ženevoje.

1959 — Didelė paroda Kopenhagoje, Šarlotenburgo muziejuje. Graviūrų, pastelių ir litografijų paroda Paryžiuje. Stiebel galerijoje tapybos paroda.

Vytauto Kasiulio kūriniai randami įvairiose Europos galerijose ir privačiose kolekcijose.

Bibliografija:

Georges Pillement, Kasiulis
C.-G. Stiebel, Mon Ami Kasiulis, 1954
Pierre Cailler, V. Kasiulis, 1959
Aleksis Rannit, Vytautas Kasiulis
ir visa eilė straipsnių įvairiuose pasaulio meno leidiniuose ir žurnaluose.

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

ŠIKŠNOSPARNIŲ SOSTAS

Jurgis Gliauda: ŠIKŠNOSPARNIŲ SOSTAS. Romanas. Išleido Lietuviškos Knygos Klubas, Chicago, 1960. 268 p. $2.50.

Jurgio Gliaudos kelias mūsų literatūron nepaprastas: į ją jis atėjo ne jaunystės bandymų laiptais, ne per literatūrines studijas, bet jau subrendęs, akylai stebėjęs gyvenimą, įsitvirtinęs teisininko profesijoje. Tam tikra prasme jo atėjimas į literatūrą gretintinas su Žemaitės vėlyvu prabilimu. Kaip teisininkas, literatūrinėmis plonybėmis ar stilistinėmis prašmatnybėmis nesirūpina. Tačiau tąjį jo trūkumą su kaupu kompensuoja gilus žmogaus ar reiškinio pažinimas ir įtikinamas jo pavaizdavimas. J. Gliauda dirba labai rimtai, apgalvotai, ne pripuolamai. Vargu, ar yra kitas toks mūsų rašytojas, kuris šiuo metu literatūrai tiek būtų atsidėjęs, kaip Jurgis Gliauda. Jeigu teisininkas S. Bieliackinas į grožinę literatūrą težiūrėjo kaip į pramogą ir jo romanai tebuvo įdomi medžiaga literatūrai, tai J. Gliauda literatūrą laiko pirmaeiliu dalyku, kuriam neabejotinai skiria visą turimą laisvą laiką.

Pernykštę "Draugo" romano premiją laimėjęs "Šikšnosparnių sostas" yra ne tik tiksliai apgalvotas ir suplanuotas, bet ir iš viso vienas iš pačių giliųjų bei turiningųjų mūsų veikalų. Jame apsčiai paskleista esminių ir probėginių problemų. Vienos jų yra amžinai senos ir naujos, t.y. bendrai žmogiškos, kitos —aktualios, griebiančios nūdienius mūsų tautinius reikalus.

Centrinė romano problema yra žmogaus pastangos ir nesėkmės rasti gyvenimo laimę. Ne vienas žmogus tokią laimę randa, pavyzdžiui, meilėje ar bent jos įsitikinime, ar pasitikėjime kuria idėja. Kiti į tą laimę žiūri skeptiškai; gyvenimo laimės nėra, tėra jos iliuzija. Žinoma, ir iliuzijos įtaigojamas žmogus dažnai darosi stipresnis, tikėdamas, jog tai ne iliuzija, bet pati laimė. Bet skeptikas, deja, netiki iliuzija.

Toks skeptikas yra pagrindinis veikėjas teisėjas Petras Alksnis. Dvasios glūdumoje jis ilgisi iliuzijos, tačiau tuo pačiu metu protiniais įrodymais siekia ją sugriauti. Toji amžina kova skeptiko dvasioje sudaro ir įvairiais aspektais nušviečia pagrindinę romano idėją. Gyvenimo laimės iliuzija veikale pasirodo **realiomis ir vizijinėmis** formomis. Iliuzija tampa teisėjo dukterys, Vida ir Rūta, abi skirtingai prarastos: pirmoji išvežta į Sibirą ir dabar netikėtai pasirodžiusi tėvams, bet vėl be pėdsakų dingusi, o antroji aplinkybių dėka laisvu noru atitekusi svetimiesiems ir, nors čia pat gyvenanti, amžinai žuvusi tėvams. Didmiesčio lietuviai ir jų tautinė veikla, iš tolo taip švietusi teisėjui, iš arti pasirodo besanti iliuzija. Mintis grįžti Lietuvon iš karto pasidaro vilionė ir reali svajonė, ypač, kai rašytojas Rataitis sužadina nostalgijos jausmus ir praneša, kad Lietuvoje likę teisėjo Alksnio draugai kviečią jį grįžti. Nostalgijos kankinamas, teisėjas nesąmoningai ima rašyti laišką rusų konsulatui, tik kai sujaudinta žmona išdėsto, kad grįžimas reikštų Lietuvos laisvės išdavimą, t.y. okupanto pripažinimą, — laiškas suplėšomas. Tačiau tėvynėn grįžimo iliuzija galutinai sudūžta tik tada, kai trumpam pasirodžiusi duktė Vida, nors ir išdresiruota komunistų, nors ir praradusi dukterišką artimumą bei lietuviškumą, vis dėlto slapta įsako negrįžti.

Įsitikinęs abiejų dukterų praradimu, teisėjas, lyg letargo būsenoje, pajaučia atradęs tai, ko ieškojo visą gyvenimą, būtent, gyvenimo esmės pagrindo: jo gyvenimas yra utopijos ir iliuzijos mišinys. Pagrindinė jo gyvenimo laimės iliuzija yra jo gyvenimo dvilypumas. Jis "nežemiškai myli" savo žmoną Karusę, galvoja nebuvęs ir nesąs jos vertas (ji švelni, o jis sausas), dėl to visą gyvenimą slepia nuo jos savo pasaulėžiūrą. Karusė yra giliai ir nuoširdžiai tikinti, o Petras — racionalistas, "netikįs religijos nustatytomis formomis", bet dėl sandoros su savo žmona, dėl jos meilės ima praktikuoti religines pareigas. Taip pasidarė net praktikuojančiu kataliku, nors savo dvasia liko netikintis. Didmiesčio bažnyčioje pagaliau priėjo aiškią išvadą, kad jis negali prisiversti tikėti apeigomis, jas garbinti. Didmiestyje ima svarstyti apie savo sutramdytus polėkius, sulaužytą prigimtį. Jis padarė tai dėl žmonos meilės, kuri jam suteikė laimę; šia prasme net ir "nelaisvėje" gali būti laimė. Vis dėlto tas prisitaikymas nebuvo laimė, tik jo auka. Bijodamas sutriuškinti Karusės iliuzijas, jausdamas "amžiną baimę paliesti aštrią briauną", eidamas su žmona į kompromisą, nepatyrė pilnutinės gyvenimo laimės. Tačiau po Karusės mirties net buvęs tas jo gyvenimo dvilypumas teisėjui atrodo staiga prarasta laimė. Aišku, čia turima galvoje ne mylimiausio žmogaus netekimas, bet praradimas paskutinės "realios" iliuzijos, kurią jam teikė jo paties palaikomas gyvenimo dvilypumas.

Teisėjas sąmoningai jieško iliuzijų, pavyzdžiui, naktiniame medžių ošime, nors žino, kad iliuzijos guodžia tik nežinantį: "tik nežinantis yra laimingas, o žinantis yra pasmerktas apmaudui, kadangi jis nepažįsta iliuzijų" (103 p.) Pastangos jieškoti iliuzijos, net ir žinant, kad tai iliuzija, vis dėlto reiškia degimą, t.y. prasmingą kančią, jieškant teisėjui atsakymo į gyvenimo laimės problemą.

Gyvenimo laimės iliuziją ryškina autoriaus tikslingai į veikalą įtrauktos **vizijos.** Kelionės per dykumą vizija nusako romano antraštės prasmę, taip pat atskleidžia veikalo idėją. Šikšnosparnių sosto vaizdas daugeliui gali pasirodyti grasus, net neestetiškas, tačiau autoriaus čia, matyti, sąmoningai minties nevyniota į

šilką. Šikšnosparnių sąvoka, pakartotinai vis primenant tą žodį, pasidaro gana plati: jie yra vienur klaikios realybės, kitur naikinimo, kartais įkyrių minčių, tai vėl besiveržiančių polėkių simboliai. Dykumos kūdikio vizija simbolizuoja gyvenimo laimės siekimą, prasmės suradimą. Surastas ir vėl prarastas kūdikis reiškia iliuziją: jisai klaikią, beviltišką kelionę per dykumą palengvina, suteikdamas jai prasmę ir viltį.

Kitos vizijos ryškina jau nebe pagrindinę, bet antrines — tautines problemas. Būdamas vienas kambaryje, teisėjas išgyvena keistą reiškinį — pasijunta grįžęs Lietuvon: mato pažįstamas vietas, žmones. Toji namon grįžimo vizija yra teisėjo svarstymų grįžti tęsinys, vykstąs toliau pasąmonėje. Jos tikslas yra taip pat parodyti, jog toji nuolatinė mūsų svajotinė gerokai pasikeitusi: netekusi ramumos bei tolumų romantikos, įvykdžius prievartinių reformų (nereikalingas kapinių perkėlimas).

Dukters Vidos ir jos draugės Natašos netikėtas atsilankymas taip pat laikytinas tartum nuosekliu vizijų tęsiniu, bet tam atsilankymui suteikia kartu ir realybės pagrindą faktai, kaip netikėtai iš anapus atvykę artimieji betarpiškai kalbino savuosius grįžti į Lietuvą. Romane jų atvykimas į JAV formaliai pateisinamas "studijiniais tikslais". Iš tikrųjų jos atvykdamos tartum telepatijos keliu atsiliepia į teisėjo rašytą, nors ir neišsiųstą laišką rusų konsulatui. Staigus Vidos išnykimas palaidoja jo grįžimo į Lietuvą svajonę. Atsiradusi ir vėl prarasta Vida yra lyg surealinta vizija. Anksčiau sapne Vida panašiai buvo praėjusi pro jų langą, o dabar —"realybėje". Taip, kaip ano dykumos kūdikio, Alksnis neteko staiga pasivaidenusios Vidos, lygiai kaip anksčiau yra netekęs savo Rūtos su jos kvakeriniu vaiku.

Jau grįžęs iš Didmiesčio, kur perskaitė Rataičio novelę "Valkatyno giesmė", Alksnis ima galvoti, jog jis yra ta valkatyno moteris, savo dukterį Rūtą paskandinęs, t.y. atidavęs svetimiesiems. Toji moteris, be abejonės, reiškia taip pat iliuziją — žlugusią viziją, kuri nors ir šiurpi, nors ir klaiki, tačiau vėliau per kančią sukelia gailesio jausmą, kartu ir gyvenimo laimės blykstelėjimą. Tuo būdu ir Didmiesčio valkatynas teisėjui iš novelės plotmės pereina į viziją, kur jis simboliškai pamato save ir kitus lietuvius žūstančius dangoraižių pavėsyje. "Valkatyno giesmės" žiaurumas išryškina lietuvio už tėvynės ribų fizinį ar dvasinį žuvimą. Dabar Alksniui pasirodo teisingas dailininko Raudėno parodoksas, jog Didmiestyje lietuvių nėra: jie visi nuskendę to didmiesčio chaose. Čia J. Gliauda meta esminį žvilgsnį į išeivių lietuvybės problemą; tie visi mūsų bruzdėjimai, parengimai reiškia ne daugiau kaip lietuvybės "žydėjimą ant akmens" (suprask: trumpas jos žydėjimas). Beje, diskusijose pas turtuolį gyd. Eitkūną šalia tos silpstančios, "archyvinės", lietuvybės jaunųjų propaguojama "moderni" lietuvybė, tačiau iš tikro tai tėra savęs apgaudinėjimas, atseit sąmoningas nulietuvėjimas.

Tikrosios lietuvybės atstovas, be abejonės, yra teisėjas Alksnis, nesugadintas Didmiesčio vilionių. Nelengva, žinoma, išlaikyti lietuvybę ant savo pečių žmogui, pačiam išgyvenančiam dvasinę depresiją: juk jis, kadaise buvęs teisėjas, o dabar sandėlio šlavikas, laukiąs pensijos, niekam nebereikalingas, net į kvakerius išėjusios savo dukters namuose nepageidaujamas, begyvenąs vien mažo Lietuvos miestelio prisiminimais. Jis, kaip teisėjas, ne kartą mintimis Lietuvos vardu kaltina atsakovus, t.y. tuos jos vaikus, kurie, neseniai su širdgėla išbėgę, o nūnai pasiryžę atsižadėti jos: tai Parulio ir Raudėno tipo prisitaikėliai. Vienam jų rūpi praturtėti, kitam — pasiekti profesinę garbę. Vienintelis lietuviškos minties draugas teisėjui bėra likęs Parulio Geniukas, su kuriuo jis "aptaria" lietuvybės išlaikymo idėją. Atkaklios jo pastangos tautiškai išsilaikyti neranda pritarimo negausių kaimynų lietuvių tarpe, tai jam belieka skiepyti fantastinę "lietuviškos kastos" idėją jaunajam bičiuliui Geniukui.

Tautinės problemos, nors ir būdamos antrinės šiame romane, nuolat keliamos visu aštrumu. Nuo lietuvybės atkritusių ar atsitraukiančių yra visokiausių kategorijų: vieni jų, kaip senieji ateiviai Petruliai, tipiški kapitalistai, gyvena ir kapitalą krauną iš nuomininkų, bet niekiną kapitalizmą ir gerokai pasinešę į rausvumą; kiti, kaip Eitkūnas ar Parulis, plaukią padoleriui; treti, kaip minėtieji Didmiesčio jaunuoliai, besijuokią iš tų, kurie sielojas tautiniais reikalais. Lietuvybės išlaikymo sunkumą parodo paties teisėjo dukters Rūtos šimtaprocentinis žuvimas lietuvybei. Tai padvigubina jos tėvo, to lietuviško karaliaus Lyro, tragediją: jis tampa ne tik slaptu savo palaužtos pasaulėžiūros kankiniu, bet ir — šiuo atveju jau kartu su žmona — dukterį svetimiems atidavusiu tėvu. Vienu ir kitu atveju teisėjo paveikslas nupieštas ryškiai ir įtikinamai. Redde quod debes: sukurdamas Petro Alksnio charakterį, Jurgis Gliauda, sakytume, grąžino skolą teisininko profesijai, kurią jis ne be skausmo paliko, pereidamas į literatūrą.

Romane gausu įvairių epizodų, paliečiama daugybė "akimirkos problemų", kurios neabejojamai pakelia veikalo vertę, padaro jį turiningesnį. Tokie epizodai, kaip teisininko bedievio Šadeikos rami, be iliuzijų, mirtis ar sraigių nuodijimas, yra prasmingi, tikslingai įterpti. Ar turi kas teisę nutraukti gyvybę kančiai sumažinti, pavyzdžiui, kad ir mirštančią sraigę pribaigdamas? Ar menininkas turi pareigų visuomenei? Ar rašytojui tinka turėti šeimą? Ar rašytojo misija yra nuolat varstyti seniai būtus įvykius? Ar dailininkas, ieškąs platumų, degąs naujumu, turi teisę paneigti Lietuvą ir lietuvius dailininkus? Ar būtų išdavystė grįžti į Lietuvą? O su šiuo kraštu visiškai sutapti argi nėra išdavystė? Panašios rūšies klausimai plačiau, žinoma, neišnagrinėjami, tačiau pats jų iškėlimas jau yra prasmingas. Giliau pasvarstoma modernaus meno problema. Jei pradžioje rašytojo pažiūros į moderniąją dailę atrodo lyg ir kritiškos, tai vėliau, "ultratemporistų" parodoje, patiriame daug palankumo tai ultramoderniai dailei: autorius žiūrovą parodo kone užkrėstą to meno — tiek jis keistai veikia jo psichiką.

Pabaigai pravartu pažymėti svarbią J. Gliaudos dorybę — susilaikymą: autorius savo psichologinio romano neapkrauna buitinėmis detalėmis. Ne vienas rašytojas būtų pavaizdavęs teisėją šlaviko vaidmenyje, nors tai teisėjo galvosenos neparyškintų; būtų aprašęs Karusės laidotuves, taip pat pakitusį našlio gyvenimą pigiame mirčiai pasmerktų pensionate. J. Gliauda sąmoningai tos rūšies priedų išvengė.

B. Babrauskas

ALĖS RŪTOS "MOTINOS RANKOS"

Alė Rūta šiuo metu yra viena produktingiausių mūsų rašytojų. Prieš 15 metų kukliai pradėjusi eilėmis, greit pasuko į beletristiką, pirmiausia duodama novelių rinkinį "Likimo keliu", paskum parašydama didesnę apysaką "Dukterį", o po to ir romaną "Trumpą dieną", kuris laimėjo "Draugo" romanų konkurso premiją (1954).

Paskutiniuoju metu Rūta užsimojo užgriebti didesnius beletristikos barus, parašydama net penkis veikalus iš artimesnės ir tolimesnės Lie-

tuvos praeities. Visi jie yra skirtingi, visi vaizduoja atskirus laikotarpius ar kelia atskiras problemas, tačiau visus juos jungia viena "didžiosios meilės" — savo žemės, savo praeities, savo žmonių — idėja.

Apie tos idėjos prasmę rašo Nidos Knygų Klubas įžanginiame Rūtos veikale "Į saulėtekį", kad rašytoja sumaniusi duoti net keletą romanų pavaizduojančių, koks buvo žmogus gimtinės miškuose ir upių pakrantėse, tasai artojas lietuvis, daugiausia kentėjęs ir mažiausiai pasikeitęs, bet išnešęs laisvos Lietuvos mintį ir vardą per ilgus šimtmečius. Jis, tasai artojas, rašytojos įsitikinimu, tą vardą ir mintį ir toliau nešiąs ant stiprių savo pečių.

Tai, be abejo, imta iš pačios rašytojos žodžių, kurie turi mesti šviesos į jos veikalų genezę. Ir nėra abejonės, kad Rūtai šia romanų serija rūpėjo pabrėžti lietuvybės reikšmę ir svarbą nuolat gresiančio nutautimo pavojuose.

Vienas tos serijos veikalų yra ir "Motinos rankos", kurį ne per seniai išleido Lietuviškos Knygos Klubas Čikagoj. Kitas tos serijos knygas leido ar leidžia kitos leidyklos. Nebūdamos surištos bendru turiniu, jos atskirus leidėjus, žinoma, lengviau galėjo pakęsti. Kitaip skaitytojui būtų sunkiau susigaudyti leidėjų įvairume.

Pavyzdžiui, ir čia aptariamą veikalą paėmus į rankas, galėtų atrodyti, kad antrinė antraštė yra pirmosios paaiškinimas ar pabrėžimas, nes iš tikrųjų čia vaizduojama tikrai kilni ir pasiaukojanti vaikams motinos meilė. Bet kituose tos serijos veikaluose antrinė antraštė dedama pirmoj vietoj.

"Motinos rankos" veikiau panėši į didesnę apysaką kaip romaną, nes stokoja kai kurių būdingesnių romano žymių, kaip kompozicinio įvairumo, ryškesnės intrygos, veikėjų statymo į aštresnes situacijas. Iš tikrųjų ne tas kompozicinis įvairumas, ne intryga, bet pasakojimas, gyvas, nuoseklus ir dialoguotas, yra stipresnioji Rūtos savybė. Pasakojimu su nuostabiai ryškiomis detalėmis vietomis ji sunkiai pavaduojama.

Savo pobūdžiu "Motinos rankos" yra evoliucinis veikalas, kuriame atskleista vienos šeimos istorija. Gal būtų galima jį vadinti ir motinos romanu, kurių taip negausu mūsų literatūroj. Išpasakojamas čia vienos lietuvės motinos likimas, pradedant jos mažumės dienomis ir baigiant grabo lenta. Pats veikalas prasideda spaudos atgavimo metu ir baigiasi šių dienų dabartimi. Psichologiškai reikšmingas mergaitės augimas berniukų tarpe, nes vyriausia veikėja, Emilija Kunigiškytė, augo kitų keturių vaikų būryje.

Vienas jų (Adomas) buvo jau dailininkas, kitas (Tamošius) pabėgęs į Ameriką nuo rusų, trečias (Feliksas) besimokąs mieste amato, o ir ketvirtas ir jauniausias (Alfonsas) belankąs miesto mokyklą. Būtų mokslo ir mergelė siekusi, bet kas paliks ūkyje, o ir tėvas, šiaipjau padorus ir religingas žmogus, buvo konservatyvių pažiūrų. "Mokslas ne moterims", trumpas jo atsakymas: "Ištekėsi, vaikus ir be mokslo suvystysi" (p. 16)

Emiliją, stambesnio ūkio paveldėtoją, pamilsta neturtingas Jonas Varnelė, kurį betgi nuvaržo raštininkas Pilypas Petronis tik dėl to, kad mergelės tikima "balta duona" — lengvesniu gyvenimu nei pas tėvus. "Kartais miestely, važiuodama į turgų, matydavo, kaip valdininkų žmonos voliodavosi paupėj, ant žolės baltą paklodėlę pasitiesusios. Viena knygą skaitė, kita mezginį mezgė. Arba nieko neveikdavo, tiktai gulėdavo išsitiesusios ir tiek. Tai joms gera! Mąstė Emilija. Nei prie gyvulių skubėti, nei anksti keltis, nei prakaite mirkti...(p. 72).

Ta pati mintis pasikartoja vėliau, kai Petroniai po karo grįžo iš Rusijos į Lietuvą ir Pilypas taisėsi eiti raštininkauti. "Iš toli, toli pamažu grįžo jos svajonė. Vėsus vėjelio dvelkimas paupėj, ponios guli pievoj, šalia pasidėjusios mezginį ar kokį spalvotą siuvinį. Jau Emilija matė ir save su vaikais tame tinginiaujančių būry". (p. 164)

Nors lengvesnio gyvenimo noras suprantamas, bet to noro vijimasis, sutinkant ištekėti net be meilės, meta šešėlį į šiaipjau taurios vyriausios veikėjos charakterį. Kaip tik greit ir paaiškėja, kad nei tos lengvos duonos, nei dar reikalingesnės gyvenime meilės nesusilaukia. Tada belieka nešti tą dalią, kuri pavaizduota mūsų dainose — arba įvyks koks pasikeitimas, arba išnešiu iki galo. Pasikeitimų neįvyksta, nors trumpa pagunda ir buvo šmēstelėjusi, ir nepavydėtinas likimas panaudojamas teigiamam charakteriui parodyti.

Pirmajam karui užėjus, tenka atsidurti Petrapily. Čia gimsta pirmasai sūnus, ir greit patiriama motinos vargų dalia, kai vaikas kartą, vienas paliktas, vos nesudega. Panašus nuotykis atsitinka su jau Charkove gimusia dukrele, kuri vėliau vos neprigeria tvenkiny. Tuokart išgelbėta, vėliau betgi suserga karštinėmis ir miršta. Tolimesnėj gimimų istorijoj ir vardai, kaip Kęstutis ar Džiugas, turi simbolizuoti motinos pergyvenimus.

Antrojo pasaulinio karo metu tų vaikų gyvenime įvyksta žymių pasikeitimų, ir motinai, visą gyvenimą besiaukojusiai vaikams ir pačiai kenčiant reumatines negales, tenka išgyventi nelengvą dalią dėl jų likimo. Taip Danutė išvežama į Sibirą, kur vėliau miršta džiova ir tėvynės ilgesiu, Džiugas išeina į partizanus, kur irgi žūva, tik Volungis su Kęstučiu patenka į Vakarus ir atsiduria Amerikoj. Pas tėvus lieka Barbutė, kuri, daugiausia savo vyro veikiama, lieka tėvams šalta. Per karą motina sužeidžiama, ūkis apgriaunamas, vėliau ir valdžios nusavinamas. Motinos vienuma, neturint daug paguodos nei iš vyro nei iš vienintelės likusios dukters, skaudžiai pavaizduota.

Esama paralelės tarp Alės Rūtos "Trumpos dienos" ir "Motinos rankų". Atrodytų, kad ta pati asmenybė atskleista įvairiais aspektais. Ir Bronė ir Emilija veržiasi iš savo tėviškės aplinkos į augštesnio, drauge ir lengvesnio, gyvenimo sferas, kelyje sutikdamos kliūčių, kurios pirmajame veikale išsivysto į didesnę tragiką, kaip antrajame. Gaivalingas, negatyvus Bronės jausmas Emilijoj sublimuojamas — rodoma kilnesnioji, pasiaukojanti meilė.

Donelaitišku teigiamų ir neigiamų tipų sustatymo pavyzdžiu kuriant charakterius, rašytojai buvo nelengvas uždavinys motinos neperkrauti dorybėmis, tėvą su neigiamu charakteriu teparodant tartum kaip pakopą tų dorybių augštumon. Priešpriešio charakterių sustatymo veikale rastume ir daugiau, pvz. kai kurių vaikų tarpe. Bet vis dėlto Rūtos pavaizduota motina, tiek psichologiškai, tiek etnologiškai, turi savy labai daug pačios gyvenimo tikrovės bruožų. Daug kas joj ir jos likime atpažins savo motiną.

Nuoseklus ir tiesus vienos linijos pasakojimas turi atstoti, kaip minėta, kompozicinį išradingumą, intrygą. Dėl to intrygos trūkumo sunkiau iškelti kitus charakterius šalia pačių pagrindinių — tėvo ir motinos. Tie kiti charakteriai, net dviejų kartų šeimos gyvenime, atrodo, tevaidina satelitinę reikšmę. Bet ir jų esama vieno kito ryškesnio (Alfonsas, Volungis) O kaip bebūtų su veikalo intryga, skaitytojas traukiamas sekti tolimenę veikalo eigą, kuri paremta ne tik gabiu pasakojimu, bet ir sumaniu atskleidimu.

Rašytojai reikia pripažinti stiprią vaizduotę ir sugebėjimą kurti ryškias scenas ir dialogus, ypač taikliai iš vaikų gyvenimo, ar atkurti praėjusių dienų vaizdus. Žinoma, vietom pasigestum kokio epizodo išryškinimo, pvz. lietuvių gyvenimo Petra-

pily pirmojo karo metu, tuo būdu duodant ir platesnį to meto vaizdą šalia siauresnio šeiminio gyvenimo paveikslo.

Pasigestum gal ir vieno kito veiksmo motyvavimo, pvz. gal per greito Emilijos ir Jono pasimetimo (nors jį gyvenime vėliau dažnai prisimena), ar kodėl Volungis, studijas baigęs, nori ir toliau jas tęsti ir nepaaiškėja, ką jis studijuoja, lyg lauktume ir į Ameriką patekusių likimo praskleidimo. Bet tai, žinoma, gali būti planas ir naujai temai.

Ankstesnis Rūtos linkimas į aštresnį realizmą čia sušvelnintas, jis artimesnis Vaižganto, ne Žemaitės realizmui. Vaižgantą, Emilija rodo pavyzdžiu ir savo sūnui, poetui Volungiui (p. 290). Vietomis gali rasti ir ryškesnių stiliaus atliepimų iš Vaižganto, Baranausko (p. 10, 113, 253 ir kt.).

Dainuoja čia, berods, visi ir gana daug, išskyrus bene prastabūdį Petronį (pagal priežodį: kas piktas, tas nedainuoja). Bet tos dainos sudaro jau nebe užsklandos ar pagražinimo įspūdį, o tartum mažo rinkinėlio. Dėl to dainų gal galėjo būti ir mažiau, nors rašytojai vargu galėjo eiti pavyzdžiu koks Sudermannas, kurs, rašydamas apie daininguosius pajūrio lietuvius, vos vienos kitos dainelės trumpą nuotrupėlę tejdėjo, nors po ranka visą Nesselmanną turėjo. Antra, Rūta bus norėjusi parodyti ne tik mūsų dainų gausumą, bet ir žemaičiam pavydėtiną augštaičių daininguma. Pagaliau jai bus rūpėję parodyti, kad varguose daina yra geras apsiraminimo vaistas.

Alės Rūtos kalba paprasta ir lengva, sklandi ir aiški. Gal to paties aiškumo dėlei ji ir sakinį pakapoja, nors tam aiškumui tat ir ne taip būtina. Vietomis, vaizdinguose palyginimuose, jaučiamas kūrybinis poetinis stilius, pvz.: Kęstutis kybojo Vilniuje, kaip voverė ant traškančios šakos (p. 335). Arba: Sodo medžiai stovėjo ramūs ir tylūs, šakomis įsipjovę į mėlyną erdvę (p.381). Diena buvo krištolinė. Visose pusėse virvėjo paukšteliai (p. 54).

"Motinos rankose" tarmiškumų jau žymiai mažiau, kaip "Trumpoj dienoj", kur jiems ir paaiškinimai būtų pravertę. Bet ir čia dar randame nemaža augštaitiško rytietiško atspalvio žodžių, kaip siūruoti, tausoti, ūrioti, luodyti, ar žodžių formų, kaip šoksta, maišiokas, ar svetimybių, slavizmų, kaip daboti, koks tai ir kt. Rašyba esmėj jablonskinė, bet su kai kuriais, kiek savitais nukrypimais, pvz. rašoma grąsyti, rįžtis, sluogsnis (nors šiaip aukštas, piauti).

Šalia šių išviršinių nelygumų Alės Rūtos "Motinos rankos" sveikintinas veikalas, kaip vertingas įnašas į negausią mūsų motinos romano literatūrą.

A. Tyruolis

Alė Rūta, MOTINOS RANKOS. Didžioji meilė. Lietuviškos Knygos Klubas, Chicago 1961. 397 p., kaina$4.

SVIRPLIO MUZIKANTO KELIONĖS

... "Graži pasaka, rodos, sėdasi kartu čia su vakaro šešėliais ant slenksčio ir vedasi mane toli, toli ..." (II, 39). Taip, Vyt. Tamulaičio "Svirplio muzikanto kelionės" yra pasaka, kurios pačiame centre stovi pats pasakotojas — pievų takelių jautrusis muzikantas svirplys su savo kelionėmis ir gausiais nuotykiais, su neramia menininko širdimi. Pamiškės trobelėje jo pasakojimų klausosi katiniukas, svogūnų pynė, puoduko ąselė, tarakonas, blakutė, musė, menturis, net autas. O kokia daugybė vabzdžių ir vabalų įsipina drąsiojo muzikanto spalvingoje vasaroje: žaliasis pievų ožiukas, naminis svirplys, margaspalvės peteliškės, laumės žirgeliai, bitės, širšinai, šv. Jono vabalėliai, plėšikai, karkvabaliai, šimtakojai, auksinės muselės, avižės, Dievo karvytės ir t. t. Tai realus ir šviesus gamtos pasaulis. Miniatūrinis savo veikėjų dydžiu, bet milžiniškai platus lietuviškam gamtos peisaže, prasidedančiam prie paslaptingo Raguvos malūno ir užsibaigiančiam Nemuno slėniais, piliakalniais, tekančiais vandenimis ir pievų žydėjimu vasaros pavakarėje, svajingoje mėnulio šviesoje.

Du ryškūs bruožai eina per visą V. Tamulaičio veikalą. Pirmasis—su mokslininko tikslumu autorius vaizduoja vabalų pasaulį. Suprantama, kad nuotykius sukuria vaizduotė ir priartina juos prie žmonių gyvenimo, tačiau mažųjų gyvūnų prigimtis reiškiasi juose su visu tikrumu. V. Tamulaitis pažįsta savo veikėjų būdą ir papročius iš knygų ir iš patyrimo. Jis pats turi gausų vabalų ir vabzdžių rinkinį, atsivežtą dar iš Europos. Antrasis bruožas — tai ta lyrinė gaida, tai šiluma, kuri tėvynės ilgesiu ir gamtos meile nudažo visą pasakojimą. ..."Ir naktibaldos muzikan to širdis žino, kas yra nenuperkama už jokius turtus ... Tai tėviškės naktų sidabrinis rūkas, pilnas saldaus vaikystės dienų skambesio". (I, 19). "Ar gali būti kur gražesnė sapnų šalis, kaip ta, kur ryto vėjas linguoja auksinę smilgą prie gimtinės slenksčio?" (I, 63). Ir tas gimtosios žemės vaizdas (tarosi nenykstantis, amžinas, svirplio svajonėse transformuojamas į pomirtinį vabalų rojų: "Ten, kaip ir šioje žemėje, plauks tie patys Nemuno vandenys mėnesienoje, nešdami rytmečio saulei liūdną žvejo dainą. Skraidys vidurdienio saulėje pienių pūkeliai, ir bičių dūzgesys plauks su medaus kvapu per seną tėviškės sodą. Bus tas pats kmynų krūmas ir sena pakrypusi obelis su savo baltais žiedais. Bus ir pilkas debesėlis mėlynėje, ir ežeras. Bet tik skambančios dainos nepertrauks vėjas, ir sidabrinio Nemuno dugne nebus šaltos, ledinės rudenio versmės ..." (II, 28).

Esama veikale ir didaktinio elemento. Bet jis sumaniai įpintas įvykiuose ir posakiuose, natūraliai išplaukiančiuose iš padėties: "Nenusimink, svirpliuk, jei tokio kardo neturi. Ne vien tik kardu dideli darbai atliekami" (II, 45). "Tik nereikia pavydėti, jei mažesnis už tave ką nors geresnio padaro" (II, 41). "Ne kiekvienas, kuris didelis užauga, yra milžinas" (II, 39). "Ar ne viskas, kuo mes žavimės, padaryta tų, kurie mokėjo pirmiausiai išsižadėti savo tinginio" (II, 53). "Jei tu sykį gyveni žemėje, turi išmokti pasidalinti laime kartu su kitais" (II, 90). "Laimė ne visada saldžiais žodžiais gyva ir toli nuo mūsų didele liepsna liepsnoja" (II, 114). "Širdžiai, kaip gėlei, nereikia kojų. Ji visuomet liks tenai, kur sykį prigijo ir lapelį išskleidė" (II, 23). "Daug kas apsirinka apie gyvenimą ir apie pasaulį spręsdamas pagal save. Jei tu negirdi, tai dar nereiškia, kad tylu, ir jei tu nematai, tai dar nereiškia, kad ten nieko nėra" (I, 26). "Ir po mažu lapu yra didelių ir gražių istorijų" (I, 19). "Ne miegoti juk užgimėme pasaulyje, o grumtis su gyvenimu už savo šviesesnį rytojų" (II, 16).

Išrašytieji pavyzdžiai rodo, kokio minties turinio esama V. Tamulaičio veikale. Tačiau pats pasakojimas yra lengvas, sklandžiai plaukia, neperkrautas puošmenimis. Pokalbiai gyvi, dinamiški, gana dažnai kovingi. Pasakojimas perpintas dainelėmis — lengvučiais, melodingais eilėraščiais. Taigi ir savo turiniu ir forma V. Tamulaičio veikalas prieinamas jaunajam skaitytojui. Pirmoje eilėje jam skirtas. Tačiau knyga lygiai įdomi ir patraukli ir suaugusiam. Subtilumų mėgėjams norisi priminti, kokių gelmių V. Tamulaitis pasiekia šlapio auto, menturio, numuštos ąselės simbolikoje. "Bet kam rūpi, kad kažkur ten kampe dūsta ligos kankinamas lininis autas, taip gražiai seselių apdainuotas, baltos drobės rietimu išaustas, mėlyna jūra žydėjęs" (I, 23).

Ir košėtas menturis atsimena žydėjimo metus, ir ąselei liūdna, kad jau gyvenimas pasibaigė . . .

"Svirplio muzikanto kelionės" išleistos dviem knygomis, bet būtų geriau, kad visą veikalą turėtume vienoje knygoje. Aldonos Simutytės iliustracijos turtingos, tik gal kiek per abstrakčios. Spauda graži, tik formatas nėra visai patogus. Žinoma, tokią knygą reikėtų įrišti kietuosna viršeliuosna — ji verta to. Visoje knygoje yra 20 pasakojimų. Pats turtingiausias — Saulės šokėjų vestuvės. Lyriškiausias — Atsisveikinimas. Labiausiai intriguojantis — plėšikų vestuvės (keli skyriai). Pasitaiko ir silpnesnių vietų — ten, kur autorius ištęsia pasakojimą: kelionė į Kauną, svirplio galvojimas apie pabėgimą iš plėšikų nelaisvės. Kai kurie sutrumpinimai, išbraukimai būtų buvę knygai naudingi. Ir pats svirplys yra per didelis pagyrūnas. Ar ne geriau, kad kiti veikėjai apie jo sugebėjimus kalbėtų?

Vyt. Tamulaitis gyvena Kanadoje, ir "Svirplio muzikanto kelionės" yra jo pirmoji knyga šioje pusėje Atlanto. N. Lietuvoje autorius leido knygą po knygos, už "Skruzdėlytės greitutės nuotykius" (1936) buvo gavęs premiją. Vokietijoje išleido pasakojimų rinkinį "Sugrįžimas". Džiaugdamiesi Svirplio kelionėmis, norėtume autoriui palinkėti, kad dar daug panašių knygų parašytų.

(**Vyt. Tamulaitis**, SVIRPLIO MUZIKANTO KELIONĖS, I d. 86 psl., kaina 2,50 dol., II d. 116 psl., kaina 3 dol. Išleido Eglutė 1960 m. Dailininkė Aldona Simutytė).

Pranas Naujokaitis

MOKSLAS

LIETUVIŲ KALBOS VEIKSMAŽODŽIŲ ASPEKTAI

L. Dambriūnas, LIETUVOS KALBOS VEIKSMAŽODŽIŲ ASPEKTAI. Bostonas, Lietuvių Enciklopedijos Leidykla (1960) 160 psl.

Šis L. Dambriūno darbas nagrinėja vieną specialią lietuvių kalbos veiksmažodžių sintaksės sritį —vad. aspektus, t.y. tas veiksmažodžių ypatybes, kuriomis pasakome, ar veiksmas vyksta, trunka ar jis yra kaip nors pasibaigęs, atliktas. Pirmieji veiksmažodžiai, autoriaus vartojamu terminu, yra imperfektyviniai (pvz. **ėjo**), antrieji — perfektyviniai (pvz. **atėjo**). Ta sritis ligi šiol mūsų praktinėse gramatikose tik trumpai tebuvo užsimenama, o specialistų kalbininkų — ypač G.K. Uljanovo, F.F. Fortunatovo, J. Endzelyno, J. Safarevičiaus, E. Fraenkelio ir kt. — tik kai kurie tos srities dalykai tebuvo kelti bei daugiau ar mažiau panagrinėti. L. Dambriūnas šiame darbe žengia žingsnį į priekį: nagrinėja apskritai visą lietuvių kalbos veiksmažodžių aspektų sritį, tik ją apsiribodamas dabartine kalba, nesileisdamas į istorinį dalyko nagrinėjimą.

Iš pradžių autorius kalba apie aspekto sąvoką, kuri dar nėra visai nusistojusi kalbotyrinėje literatūroje, ligšiolinius lietuvių kalbos aspektų tyrinėjimus, o toliau aspektų klausimą nagrinėja atskirose veiksmažodžių kategorijose (laikuose, nuosakose ir t.t.), nes aspektas jose gali įvairuoti (pvz. esamojo laiko lytis **ateina** yra imperfektyvinio aspekto, o būtojo laiko **atėjo** — jau perfektyvinio). Knygos gale duodama kitų tyrinėtojų aspektų nagrinėjimo kritika, lietuvių kalbos aspektų palyginimas su lenkų kalbos aspektais ir angliška veikalo santrauka.

Autorius šiuo savo darbu yra davęs nemažą įnašą į lietuvių kalbos aspektų nagrinėjimą, tuo būdu pastūmėdamas šios srities tyrinėjimą į priekį. Tą jis padarė plačiau aprėpdamas sinchroninę (aprašomąją) šio dalyko sritį, atitaisydamas kai kurių kitų tyrinėtojų klaidas ir aiškindamas kai kuriuos dalykus, kurie kitų neaiškinti bei neišaiškinti. Veikalo teigiamybės yra ir palyginti aiškus bei logiškas dalyko dėstymas ir stilius.

Šis L. Dambriūno darbas, žinia, būtų išėjęs dar geresnis, jei autorius būtų galėjęs jam atsidėti normaliomis tyrinėtojo sąlygomis. O dabar, kaip ir pats pažymi, jis tėra parašytas beveik vien atspėjamu laiku nuo kasdieninių darbų, ne visus teturint po ranka reikalingus svarbesniuosius šaltinius bei veikalus. Todėl tam tikri trūkumai, kaip ir autorius pats primena, tokiomis sąlygomis neišvengiami, nors esminių, didesnių trūkumų darbe ir nėra iškilę. Vienas antraeilių trūkumų pvz. būtų tas, kad autorius nėra nuogrundžiau ir nuosekliau išnagrinėjęs kai kurių dar neišryškėjusių tiriamojo dalyko klausimų. Atrodo, kad autorius pilniau išdėstė tuos dalykus, kurie jau plačiau tirti ir aiškesni pasidarė, o ties tais, kurie mažiau tyrinėti, ir pats ilgiau nesustoja, bent sistemingiau jų nesprendžia. Pvz. autorius pastebi, kad esą veiksmažodžių, kurie tiek su priešdėliais, tiek be jų galį būti vartojami ta pačia reikšme (pvz. **nusileisti** žemyn : **leistis** žemyn) ar beveik ta pačia reikšme. Jis keliose vietose tokiems bei panašiems atvejams aiškinti mėgina surasti čia vieną, čia kitą pagrindą, užuot visą problemą plačiau užsieidamas ir nuosakiai mėgindamas ją išdėstyti. Čia autorius panašius klausimus perdaug schematiškai tepaliečia; pasigendame konkretesnio kalbinių reiškinių aiškinimo, daugiau atsižvelgiant į kai kurių lyčių vartosenos realinę aplinką: liaudinis (taigi ir mažiau suracionalintas) ar inteligentinis (taigi raciona-

ATSIUSTA PAMINĖTI

Balys Sruoga: MILŽINO PAUNKSMĖ. Trys plokštelės. Montrealio Lietuvių Dramos Teatras, Įrašyta į plokšteles 1960 m. Montrealyje, R.C.A. Victor Studijoje. Režisūra — **Felicija Sideravičiūtė**. Garsų efektai —**Zigmo Lapino**.

Antanas Škėma: ČELESTA. Išleido "Nida" Londone 1960 m., 70 p., kaina 1 dol. Knyga gaunama šiuo adresu: Nida Book Club. 1 Ladbroke Gardens, London, W. 11, Great Britain.

R. Spalis: ALMA MATER, apysaka, išleido "Viltis" 1960 m., 434 p., kietais viršeliais, Kaina nepažymėta.

Alė Rūta: ŽVAIGŽDĖ VIRŠ GIRIOS romanas. Išleido "Darbininkas", 1960 m., spaudė Pranciškonų spaustuvė Brooklyne, 374 p. Kaina; 4 dol. Gaunama šiuo adresu: Darbininkas, 910 Willoughby Ave., Brooklyn 21, N.Y.

TANNENBERG. By **Constantine R. Jurgėla, Ph. D.** Published by Lithuanian Veterans Association "Ramovė", New York, 1961. 104 p. Price $2.00.

ATEITIS. 1911-1961. Nr. 2. Vasaris. Numeris skirtas "Ateities" 50 metų sukakčiai paminėti.

STUDENTŲ GAIRĖS. 1961 m. N.Y. 103 p. Red. **T. Remeikis.**

SPORTAS. Nr. 1-2. 1961 m. kovas. Red. **Kęstutis Čerkeliūnas.**

KNYGŲ LENTYNA. Nr. 5 (119). 1960 m. Red. **A. Ružancovas** ir **Br. Kviklys.**

lesnis) duomuo, paimtas iš vienokio ar kitokio žanro kūrinio, vienokio ar kitokio konteksto, vieno ar kito rašytojo ir t. t. Kaip jau W. Haversas (Handbuch der erklaerenden Syntax, 1931) yra plačiau dėstęs, sintaksinio ir apskritai kalbinio reiškinio bei jo kilmės sąlygų ir akstinų iškėlimas yra tikrasis kelias į tokio kalbinio reiškinio aiškinimą. Toliau, nors autorius apskritai yra tikslus savo išsireiškimuose, kai kur vis dėlto to tikslumo ir pasigendame. Pavyzdžiui, nurodydamas, kad kai kurie veiksmažodžiai su **pa-** ir kai kuriais kitais priešdėliais gali būti vartojami be jokio reikšminio skirtumo, cituoja ir **padvėsti - išdvėsti - nudvėsti.** Aišku, kad tarp **padvėsti** ir **išdvėsti** yra tam tikro reikšmės skirtumo: jei pvz. galime pasakyti, kad karvė **nudvėsė** arba karvė **padvėsė** tam pačiam reikalui, tai jau negalima pasakyti tam reikalui, kad karvė **išdvėsė** (bet jau vėl galima sakyti: karvės **padvėsė**, karvės **išdvėsė**, nors, rodos, ir čia nevienur gali būti jaučiamas tam tikras skirtumas). Panašiais atvejais autorius tik kai kuriomis progomis tepažymi, kad veiksmažodžio aspektas priklauso ir nuo to, kurią to veiksmažodžio reikšmę kuriuo atveju turėsime galvoje, bet pavyzdžių grupėse tokios reikšmės paprastai neišskiria, nespecifikuoja.

Kalbinis reiškinys labiau paaiški lyginamas su kitomis, ypač tos pačios giminės kalbomis. Autorius dažnai lietuvių kalbos veiksmažodžių aspektus lygina su slavų (ypač lenkų, rusų) kalbų aspektais, bet apskritai nelygina su kitomis baltų kalbomis (ypač latvių). Žinoma, metodinė pirmenybė priklausytų pastarajam lyginimui, nes kitos baltų kalbos juk yra artimesnės lietuvių kalbai negu slavų kalbos.

Labai būtų pravertusios ir nagrinėjamųjų veikale žodžių rodyklės.

Dar pasigendama L. Dambriūno darbe (ypač, kad tai yra kalbininko darbas) didesnio dėmesio atkreipimo į lietuviškąją terminiją. Autorius tevartoja bemaž vienus nelietuviškuosius pagrindinius terminus: **imperfektyvinis, perfektyvinis aspektas, ingresyviniai, momentiniai, punktiniai veiksmažodžiai** ir kt. Jis net neužsimena, kodėl nelinkęs čia bent kai kuriais atvejais pasinaudoti kad ir Jablonskio gramatikoje vartojamais terminais (jei, prireikus, kai kuriuos jų ir savaip apsibrėžus). Ypač lauktume lietuviškų terminų vartojimo dėl to, kad autorius retkarčiais jais ir yra pasinaudojęs, paprastai skliausteliuose įdėdamas ir "tarptautinius" atitikmenis, kaip **pradžios** (ingresyvinis) **veikslas, kartotinis** (iteratyvinis) **veikslas** ir kt. Kodėl pvz. negalima būtų vienus iš pagrindinių šio darbo terminų — **perfektyvinį** ir **imperfektyvinį aspektą** — lietuvinti? Jei Jablonskio **įvykio** ir **eigos** terminai autoriui atrodo netikslūs, tai, pagal paties autoriaus aspektų sąvokos žymes, atrodo, gerai tiktų pvz. **baigminio** ir **trukminio** aspekto terminai (jei jau **veikslo** jis nenorėtų čia "aspektui" pasivaduoti, nes **veikslą** Jablonskis praktiškai vartojęs platesne prasme, apimdamas juo ir tai, ką vok. vadina **Aktionsart**, nors autorius ir pripažįsta, kad paties jablonskinio **veikslo** apibrėžimas atitinkąs aspekto sąvoką).

Šitokie antraeiliai trūkumai tačiau nesumenkina autoriaus darbo esmės. L. Dambriūno tyrinėjimas praturtina lietuvių kalbos mokslą: veikalas ne tik pateikia savų dalyko aiškinimų bei kitų tyrinėjimų kritikos pastabų, bet taip pat bus akstinas ir tolimesnėms diskusijoms bei tyrinėjimams.

Šis Dambriūno darbas yra gavęs "Aidų" žurnalo premiją, kurios komisijoje dalyvavo ir vienas kalbininkas (dr. Pr. Skardžius) ir kuri yra pažymėjusi, kad veikalas esąs "stambus indėlis ne tik į lietuvių kalbos, bet ir į bendrąjį kalbos mokslą".

P. Jonikas

RELIGINIS GYVENIMAS

VISUOTINIS BAŽNYČIOS SUSIRINKIMAS

Nepaprastas įvykis auga ir sparčiai bręsta visame pasaulyje. Prieš dvejus metus šv. Pauliaus Atsivertimo šventėje, po iškilmingų pamaldų bazilikoje, kuri apgaubia šio Tautų Apaštalo kapą, neseniai išrinktas popiežius Jonas XXIII išreiškė valią sušaukti visuotinį Bažnyčios susirinkimą. Šis paskelbimas buvo labai netikėtas, bet ypač nustebino tuos žinovus, kurie iš šio "laikino", nes jau senyvo amžiaus, šv. Petro įpėdinio nelaukė didesnės iniciatyvos. Žinia žaibu aplėkė žemės rutulį, sukeldamą didžiulį dėmesį, ir tai ne vien tik katalikų tarpe.

Kad įvykis nėra eilinis, matyti jau iš to, jog veik dviejų tūkstančių metų Bažnyčios gyvavime tokių susirinkimų yra skaičiuojama tik dvidešimt, be pačių apaštalų dar Jeruzalėje duotojo pavyzdžio, kurį aprašo pirmaeilis Bažnyčios istorijos šaltinis—Luko Evangelisto "Apaštalų darbai" (Act. 15). Paskutinis iki šiol toks susirinkimas buvo 1869-70 metų visuotinė Vatikano Santaryba, o prieš tai reikia sugrįžti net gerus tris šimtus metų, iki garsiosios Tridento (Trent) Santarybos (1545-63).

1. Santaryba ir jos autoritetas.

Visuotinoji Bažnyčios Santaryba (žiūr. **Liet. Enciklop.** XII,311-313) yra visam katalikiškajam pasauliui atstovaujančių, savą valdymo ir mokymo galią turinčiųjų vyskupų ir kitų įteisintų asmenų susirinkimas visos Bažnyčios reikalams svarstyti bei nutarti, šaukiant ar bent pritariant ir, asmeniškai ar per atstovus, pirmininkaujant bei nutarimus tvirtinant teisėtam Kristaus Vietininkui —popiežiui.

Tai yra ryškiausias atvejis, kur turi būtinai galioti Kristaus dieviškasis pažadas neapleisti niekad savo išrinktosios Sužadėtinės — Bažnyčios (Mat. 28, 18). Neatšaukiamai galutini Santarybos sprendimai tikėjimo ir doros dalykuose yra pilnai paremti paties Dievo autoritetu ir dėl to visiškai neklaidingi. Tai yra augščiausias Bažnyčios mokymo galios pasireiškimas, kaip ir vieno paties popiežiaus, taip pat gana retas, ypatingiausias pasisakymas "ex cathedra". Kas kad ir vieną tokį nutarimą sąmoningai atmestų, tuo pačiu save atskirtų iš Bažnyčios vienybės su Kristumi, nes būtų paneigęs paties Dievo autoritetą.

Čia reikia tačiau prisiminti ir tai, ką net po Pijaus XII enciklikos "Humani generis" (1950.VIII.12) dar bando kartais neigti kai kurie, nors ir nešioją kataliko vardą. Ir negalutiniams Bažnyčios sprendimams bei pagal įvairuojančias aplinkybes duodamiems sąlyginiams nurodymams pilnai galioja Kristaus žodis: "Kas jūsų klauso, tas manęs klauso, kas jus niekina, mane niekina" (Luk. 10, 16). Čionai tiktai nėra neklaidingumo, bet teisėtam autoritetui privalomo klusnumo reikalas.

Ir prigimties tvarka, paeinanti iš to paties Dievo autoriteto, pažįsta panašiai griežtą įpareigojimą paklusti tėvams šeimoje, teisėtai valdžiai valstybėje, nors nei tėvai, nei valstybės valdžia nėra neklaidingi. Yra ta-

čiau čia ir skirtumo, ir tai net esminio. Valstybės valdžia, ypač demokratinėje santvarkoje, yra, galutinėje sąskaitoje, priklausoma nuo piliečių, kurie yra jos teisėti apsprendėjai. Bažnyčios turimos galios ateina visai nepriklausomai nuo jos narių, iš paties To, kuris ją dieviškąja teise įsteigė ir kuris yra sau vienam rezervavęs teisę būti jos augščiausiųjų autoritetų žemėje teisėju.

Be to, vis reikia atsiminti, kad Bažnyčios veiksmų visumą lydi, kaip tai paliudija ir jos istorija, ypatinga Apvaizdos globa. — "Dievas rašo tiesiai ir ant kreivų eilučių".

Žinoma, tas pats autoritetas gali pasireikšti įvairiai: ne vien tik įsakymo ar nurodymo, bet ir patarimo, pageidavimo bei kitais būdais. Pagal tai kinta ir įpareigojimo laipsnis, kuris gali būti net labai skirtingas, tačiau iš Dievo paeinančio autoriteto pripažinimo principas kiekvienu atveju turi likti nepažeistas visoje savo apimtyje. Yra labai svarbu tai giliai įsisąmoninti ypač dabar, su visais gyvaisiais Bažnyčios nariais besiruošiant šiam didžiajam įvykiui, kuris gal kokiam šimtmečiui daug ką nulems Dievo Bendruomenės žemiškojoje kelionėje į amžinybę.

2. Pasiruošimo eiga.

Nuaidėjus pirmajai žiniai apie visuotinį susirinkimą ir iš visų pusių, net ir už Bažnyčios ribų, ateinant džiugiai viltingiems atgarsiams, Jonas XXIII tų pačių 1959 metų Sekminių — Šventosios Dvasios Atsiuntimo šventėje paskyrė pirmąją Santarybos parengimo komisiją, kuri tuoj ėmėsi rinkti mintis bei pasiūlymus iš viso pasaulio vyskupų, iš pačios Romos Kūrijos įstaigų ir iš katalikiškųjų augštųjų mokyklų. Į centrą susirinko per 2000 pavienių bei kolektyvių atsakymų, kuriuos reikėjo išnagrinėti, sugrupuoti bei sintetizuoti pagal atskiras tautas ir bendroje apžvalgoje. Medžiagos yra suplaukę tiek, kad, tariant šios komisijos sekretoriaus žodžiais, jos užtektų ne vienam, bet dešimčiai visuotinių susirinkimų. Čia iškyla būtinas reikalas atrinkti iš visos medžiagos tai, kas yra svarbiausia ir neatidėtina.

Ši pirmoji komisija atliko savo didžiulį darbą per metus laiko, taip, kad 1960.V.5 dieną, vėl Sekminių šventėje, Jonas XXIII galėjo įsteigti komisijas jau pačiam tiesiogiam susirinkimo parengimui. Jų uždavinys yra studijuoti popiežiaus parinktus klausimus, atsižvelgiant į vyskupų išreikštus pageidavimus ir Romos Kurijos įstaigų pasiūlymus, remiantis taip pat augštųjų mokslinių institucijų patiekiamomis studijomis. Komisijos yra šios: 1) Teologinė, 2) Vyskupijų valdymo ir vyskupų, 3) Dvasiškijos ir tikinčiųjų tvarkymo, 4) Vienuolių, 5) Sakramentų tvarkymo, 6) Šventosios liturgijos, 7) Studijų ir seminarijų, 8) Rytų Bažnyčioms, 9) Misijoms, 10) Pasauliečių apaštalavimo (visiems klausimams, liečiantiems religinę ir socialinę katalikiškąją akciją), 11) Ceremonialo. Pirmininkais yra paskirti Kurijos kardinolai; sekretoriais, nariais ir patarėjais — kompetentingi Bažnyčios vyrai iš įvairių kraštų bei tautų. Jų bendras skaičius jau viršija septynis šimtus. Sudėtis yra tikrai visuotinė. Iš lietuvių dalyvauja patarėjo teisėmis Vyskupijų valdymo ir vyskupų komisijoje J.E. vysk. V. Brizgys.

Šalia specialių komisijų yra įsteigtas ypatingas sekretoriatas ryšiams su krikščionimis nekatalikais. Ši įstaiga sukėlė visų didžiausią susidomėjimą ir aibes komentarų visame pasaulyje. Kitas sekretoriatas yra skirtas spaudos, radijo, TV, kino ir kitoms moderniųjų minties skleidimo priemonių problemoms. Finansiniu bei techniniu susirinkimo ruošimu rūpinasi Administracijos sekretoriatas.

Visų šių organų veiklai vadovauja ir ją koordinuoja centrinė Santarybos rengimo komisija, kuriai pirmininkauja pats popiežius. Jo dešinioji ranka šiame darbe yra centrinės komisijos sekretorius, vienas žymiausių Romos Kurijos juristų, neseniai pakeltas tituliniu arkivyskupu, Mgr. Pericle Felici. Pereitą vasarą, daug kam tuo metu atostogaujant, popiežiaus asmeniškoje vadovybėje virė darbas, įgalinęs pradėti komisijų veikimą jau prieš oficialią jų veiklos pradžią. Uolūs darbai dabar vyksta dar platesniu mastu, bet be triukšmo, tyliai. Visi talkininkai yra saistomi griežto tarybinės diskrecijos priesaikos.

Pačios santarybos data priklausys nuo parengiamojo darbo eigos, tačiau pagrįstai laukiama jos jau ateinančiais metais. Tai ketina būti pats didžiausias iki šiol Bažnyčios susirinkimas, nes ir pati Bažnyčia yra šiandien išaugusi kaip dar niekad. Santarybos tikslas yra, pagal paties popiežiaus Jono XXIII mintį, atnaujinti krikščionijos veidą Sekminių Dvasioje, plačiai atsižvelgiant ir į gyvenamojo laiko reikalavimus. Visa eilė problemų, kurios negalėjo būti išspręstos paskiromis pastangomis, turės čia rasti visuotinį atsakymą.

Kristaus Vietininkas ir apaštalų įpėdiniai — vyskupai dabar nuolat kreipiasi į visus geros valios tikinčiuosius su raginimais dalyvauti visos Bažnyčios pasiruošime šiam naujam Sekminių įvykiui savo maldomis bei aukomis, o, kas gali, ir kitokia savo kompetencijos parama, gyvai ir sąmoningai jaučiant visų vienybės Kristuje reikalą.

J.R.

ČIKAGOS PAULISTŲ CHORO PASIRODYMAS

Pasaulinio masto berniukų chorai Europoje yra žinomiausi: Vienos berniukų (Wiener Knaben) choras Austrijoje, Dom Spatzen (Katedros žvirbliai) Vokietijoje, Regensburge, ir Paryžiaus berniukų choras. Amerikoje berniukų chorų yra keletas. Vienas iš tokių — Paulistų choras, vadovaujamas Tėvo E. O'Malley, Marijos Augštesnės Mokyklos auditorijoje Čikagoje š.m. kovo 5 d. davė koncertą. Rengė Tėvų Marijonų rėmėjai.

Tarp Vokietijos berniukų choro ir Paulistų choro yra daug bendro, bet taipgi ir daug skirtumo (kalbu apie Regensburgo chorą, nes su juo teko arčiau susipažinti). Bendras bruožas yra šis: ir vienur ir kitur kreipiamas griežtas dėmesys į frazavimus, niuansavimus, tono aiškumą, ansamblio darnumą ir t.t.

Bet, kaip minėta, turi ir principinių skirtumų, pvz.: Tikslas. Regensburge siekiama, kad iš jų padarius dirigentus, gimnazijų mokytojus. Tam tikslui laikas nuo laiko berniukams leidžiama diriguoti chorui. Paulistai ruošiasi vien koncertams. Regensburgo vaikai gyvena specialiai įrengtame bendrabutyje ir muzikos pamokų turi kas dieną. Paulistai gyvena pas savo tėvus, mokosi bendroje mokykloje, į repeticijas susirenka tris sykius savaitėje. Regensburgo vaikai muzikoje yra tiek ištobulinti, kad ekrane su elektros pagalba ūmai parodžius bet kokį intervalą (padidintą, pamažintą, deciminį, undeciminį, visuose raktuose), vaikas jį paima iš karto. Gaidas skaito iš lapo, prima vista. Paulistai gi mokomi tik tiek, kad būtų geri choristai, gerai suprastų ir skaitytų gaidas ir giedotų be klaidų; taipgi — kad turėtų gerą intonavimą, aiškią tarseną ir t.t.

Regensburge mutacijos periode vaikams neleidžiama giedoti pilnu balsu, kad balsas neišvargtų. Paulistai gi mutacijos periode pervedami į tą balsą, kuris jam yra lengviau dainuojamas (pvz.: sopranas perveda-

VISUOMENINIS GYVENIMAS

ATSIMINKIME 1941 BIRŽELIO 23!

Šiemet birželio 23 sueina dvidešimt metų nuo lietuvių tautos sukilimo, kuris pašalino sovietinę okupaciją, paskelbė nepriklausomos Lietuvos laikinąją vyriausybę, perėmė krašto administraciją anksčiau, nei karo eigoje pasirodė pirmieji vokiečių kariai.

Sukilimas buvo pirmas lietuvių ginkluotos rezistencijos išsiveržimas. Nuo tada lietuvių tauta nesiliovė priešinusis okupacijoms. Keitėsi okupantai, keitėsi pasipriešinimo žmonės ir organizacijos, keitėsi pasipriešinimo formos ir metodai, keitėsi net pozicijos, kuriose pasipriešinimas aštriausiai reiškėsi ar tebesireiškia. Nepakitusi betgi liko dvasia, iš kurios tekėjo pasipriešinimo veiksmai; dvasia, kuri reiškė pasiryžimą gyventi ir kurti lietuviškai, kuri reiške pasiryžimą gintis nuo smurtu primetamo svetimo gyvenimo turinio ir stiliaus.

Sukilimo negali nutylėti nė okupantas. Sukilimo sukaktis pakurstė okupanto pastangas juodinti sukilimą, apkloti jį melais. Sukilimo sukaktis erzina okupacijos agentus, nes pats sukilimo faktas nepaneigiamai liudija, kad:

Sukilimas išreiškė visuotinį lietuvių tautos troškimą nusikratyti svetima okupacija; demaskvo ir sovietinį melą, kad lietuvių tauta buvo savanoriškai prašiusis priimama į Sovietų Sąjungos vergiją.

Pasiryžimas sukilti už nepriklausomybės atstatymą buvo be kompromisų. Jo nepalaužė ir nacinės Vokietijos įspėjimai, paskum grasinimai ir represijos. Tai sugriovė ir sovietinį mitą, kad sukilimą rengę "hitlerininkai".

Sukilimui vadovavusios organizacijos vadų, pačių pirmųjų, išvežimas į kacetą, kaip ankstesnės ir vėlesnės sovietinės deportacijos, patvirtino, jog nacinė Vokietija ir jos sąjungininkas Sovietai ėjo tuo pačiu keliu — kalėjimais, deportacijomis, žudymais gniaužė lietuvių laisvės siekimą. Nors Sovietų Sąjunga dirbtiniais teismais Lietuvoje dabar stengiasi pridengti savus nusikaltimus nuo pasaulio akių, tačiau šimtų tūkstančių deportavimas, tūkstančių nužudymas, išniekinimas aikštėse tų, kurie nenusilenkė smurtui; tebevykdomas sąžinės, minties, kūrybos, tikėjimo ir jo skelbėjų prievartavimas; agentų pristatymas ganytojais ir kitos klastos — virsta didžiu šauksmu, kad sovietinis nusikaltimas susilauktų taip pat naujo Niurnbergo.

Atsiminkime 1941 birželio 23! — tokio skatinimo balsai mus pasiekė iš Europos ir Amerikos bičiulių bei kitų lietuvių. Manome, būtų prasminga ir tikslinga anuos individualius balsus paversti bendru kolektyviniu balsu, kuris nubanguotų per visą laisvų lietuvių bendruomenę. Imamės tad iniciatyvos kviesti asmenis ir kolektyvus, kad sau prieinamu budu 1941 birželio sukilimo idėją padarytų gyvą savoj aplinkoj.

Spaudos pasisakymai, specialūs minėjimai ar trumpas sukilimo prisiminimas tinkamu žodžiu mokykloje, organizacijos susirinkime, studijų savaitėje gali virsti tarp mūsų nauja minties šviesa ir panaujinta valios stiprybe kovoje už laisvę Lietuvoje.

Tegul sukilimo atminimas išsaugoja pasipriešinimo idėją šviesią ir laisvą nuo oportunistinio kolaboravimo pagundų.

Tegul pažadina mūsų intensyvų dėmesį Lietuvos žmonių gyvenimui ir kūrybai kaip tos pačios nepriklausomos dvasios prasiveržimui.

Tegul sukelia pagarbą pasipriešinimo eigoje žuvusiems — pagarbą tiek visuotinę, kiek visuotinis buvo entuziazmas, kai 1941 birželio 23 rytą išgirdo prabilus Kauno radiją Nepriklausomos Lietuvos vardu ir seniai pasiilgtus, nes draudžiamus, žodžius: "Lietuva, Tėvyne mūsų. . . ."

Lietuvių Fronto Bičiulių Taryba

---

mas į altą, altas į tenorą, tenoras į bosą); tiktai neleidžia jam pervargti.

Atlikinėjant senųjų klasikų veikalus, dirigentai stengiasi neįvesti į chorą vaikų, kurie turi ryškiai vibruojantį balsą. Vienok Vienos berniukų choras turi ir solistų, ypač— atliekant kalėdines giesmes.

Tiesa, eiliniam klausytojui toks choras ilgainiui gali atrodyti per monotoniškas. Bet įsigilinę į tą stilių ir įsiklausę į patį atlikimą, pajusime esą apsupti angeliško giedojimo, kuris yra švelnus, lyg pavasarinis vėjelis. O jų laikysena scenoje, scenos disciplina nesutrukdys klausytojui įsigilinti į šio tembro menišką stilių.

Šiame rečitalyje choras atliko 10 dalykų dvasinio turinio ir 10 dalykų pasaulinio.

Vaikų balsai aiškūs, tiesūs. Sopranai, pvz., augštąsias gaidas atlikinėjo tarsi fleitos. Niuansavo sklandžiai, sforzando atlikinėjo neperdėdami.

Apskritai Paulistų choras padarė gerą įspūdį.

Juozas Bertulis

Los Angeles lietuvių namai

LAIMĖJIMAI LIETUVIŲ TAUTAI?

1960.XI.12 d. "Drauge" Alg. Gust. pranešė, kad rašytoja Alė Rūta įtraukta į Hollywoodo tarptautinių spaudos atstovų sąrašus ir gavusi filmų korespondentės teises. Ta proga korespondentas štai kaip pranašauja:

"Kas žino, gal sekančių metų bėgiuose jinai pradės laimėti premijas iš Hollywoodo kaip rašytoja, kaip gerųjų filminių kūrinių autorė. Tai būtų laimėjimas visai lietuvių tautai, žinomas visame pasaulyje. Savo kūryba Alė Ruta, manytina, stengtųsi įnešti lietuviškos tematikos Hollywoodan".

Kad ir linkėdami Alei Rūtai tų sėkmių, tačiau turime pastebėti, kad šitokios rūšies pranašystė gali būti nemaloni šiai kūrybingai, produktyviai ir nepretenzingai rašytojai. Bet tai dar nėra taip bloga, nes paliečiamas atskiras, kad ir labai simpatingas asmuo. Daug blogiau, kad klaidinama visuomenę. Gavimas teisių į studijas, sekti filmavimo procesą, dalyvauti vad. "preview" seansuose, nusifotografuoti su filmų aktoriais nėra dar ypatingas laimėjimas. Ir tai dar nėra kelio pradžia į filminių kūrinių rašytojus. Filmų bendrovės didžiųjų šio krašto laikraščių filmų kritikams ir recenzentams išmoka milžiniškas pinigų sumas. Juk tai reklamos reikalas. Gi jei atsiranda kas tą reklamą daro veltui, toks asmuo priimamas be ypatingų sunkumų.

Tam tikra prasme Alės Rūtos įsijungimas į filmų recenzentų eiles yra laimėjimas, nors ir ne lietuvių tautai, tai lietuviškai spaudai. Jos filmų vertinimai parašyti kultūringu stiliumi, išsamūs, kritika remiama etikos ir estetikos normomis.

Autoreklama reprezentacijos sąskaiton

Jei tokia "informacija" būtų atskiras izoliuotas atvejis, vargu būtų prasminga dėl to pasisakyti. Tačiau šios rūšies visuomenės klaidinimas tęsiasi jau keleri metai, ir jam turi būti padarytas galas.

Kas sekė ir sielojosi lietuviškos kultūros reprezentacijos galimybėmis Amerikoje, prieš kelerius metus tame pačiame "Drauge" matė, turbut, to paties Alg. G. kvietimą lietuviams rašytojams siųsti jo adresu savo kūrinius, nes jo protekcija tiems kūriniams galį būti lemta tapti filmais ir pasirodyti viso pasaulio kino ekranuose. Kvietimas patrauklus kūrėjams, galimybių pažadai imponuoją visuomenei. Iš to paties G. vėlesnių pasisakymų spaudoje, jo kvietimu susidomėjimas buvęs didelis ir atsiliepusiųjų skaičius gausus.

Praėjo, turbut, keli mėnesiai ar kokie metai, "Draugo" kultūriniame priede pasirodo G. pasikalbėjimas su žinomu televizijos muzikinės programos vedėju Lawrence Welk, o po to G. kvietimas lietuviams kompozitoriams: siųskite man savo kompozicijas. Aš tarpininkausiu, kad jos nuskambėtų per Amerikos televizijos tinklą ir jų klausytųsi bene 60 milijonų žmonių.

Kad savo autoritetą sustiprintų, šis Hollywoodo korespondentas irgi "Draugo" kultūriniame priede po alarmuojančia antrašte vėl skelbė, kad per filmų artistus užtikęs pėdsakus, esą kožkoks, miręs aktorius lietuviams palikęs šimtus milijonų dolerių. Dienraščio skaitytojams pažadėjo nuvykti į testamento palikimo vietą, regis, Santa Barbara, Calif. ir viską ištirti. Žinoma, visi pažadai neišėjo iš autoreklaminės fazės, ir niekas apie tuos "milijonus" daugiau ir nebegirdėjo. Verži G. autoreklaminė ambicija praeina beveik pro visų krypčių lietuvių laikraščių redakcijas, o nuotraukos su visokiomis "pasaulio garsenybėmis" puošia vieno iliustruoto žurnalo beveik kiekvieną numerį.

Kultūrinio gyvenimo anamolija

Ką visa ta mūsų kultūrinio gyvenimo anamolija reiškia? Visi augščiau minėti faktai nėra esminė blogybė, o tik ženklai, vedą į patį blogybės šaltinį. Jie rodo, kokioje apverktinoje padėtyje yra kai kurios mūsų tautinės kultūros reprezentacijos sritys. Jos paliktos visiškai privačiai iniciatyvai.

Mūsų dailininkai su situacija įstengė susidoroti. Jiems ir buvo lengviausia. Stipriam kūrėjui užteko šiokios tokios iniciatyvos, ir jis įgijo amerikiečių kolegų ir visuomenės pripažinimą: jiems skiriamos specialios stipendijos, kviečiami į tarptautines parodas, jų darbus įsigyja muziejai, meno galerijos, privatūs kolekcionieriai. Daug mūsų dailininkų profesoriauja meno mokyklose. Sunkiau sekasi reprezentuotis intelektualinio ir ypač dailiojo žodžio kūrėjams. Žinant nuostabią filmų ir televizijos galią pasiekti nesuskaitomus milijonus protų ir širdžių, prasiveržimas šioje srityje būtų itin reikšmingas. Juk neprigaudinėsime savęs tardami turį geresnių dailiojo žodžio kūrėjų už daugelį įvairių profesionalų "screenwriteriu", kurių dažnai labai menkos vertės dalykai pasirodo ekranuose. Ar ne tą patį būtų galima pasakyti apie mūsų muzikus-kompozitorius. Mes turime pakankamai šios rūšies kultūrinių vertybių, tik nežinome kelių ir būdų ir rimtai nejieškome priemonių iškelti jas į didžiąją viešumos sceną.

Pavykę ir nepavykę ėjimai

Jei apsiribosime tik mūsų gyvenamuoju kraštu, tai rimčiausią pasitarnavimą lietuvių liaudies ir individualių rašytojų kūrybai, kartu ir visai lietuvių tautos kultūrai, padarė rašytojas Stepas Zobarskas, paruošęs ir išleidęs pasakų ir novelių rinkinius anglų kalba. Pasisekimą liudija pluoštai recenzijų anglosaksų spaudoje, ir antrosios šių leidinių laidos.. Lietuvių tautos kančių atodūsį plačiausiai pasaulyje paskleidė kun. Longinas Jankus, paruošęs ir įvairiom kalbom išleidęs Sibiro lietuvaičių maldaknygę. Nė vienas nė kitas nesiskardeno savo būsimais žygiais ir nekrikštijo jų "lietuvių tautos laimėjimais, žinomais visame pasaulyje". Ir Zobarskas ir Jankus abu kvalifikuoti savo pasirinktam darbui. Darbai rūpestingai suplanuoti, su ekspertų pagelba paruošti ir puikiai realizuoti.

Alg. G. elgiasi priešingai: "drožia jiešmą, nors briedis dar miške." Ir, deja, briedis nebuvo pagautas. Sakysime, kad mūsų rašytojai būtų G-iui prisiuntę eilę kūrinių. Ką jis su tais kūriniais būtų daręs? Ar G. visus juos kam nors būtų siūlęs, ar atrinkęs? Ar jis jaučiasi pakankamai kvalifikuotas tokią atranką padaryti? Jei ne jis, tai kas tą atranką būtų padaręs? Kiek ir kokių veikalų buvo prisiųsta, niekas nežino, tik tiek žinoma, jog į filmų pasaulį bandoma iki šiol pravesti tokie "lietuviškos tematikos šedevrai", kaip "Algis Trakys ir Taksiukas Šleivys".

Dar blogiau su muzika. Algirdas G. pasišovė tarpininkauti tarp Welk ir mūsų kompozitorių, nepajėgdamas Welkui, kaip pats prisipažino "Drauge", nė vienos lietuviškos melodijos ne tik padainuoti, bet nei paniūniuoti nei pašvilpauti. Tiesa, Welk savo programoje pagrojo vieną lietuvišką valsą, bet tai ir viskas. Daugiau nebenori. Jei siūlomąjį kūrinį būtų specialistų komisija atrinkusi, tai gal tas pats Welk ar kokia kita muzikos agentūra ar programa lietuviškos muzikos būtų ir daugiau panorėję. Iš vis lietuviškos muzikos reprezentantams— instrumentalistam ir vokalistam — žymiai sunkiau negu, sakysime, dailininkams. Jiems sunkiau, ypač pirmuosiuose žingsniuose. Lietuvių visuomenės parama pradžioje labai ir labai reikalinga. Ta-

Jaunųjų dailininkų meno parodos atidarymas Brooklyne, Apreiškimo parapijos salėje. Atidarant parodą, apie modernųjį meną kalbėjo dail. Kaz. Žoromskis. Parodoje savo darbus išstatė: Aldona Simutytė, Vidas Montvila, Vitas Beleckas, Žilevičiūtė ir Romas Sedlikas. Parodą ruošė skautai akademikai. (Nuotrauka Vyt. Mažėlio)

čiau jei po pirmojo pasirodymo ta pati ar kita amerikiečių muzikos agentūra parodo noro tą patį asmenį gauti ir antrą kartą ir jei jo koncertą ruošia jau savo iniciatyva ir finansine atsakomybe, reiškia, jog didysis mūšis jau yra laimėtas. Lietuvių muzikos reprezentacijai atsiveria platesni horizontai.

Šie žodžiai rašomi ne p. G. apkaltinti. Jis eina ta kryptim, kur jį vidiniai impulsai stumia. Šie žodžiai rašomi, kad lietuviškoji visuomenė žinotų tikrąją tiesą: lietuvių autoriaus kūriniui pasirodyti ekrane sąlygos ne tik kad neparuoštos, bet net nepradėtos ruošti. Kas imsis to darbo, turės būti šios srities pionierius. Tas pats su mūsų kompozitorių kūrybos išvedimu iš lietuviškų salių į platesnę viešumą. O tuo reikalu kas nors pagaliau turėtų rimtai susirūpinti, nes ir taip jau perilgai laukta.

Atsparos taškas

Mūsų kūrybinių laimėjimų išnešimui į kinoteatrą ir televiziją turi būti pajieškoti tam tikri atsparos taškai. Filmui veikalo atrinkimu ar neturėtų pasirūpinti Rašytojų d-ja. Gaila, ji šiuo metu saldžiai miega. Stipriai susiorganizavę muzikai turėtų spręsti lietuvių muzikos reprezentacijos problemas. Regis, pirmiausia turėtų būt nusistatyta **kuo** reprezentuotis, o paskui jau —**kokiu keliu** realizuoti tikslą. Rūpestingai turėtų būti telkiami ekspertai, lietuviai ir jų draugai įtakingi amerikiečiai. Spaudos ir uždarose specialistų diskusijose klausimai rimtai apsvarstyti, išgirsti įvairūs pasiūlymai, idėjos ir jų kritika, ir tik tada atsakomybę prisiėmę asmenys turėtų tarti lemiantį žodį.

Jeigu organizuotos kultūrinės reprezentacijos klausimas pajudintinas plačiau, tad šio darbo turėtų imtis Pasaulio Lietuvių B-nės Vyr. Valdyba. Dirva zonduotina ne tik JAV-se, bet taip pat Kanadoje, Vokietijoje, Pietų Amerikoje, Australijoje. Ar lietuvių kultūros reprezentacijai sąlygų tyrimas ir pačios reprezentacijos būdų ir priemonių organizavimas neturėtų tapti Pasaulio Lietuvių B-nės vyriausių organų egzistenciją pateisinąs veiksnys. Vargu Bendruomenės organizacinėje struktūroje PLB Valdyba galės lemti atskirų kraštų Bendruomenių veiklos kryptį ir daugiau ar mažiau ją diriguoti. Kiekvienas kraštas turi specifines veiklos sąlygas, skirtingus uždavinius ir savus priėjimus prie tų uždavinių sprendimo. Lietuvių kultūros reprezentacijos daržas dar tebelaukia patyrusio sodininko. Be priežiūros jis dirvonuoja, želia usnėmis, ir tik kur ne kur, privačios iniciatyvos dėka, augina sveikus kultūrinius medelius. PLB C. V-ba čia turėtų nukreipti visą savo dėmesį: atskiruose kraštuose suorganizuoti kultūrinei reprezentacijai tirti celes, išzonduoti galymybes, nustatyti priemones ir tąsyk pajieškoti kelių tikslams realizuoti. Tuo būdu Pasaulio Lietuvių B-nės Centro Valdyba pateisins savo egzistenciją, sustiprins autoritetą ir vėliau gal ne vien tik kultūriniais klausimais įstengs tarti svaresnį žodį.

Juozas Kojelis

ĮVYKIAI

* JAV Lietuvių Bendruomenės centro valdyba balandžio mėnesį paskelbė Lietuvių Bendruomenės mėnesiu. Paskelbimo rašte sakoma:

"JAV Lietuvių Bendruomenės Centro Valdyba, tikėdama, kad žmogaus dvasinę prigimtį išlaiko ir išreiškia tik tas, kas gyvena ir dirba su savo tauta ir tautai, įžiūrėdama, kad nedaugelio pastangų ir aukų nepakanka lietuvybei, tautinei kultūrai ir jos kūrimo nuotaikoms išlaikyti, kad daugelio permaža arba ir nieku neprisidedama, o kaikurių jau ir sąmoningai sukama į nutautimą; žinodama, kad šio krašto lietuviai turi pakankamai laisvės, dvasinių ir medžiaginių išteklių siekti tautinių tikslų, kurie džiugintų vergiamą tautą ir keltų rūpestį jos priešams, ir kviesdama tautiečius ryžtis šviežiems bei drąsiems posūkiams tėvynės laisvinimo kovoje, bendruomeniniame ir kultūriniame gyvenime, nutarė 1961 m. balandžio mėnesį skelbti JAV Lietuvių Bendruomenės mėnesiu. Tą mėnesį Amerikos lietuviai skatinami: 1) išsamiai susipažinti su Lietuvių Bendruomenės prigimtimi, uždaviniais ir santvarka; 2) įsirašyti ar atnaujinti įsirašymą į savo gyvenamosios vietos Lietuvių Bendruomenės apylinkę; 3) veikliai remti Lietuvių Bendruomenę savo sumanymais, darbai ir pinigais bei dalyvavimu jos susirinkimuose, parengimuose ir rinkimuose."

Balandžio mėnesį ruošiamasi ir Lietuvių Bendruomenės Tarybos rinkimams, kurie įvyks gegužės 13-14 d. JAV vyriausioji rinkimų komisija, sudaryta LB centro valdybos šio sąstato: pirmininkas—R. Skipitis, nariai—dr. K. Drangelis, M. Mackevičius, J. Našliūnas, J. Talalas ir B. Vitkus.

* Pasiryžimas steigti milijoninį fondą lietuvybės reikalams sėkmingai vykdomas. Kovo 19 d. Čikagoje šio fondo steigėjai ir Lietuvių Bendruomenės atstovai išsiaiškino galimus sunkumus, Bendruomenei steigiant "Geležinį Fondą". Nutarta abu šiuos fondus sulieti į vieną ir pavadinti Lietuvių Fondu (Lithuanian Foundation). Tikslas lieka tas pats — sukelti lietuvybės tikslams milijoną dolerių. Fondas veiks Lietuvių Bendruomenės ribose. Milijono dolerių suma skiriama būsimai laisvai Lietuvai, procentai — kultūriniams reikalams tremtyje. Milijoninio fondo iniciatoriai yra kultūrininkai. Tarp jų pagrindinis dr. A. Razma. Kovo 19 d. įvykusiame Bendruomenės ir milijoninio fondo atstovų susirinkime jam pavesta sudaryti 5 asmenų komisiją, kuri rūpinsis tolimesniais Lietuvių Fondo organizavimo reikalais. Numatyta, kad fondo administravime dalyvaus aukojusieji 1000 dol. ir jis bus jų apsaugoje, o palūkanas skirstys komisija, sudaryta iš Liet. Bendruomenės ir aukotojų atstovų. Ieškoma geradarių su 1000 dol., bet priimama kiekviena auka. Fondo idėja visuomenėje randa gyvo pritarimo. Jos įvykdymas mūsų dabartinėse sąlygose laikomas įmanomu. Aukoms siųsti sąskaita atidaryta J. Mackevičiaus banke Standart Federal Savings, 4192 Archer Ave., Chicago, Ill. Einamosios sąskaitos Nr. 89463.

* Balandžio 9 d. Čikagoje iškilmingai pašventintas naujosios Šv. Kryžiaus ligoninės kertinis akmuo. Ligoninę stato Seserys Kazimierietės.

* Pavergtųjų Tautų pirm. V. Sidzikauskas pasiuntė telegramą prez. J. Kennedžiui ir Anglijos min. pirm. Macmillanui, kurie kovo 5 d. tarėsi Vašingtone, kad atsimintų centrinę bei rytinę Europą.

* Brazilijoje uždaryta Lietuvos Pasiuntinybė ir konsulatas. Tai padaryta kovo 11 d.

* Kovo 8 d. suėjo 100 metų, kai gimė aušrininkas ir visuomenės veikėjas dr. Jonas Šliūpas. Sukaktis prisiminta laisvojo pasaulio lietuvių spaudoje. Dr. J. Šliūpas gimė 1861 m. kovo 8 d. Rakandžių kaime, Šiaulių apskrity.

* Kun. dr. Pranas Gaidamavičius - Gaida, mirus dr. A. Šapokai, perėmė redaguoti "Tėviškės Žiburius". Laikraščio redakcijoje jis jau anksčiau dirbo.

* Dr. Povilas Reklaitis, LB Vokietijoje krašto valdybos vicepirm., atvyko į Ameriką Vasario 16 gimnazijos reikalais. Ilgesnį laiką sustojo Čikagoje. Dr. P. Reklaitis meno istorijos klausimais rašo mokslinius straipsnius lietuvių ir kitataučių spaudai.

* Radijo valandėlė "Tėvynės prisiminimai" Toronte veikia jau 10 metų. Jai vadovauja J. R. Simanavičius.

* Balandžio mėn. suėjo 50 m., kai mirė dailininkas ir muzikas Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Mirė jis 1911 balandžio 10 d. Ši sukaktis minima lietuvių spaudoje. Kai kuriose vietose suruošta akademinių paskaitų.

* Patersone kovo 26 d. iškilmingai prakasta žemė naujai Šv. Kazimiero lietuvių parapijos bažnyčiai. Iškilmėse pamokslą pasakė prel. Jonas Balkūnas, pažymėdamas, jog per šį dešimtmetį JAV statoma jau dešimta lietuvių katalikų bažnyčia.

* Liepos 2 d. Čikagoje ruošiama Dainų šventė.

* Dail. Viktoro Vizgirdos tapybos darbų ir vitražų paroda atidaryta Čikagoje Čiurlionio Galerijoje. Atidaryme kalbėjo dr. Juozas Girnius.

* Dail. Telesforo Valiaus paveikslas "Sekmadienis miške" Ontario Karališkame Muziejuje įvykusioje grafikos parodoje laimėjo pirmąją premiją (The Sterling Trust Award). Be to, Grafikų Sąjunga Filadelfijoje (A. C.P.S.) jo tipografijos darbą "Motina" atrinko Japonijai — Tokio miesto parodai. Dailininko apžvalginė paroda įvyko šią žiemą Toronto Centrinės Bibliotekos Galerijoje.

* Dailininkų Juozo Akstino ir Vytauto Remeikos (abu iš Montrealio) tapybos paroda įvyko kovo 11-19 d. Čiurlionio Galerijoje Čikagoje. Parodą ruošė Akademinio Jaunimo Korp. "Gintaras".

* Dail. A. Rūkštelės tapybos parodą suruošė Lietuvių Kultūros Klubas Detroite kovo 5-12 d. Tarptautiniame Institute. Atidaryme kalbėjo Vytautas Alantas.

* "Darbininko" koncerte Websterio salėje Niujorke dainavo solistai Stasys Baras ir Monika Kripkauskienė.

* Savaitraščio "Vienybės" 75 m. jubiliejus paminėtas svarios programos koncertu balandžio 16 d. Brooklyne Muzikos Akademijos salėje.

* Jokūbo Stuko vadovaujamos radijo programos 20 metų sukaktis taip pat atžymėta koncertu Niujorke Websterio salėje balandžio 30 d.

* Lietuvių Akademinis Sambūris Montrealyje skiria ketvirtą Vinco Krėvės literatūrinę premiją už geriausią 1959-1960 m. išspausdintą ir nepremijuotą grožinės literatūros veikalą. Premijos dovana—500 dol. Vertinimo komisijon įeina: dr. I. Gražytė, M. Aukštaitė (Liet. Rašytojų D-jos atstovė), kun. dr. F. Jucevičius (KLB Montrealio Seimelio prezidiumo atstovas), P. Girdžius ir A. Kličius (Liet. Akademinio sambūrio pirm.). Premija numatoma įteikti gegužės mėnesį.

* Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavime š.m. rugsėjo mėn. 1-3 dienomis Čikagoje plenumo ir sekcijų posėdžiuose mokslinius pranešimus skaitys vysk. V. Brizgys, kun. V. Bagdanavičius, MIC, kun. dr. A. Baltinis, prof. dr. V. Bieliauskas, kun. dr. P. Celiešius, prof. dr. J. Eretas, prof. dr. Z. Ivinskis, prof. dr. A. Kučas, dr. Vl. Litas, kun. prof. A. Liuima, S.J., prof. dr. Č. Masaitis, kun. dr. K. Matulaitis, prof. dr. J. Pikūnas, prof. dr. A. Ramūnas, inž. J. Rugis, dr. A. Šerkšnas, A. Vaičiulaitis, prof. dr. R. Zalubas ir dar kai kurie kiti intelektualai, daugiausia nagrinėdami krikščioniškosios kultūros problemas.

* Katalikų Federacijos kongresas įvyks šiemet spalio mėn. Bostone.

JAUNIMO DĖMESIUI

Lietuviai pranciškonai kviečia lietuvius jaunuolius stoti į šv. Antano gimnaziją Kennebunkporte, Maine. Gimnazija turi visas valdžios mokyklų teises, bendrabutį, žaidimų salę, laboratoriją, biblioteką ir kitas auklėjimo priemones. Į programą įeina lietuvių kalba. Veikia keturios klasės. Į pirmąją klasę priimami jaunuoliai, baigę pradžios mokyklą. Jau dabar galima registruotis ateinantiems mokslo metams. Visais gimnazijon įstojimo reikalais rašoma rektoriui šiuo adresu: St. Anthony's High School, Kennebunkport, Maine.

Redaguoja — **Antanas Vaičiulaitis**

Redakcijos nariai — **Leonardas Andriekus, O.F.M., Juozas Girnius, Alfonsas Nyka-Niliūnas**

Meninė priežiūra — **Telesforas Valius**

Leidžia — **Tėvai Pranciškonai**

Administracijos adresas — **Aidai, 680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.**

Dailininko adresas — **Telesforas Valius, 84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont. Canada**

Redakcijos adresas — **Antanas Vaičiulaitis, 4757 East Ave., S. E., Washington 28, D. C.**

VYTAUTAS KASIULIS

RAITELIS (Spalvota litografija)